T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN MANZÛM FERÂİZİ
(İNCELEME - ÇEVİRİ YAZILI METİN)

Süleyman ARSLAN

ŞANLIURFA-2023

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN MANZÛM FERÂİZİ
(İNCELEME – ÇEVİRİ YAZILI METİN)

Süleyman ARSLAN

Danışman
Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER

ŞANLIURFA-2023

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER danışmanlığında, Süleyman ARSLAN'ın hazırladığı "Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi (İnceleme - Çeviri yazılı Metin)" konulu bu çalışma 12/06/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER	……..
Üye	Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ	……..
Üye	Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK	……..

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.
Proje No :

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **TEZLİ YÜKSEK LİSANS** **ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU**	**Doküman No** : HRÜ-KYS-FRM-015 **Yayın Tarihi** : …./…/2022 **Revizyon No** : **RevizyonTarihi** : **Sayfa No** : 3 / 306

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	205210010
Adı / Soyadı	Süleyman ARSLAN
Anabilim Dalı/Programı	Türk Dili ve Edebiyatı / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi (İnceleme-Çeviri yazılı Metin)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 242 sayfalık kısmına ilişkin, 13/04/2023 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 13'tür. Ayrıca "Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi (İnceleme-Çeviri yazılı Metin)" çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,

2- Kaynakça hariç

3- Alıntılar hariç/dâhil

4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü "Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi (İnceleme-Çeviri yazılı Metin)"çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14/04/2023

Süleyman ARSLAN

İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 14/04/2023

Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER

(İmzası)

ÖZET

MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN MANZÛM FERÂİZİ
(İNCELEME – ÇEVİRİ YAZILI METİN)

ARSLAN, Süleyman

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER

Haziran, 2023, 250 Sayfa

Bu çalışma, *Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi* adlı eserin metin ve içerik yönünden incelenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Eser, İslam fıkhının alt dallarından biri olan ve İslam'ın miras paylaşımında koyduğu kuralları ele alan ferâiz ilmine dair yazılmış bir manzumedir. *Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi (İnceleme – Çeviri Yazılı Metin)* adını verdiğimiz bu çalışmayla, klasik Türk edebiyatında öğretici maksatla kaleme alınmış türlerin az bilinenlerinden biri olan ferâiz manzumeleri grubuna eklenecek yeni bir eserin edebiyat dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.

Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi adlı eser, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesinin Yazma Eserler bölümünde 5344-II demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. 41 varaktan oluşan eserde 1214 beyit yer almaktadır. Eser, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığı tespit edilen ancak biyografik kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Seyyid Mehmed Haşim Efendi tarafından yazılmıştır. Yazılış yılı 1708'dir. Didaktik tarzda ve mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bu eserde ferâiz ilmi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Eser, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Muhammed es-Secâvendî'ye ait olan ve İslam hukuku alanında en çok tanınan, en çok kabul gören *el-Ferâizü's-Sirâciyye* adlı eser esas alınarak yazılmıştır.

Çalışmamız giriş bölümü ve onu takip eden iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konuya hazırlık bağlamında klasik Türk edebiyatı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca ferâiz ilmi ve kaynakları hakkında bilgiler verilmiş, ferâiz manzûmelerinin ortaya çıkış süreçlerinin yanında şimdiye kadar tespit edilen Türkçe ferâiz manzûmelerine değinilmiştir. Birinci bölümde Seyyid Mehmed Haşim

Efendi'nin hayatı ve edebî kişiliği, başvurulan kaynaklar ışığında ele alınmıştır. İkinci bölümde eser şekil özellikleri ve ele aldığı içerik yönünden incelenmiştir. Devamında eserin çeviri yazılı metni verilmiştir. Son bölümde ise ek başlığı altında eserin orijinal metnine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk edebiyatı, manzûme, manzûm ferâiz, Seyyid Mehmed Hâşim Efendi, hukuk, İslam miras hukuku, ferâiz.

ABSTRACT

THE POEM OF FARAIZ BY MEHMED HASHIM EFENDI

(ANALYSIS – TRANSLATED TEXT)

ARSLAN, Suleyman

Master's Thesis

Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Kaplan USTUNER

June, 2023, 250 Pages

This study emerged as the result of examining the text and contents of work titled *Poem of Faraiz by Mehmed Hashim Efendi*. The work, written in poetic form, is about the science of Faraiz, which is one of the sub-branches of Islamic jurisprudence that deals with the rules set by Islam regarding inheritance. With this study that we named *The Poem of Faraiz by Mehmed Hashim Efendi (Analysis – Translated Text)*, we aim to introduce a new work to the world of literature that will be added to the group of poetic works on Faraiz, one of the lesser-known genres written for instructive purposes in classical Turkish literature.

The work titled *Poem of Faraiz by Mehmed Hashim Efendi* is registered in the Manuscripts section of the Presidency of Religious Affairs Library with the inventory number 5344-II. The work consists of 41 folios and contains 1214 couplets. It was authored by Seyyid Mehmed Hashim Efendi, who lived in the late 17th century and early 18th century, but little information is available about him in biographical sources. The work was written in 1708. In this didactic style and in the form of masnawi poetry, the science of Faraiz is extensively discussed. The work is based on *el-Ferâizus-Siraciyye*, a renowned and widely accepted work in the field of Islamic law, written by a Hanafi jurist, Muhammad as-Sajawandi.

Our study consists of an introduction followed by two main sections. The introduction provides general information about calassical Turkish literature in preparation for the main topic. Also included are information about the science of Faraiz and its sources, together with an overview of Turkish Faraiz poems that have

been identified until now, along with the process of their emergence. In the first section, the life and literary personality of Seyyid Mehmed Hashim Efendi is discussed based on the referenced sources. In the second section, the work is examined in terms of its characteristics and the content it addresses. In the continuation has the translated text of the work. In the last part, there is the original text of the work under the appendix title.

Keywords: Classical Turkish literature, Poem, Faraiz poem, Seyyid Mehmed Hashim Efendi, Law, Islamic inheritance law, Faraiz.

MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN MANZÛM FERÂİZİ
(İNCELEME – ÇEVİRİ YAZILI METİN)
İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II
ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ III
ÖZET IV
ABSTRACT VI
İÇİNDEKİLER VIII
KISALTMALAR X
TABLOLAR LİSTESİ XI
EKLER LİSTESİ XII
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
MÜELLİFİN HAYATI VE ESERİ

1.1. MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ 11
1.2. MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN MANZÛM FERÂİZİ 14

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 20
2.1.1. ESERİN ADI 20
2.1.2. TE'LİF SEBEBİ 21
2.1.3. TE'LİF TARİHİ 23
2.1.4. VEZİN 25
2.1.5. DİL VE ÜSLUBU 25
2.1.6. EDEBÎ AÇIDAN DEĞERİ 26
2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 26
2.2.1. FERÂİZ İLMİ 26
2.2.2. FERÂİZ İLMİNİN KAYNAKLARI 27
2.2.3. ESERDE GEÇEN FERÂİZ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 28
2.2.4. ALLAH 33

2.2.5. HAZRETİ MUHAMMED 35
2.2.6. AYETLER 36
2.2.7. HADİS-İ ŞERİFLER 37
2.2.8. SAHABE VE ÂLİMLER 37
2.2.9. MEZHEPLER 54
2.2.10. DİNÎ ESERLER 54
2.2.11. TASAVVUFÎ UNSURLAR 55
2.2.12. ARAPÇA – FARSÇA İBARELER 56
2.3. METİN TEŞKİLİNDE İZLENEN YOL 60
2.4. ÇEVİRİ YAZILI METİN 63
SONUÇ 244
KAYNAKÇA 246
EK

KISALTMALAR

AKM	Atatürk Kültür Merkezi
b.	Bin (oğlu)
bk.	Bakınız
bs.	Baskı
d.	Doğumu
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
M	Miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	Ölümü
sav	Sallallahü Aleyhi Vesellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Ter	Tercüme eden
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğeri
V. dğr.	Ve diğerleri
Vr.	Varak
Yay.	Yayınları
YEK	Yazma Eserler Kurumu
Yy.	yüzyıl

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çeviri yazı İşaretleri 22

Tablo 2: Uzun Ünlülerin Gösterimi 25

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi'nin Orijinal Nüshası ek s.1

GİRİŞ

Edebiyat milletleri bir arada tutan manevi kültür unsurlarından biridir. Aynı zamanda diğer kültür unsurlarının da taşıyıcısıdır. Bu yönüyle edebiyat; ait olduğu milletin mazisini, inancını, giyim kuşamını, örf ve âdetlerini yansıtır. Edebiyatın kültür taşıyıcılığı işlevi edebî eserler vasıtasıyla görünür hâle gelir. Köklü bir geçmişin ve son derece zengin kültürel birikimin varisi olan Türk edebiyatı, konu ve tür bakımından yelpazesi geniş bir edebî eser havuzuna sahiptir. Bu edebî eser havuzunun büyük bir bölümünü eski Türk edebiyatı veya divan edebiyatı olarak da adlandırılan klasik Türk edebiyatı dönemine ait ürünler oluşturmaktadır.

Klasik Türk edebiyatı, edebiyatımızın altı asrı aşkın uzun soluklu bir döneminin adı olmuştur. Geniş bir coğrafya ve zengin bir kültür birikiminden beslenen bu edebiyat hayatın birçok alanına nüfuz etmiştir. Edebiyat tarihimizin doruk noktası kabul edilebilecek eserleri bu dönemde verilmiştir.

Klasik Türk edebiyatının en belirgin özelliklerinden biri dinî yönünün ağırlıkta olmasıdır. Çünkü bu edebiyatın geçerli olduğu dönemde devlet otoritesi, toplum hayatı ve sivil örgütlenmeler İslam dininin prensiplerine göre düzenlenmekteydi. Âgâh Sırrı Levend, bu dönem edebiyatını "ümmet çağı edebiyatı" olarak adlandırmış ve bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: "Ümmet çağı edebiyatı, İslam dininin ortaya koyduğu hükümlere dayanır. Eski metinlerde hemen hiçbir sayfa yoktur ki içinde Kur'an'dan bir ayet, Peygamber hadisinden bir cümle bulunmasın ve düşünceler bunlara bağlanmış olmasın. Tefsir, kelam, fıkıh gibi İslamî bilimler kültürün dayanağıdır ."[1] Şair ve yazarlar İslam dininin çağları aşan mesajından etkilenmişler, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler başta olmak üzere İslamî kaynaklardan beslenerek eserlerini manzum veya mensur şekilde ortaya koymuşlardır. Bu eserlerin bazıları doğrudan dinî bir konuyu ele almış, bazıları da dinî kaynaklardan iktibas ya da o kaynaklara atıf yapma şekilde ortaya çıkmıştır. Yine bu eserlerin bir kısmı estetik bir amaçla yazılırken bir kısmı da öğretici amaçla kaleme alınmıştır.

Klasik edebiyat içerisinde Müslüman bilginlerin herhangi bir bilim dalına ait öğretici eserler yazması zamanla bir gelenek hâline gelmiştir. Başlangıçta yaygın

[1]Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara, TTK Yayınları, 2008), 1:24.

olarak nesir halinde yazılan didaktik eserler sonraları nazımla da yazılmaya başlanmıştır. Öyle ki "Normal olarak nesrin sahasına giren tarihler, nasihat kitapları, dinî-ahlakî-tasavvufî eserler, lügatler, şair tezkireleri vb. pek çok eser nazmen de vücuda getirilmiştir."[2] Bu şekilde özellikle medreselerde okutulan ilimlerin kolay öğrenilmesi ve ezberlenmesi amaçlanmıştır. Nazımla didaktik eser yazma geleneğinin tatbik edildiği ilim dallarından biri de ferâiz ilmi olmuştur ve elimizdeki çalışmanın ait olduğu tür olan ferâiz-nâmeler de böylece ortaya çıkmıştır.

Ferâiz, İslam dininin mirasa dair uygulamalarını Kur'ân-ı Kerim temelli ele alan ilmin adıdır. Kur'ân ayetlerinin yanında Hz. Peygamber'in *Ferâizi öğreniniz ve öğretiniz. Çünkü o, ilmin yarısıdır.*[3] hadisi ve konuyla ilgili diğer hadisleri bu ilmin önemini ortaya koyan bir başka unsurdur. Ferâiz ilmi, fıkhın bir bölümü olmasına rağmen Hz. Peygamber'in öğrenilip öğretilmesini teşvik edici sözleri sebebiyle sahabe devrinden bu yana ayrı bir ilim dalı olarak ele alınmış ve bu konuda birçok ilmî eser yazılmıştır. Bu eserlerden en fazla öne çıkanları Hanefî Mezhebi fıkıh âlimlerinden Secavendî'nin *Siraciyye* isimli eseri ve Seyyid Şerif Cürcanî'nin bu esere yazdığı şerhi olmuştur. Bu iki mensur eser Osmanlı medreselerinde asırlarca ders kitabı olarak okutulmuştur.[4] Bunların dışında ferâiz ilmiyle alakalı başka mensur eserler yazıldığı gibi "ferâiz-nâme" adı verilen manzûm eserler de telif edilmiştir.

Ferâiz-nâmeler, İslam dininin miras taksimini konu edinen ferâiz ilmine dair yazılmış manzûm eserlerdir. Anadolu sahasında en eski örneğine XV. yüzyılda rastlanmaktadır.[5] Bugün edebiyat tarih ve kaynaklarının çoğunda adı bile geçmeyen, diğer türlere kıyasla hakkında bilgi çok az olan, fark edilememiş bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bugünkü durumunun aksine ferâiz manzûmelerinin Osmanlı medreselerinde okutulmasına müsaade edilen tek manzûm fıkıh eseri olduğu araştırmalarda yer almaktadır.[6]

---

[2] Cihan Okuyucu vd., *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, 1. bs. (Ankara: Kesit Yayınları, 2011), 13.

[3] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbni Mâce,* ter. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012), "Ferâiz", 23 (No. 2719).

[4] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 3. bs. (Ankara:TTK Basımevi, 1988), 30.

[5] Mehmet Güler, *Türk Edebiyatında Manzum Ferâiz-nâmeler*, (Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 26.

[6] Ahmet Aydın, Manzum Fıkıh Metinleri-I, *Usûl İslam Araştırmaları*, 26, (Temmuz-Aralık 2016), 144.

Ferâiz İlmi

İslam miras hukuku ifadesinin karşılığı olan ferâiz Arapça bir kelimedir. Farz kökünden türeyen "farîza" kelimesinin çoğuludur. Farîza kelimesi; İslam dininin kula farz kıldığı yükümlülük, şer'an yapılması zorunlu olan Allah emri anlamlarının yanı sıra İslam hukukunda "mirastan varislere düşen hisse" anlamına da gelmektedir.[7] Farîzalar anlamındaki ferâiz kelimesi bu ikinci anlamından hareketle miras ilmine isim olmuştur. Bu ilmi bilene de "ferazî" denir.[8]

Ferâiz ilmi; İslam fıkhının mirastan, mirasın varislere geçmesinden ve pay edilmesinden bahseden koludur. Daha geniş bir ifadeye göre: mirasın ne olduğunu, taksimatın ne şartlarda yapılacağını, kimlerin ölene varis olup kimlerin olamayacağını ve varislerin her birine ne kadar pay verileceğini bildiren ilimdir.

Ferâiz ilmine dair ilk eserin Zeyd bin Haris tarafından yazıldığı ve bu eserin tâbiin döneminde şerh edildiği ferâizden bahseden kaynaklarda ifade edilmektedir. Başlangıçta fıkıh kitaplarının içinde bir bölüm olarak bulunan ferâiz ilmi, zamanla müstakil eserlerde detaylı bir şekilde kendine yer bulmuştur.

İslam biliminin tarihî seyrine bakıldığında ilimlerin sınıflandırılması konusunda ferâiz ilminin çoğunlukla fıkıh ilminin bir kolu olarak zikredildiği görülmektedir. Ancak ferâiz ilminin hesap ilmi ile olan ilişkisine dikkat çekildiği ve bunun sonucu olarak da bazen hesap ilminin bir dalı olarak ifade edildiği görülmektedir.[9]

[7] Kubbealtı Lugatı, "Ferâiz", erişim: 07/08/2022, http://lugatim.com/s/feraiz

[8] Ali Himmet Berki, İslam Hukunda Ferâiz ve İntikal, 2. baskı. (Ankara: DİB Yayınları, 1985), 1.

[9] Halime Mücella Demirhan Çavuşoğlu, İslam Medeniyetinde Matematiğin İşlevselliği: İlm-i Feraiz Örneği, *Tokat İlmiyat Dergisi,* 9/2(Aralık 2021), 563.

Ferâiz İlminin Kaynakları

Kur'an-ı Kerim

Ferâiz ilminin ana hatları, İslam hukukunda fıkhın dayandığı dört ana kaynaktan ilki ve en önemlisi olan Kur'ân-ı Kerim tarafından çizilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de ölen kimseden geriye kalan malda mirasçılara ait payların ne kadar olacağı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de, ölen kişinin varislerinin mirastaki hisse miktarlarıyla ilgili üç ayet mevcuttur. Bu ayetler aynı zamanda İslam miras hukukunun temel ölçü ve esaslarını da belirlemiştir.[10]

Kur'ân-ı Kerim'deki dördüncü sure olan Nisa suresindeki üç ayet ölen kişinin mirasçılarının ne kadar pay alacağı ile ilgilidir:

Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah; hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.[11]

Eğer çocukları yoksa karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaştırma, ölen karılarınızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi, yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaştırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis

[10] Ali Bardakoğlu, Miras, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997), 3:244

[11] *Kur'ân-ı* Kerîm *Meâli*, haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş – Dr. Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Nisa 4/11.

olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa onlardan herbirine altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa üçte birde ortaktırlar. (Bu paylaştırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah, hakkıyla bilendir, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)[12]

Senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah, size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır. Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.[13]

Yukarıdaki üç ayetin dışında mirasla doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı olan başka ayetler de vardır. Farklı surelerde yer alan bazı ayetlerin mealleri şu şekildedir:

Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.[14]

Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin.[15]

Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler. Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak

[12] Nisa 4 / 12

[13] Nisa 4 / 176

[14] Nisa 4 / 7

[15] Nisa 4 / 8

ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.[16]

Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın kitabına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) kitapta yazılıdır.[17]

Sünnet – Hadis-i Şerifler

Ferâiz ilminin dayandığı ikinci önemli kaynak Hz. Muhammed'in (sav) sünnetidir. Peygamberimiz (sav) ferâizi öğrenme ve öğretme konusunda sahabeyi teşvik etmiştir: *"Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Ey Ebu Hureyre; ferâiz öğrenin ve öğretin çünkü o ilmin yarısıdır. O unutulur, ümmetimin arasında ilk kalkacak olan şey de odur."*[18]

Bunun yanı sıra Hz. Peygamber ayetlerde yer alan hükümlerin açıklama ve uygulamasını yapmıştır. Ayetlerin değinmediği ferâize dair bazı meselelerin halledilmesinde Hz. Muhammed'in (sav) söz, davranış ve uygulamaları belirleyici olmuştur.

Hz. Peygamber'in mirasa dair meseleleri çözüme kavuşturduğu ve ferâiz ilminin sünnetten delillerinden kabul edilecek bazı hadis-i şerifleri de şunlardır:

Abdullah bin Abbas'tan rivayet edildiğine göre *Resulullah (sav): "Ölenin malını belirli hisse sahipleri arasında taksim ediniz. Hisselerden arta kalanı (ölüye) en yakın erkeğe veriniz."* buyurmuştur.[19]

[16] Nisa 4 / 9

[17] Ahzab 33 / 6

[18] İbni Mâce, Ferâiz, 23 (No. 2719).

[19] İbni Mâce, Ferâiz, 23 (No. 2740).

”Usame b. Zeyd’den şöyle rivayet edilmiştir: *"Resulullah (sav) buyurdular ki: Müslüman kâfire, kâfir de müslümana varis olamaz."*[20]

Abdullah b. Amr’dan rivayet edildiğine göre; *Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İki milletin insanları olanlar birbirlerine varis (mirasçı) olamazlar."*[21]

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre; *Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Katil (öldürdüğü kimseye) mirasçı olamaz.”*[22]

Alî bin Ebî Tâlib şöyle demiştir*: “Resülullah (sav), ana baba bir kardeşlerin birbirlerine mirasçı olduklarına, (bunlarla beraber bulunan) yalnız baba bir kardeşlerinin (bunlara) mirasçı olmadıklarına hükmetti. Adam, baba ve anne bir kardeşine mirasçı olur. Fakat o kardeşin (yalnız) baba bir kardeşleri mirasçı olmazlar.”*[23]

Câbir bin Abdullah’tan rivayet edildiğine göre Resülullah *(sav)* şöyle buyurmuştur: *“Bebek (doğduğunda) istihlâl edince (bağırınca veyâ hayat belirtisi gösterince) cenâze namazı kılınır ve mirasçı olur."*[24]

İcmâ ve Sahabe Görüşü

Ferâiz ilminin dayandığı üçüncü önemli kaynak icmâ-ı ümmettir. Buna kısaca icmâ da denir. Fıkıh terimi olarak icmâ şu manaya gelmektedir: Aynı asırda yaşayan İslam müctehidlerinin Kur’ân ve sünnette açıkça belirtilmemiş olan şer’î bir meselede fikir birliğine varmalarıdır.[25]

İslam miras hukukunda, ana baba bir kız kardeş bulunmadığında baba bir kız kardeşin, ana baba bir erkek kardeş bulunmadığında ise baba bir erkek kardeşin aynen öz kardeş gibi oldukları; oğul bulunmadığında onun oğlunun, oğul gibi, kız

[20] İbni Mâce, Ferâiz, 23 (No. 2729).

[21] İbni Mâce, Ferâiz, 23 (No. 2731).

[22] İbni Mâce, Ferâiz, 23 (No. 2735).

[23] İbni Mâce, Ferâiz, 23 (No. 2739).

[24] İbni Mâce, Ferâiz, 23 (No. 2750).

[25] Kubbealtı Lugatı, “İcma”.

bulunmadığında da oğlun kızının kız gibi mirasçı olacakları icmâ yoluyla karara bağlanmış hükümlerdir.[26]

Ferâizin red, avl gibi bazı meselelerinde müctehidler kıyas yapmak yerine sahabe görüşlerine başvurmuşlardır.

Ferâiz Manzûmeleri ve Türkçe Manzûm Ferâizler

Ferâiz, kaynağını bizzat Kur'ân-ı Kerim'den alan ve Hz. Peygamber tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi teşvik edilen bir ilimdir. Böyle bir yönü olduğu için sahabe başta olmak üzere İslam fıkıhçıları tarafından önem verilen bir ilim dalı olmuştur. Hz. Peygamber'in ayetlere ek olarak mirasa yönelik bazı meseleleri açıklığa kavuşturması ve mirasla ilgili yaptığı farklı uygulamalar ferâiz ilminin o dönemde doğduğu kanaatinin oluşmasını sağlamıştır. Ferâiz konusunda yazılan ilk eserin ashaptan Zeyd b. Sâbit'e (ö. 45/665) ait olduğu, tâbiînden Ebü'z-Zinâd'ın (ö. 130/748) bu esere şerh yazdığı kaynaklarda belirtilmektedir.[27]

Kâtip Çelebi de *Keşfü'z-Zünûn*'da ferâizle ilgili birçok eserden bahsetmektedir. Bunlar arasında Hanefî ulemasından Secavendi'nin *el-Fera'izü's-Siraciyye* adlı eseri ferâiz ilminde en çok başvurulan kaynaklardan biridir. Üzerinde yapılan birçok şerh ve haşiye ile birlikte miras hukuku alanında geniş bir literatürün meydana gelmesine vesile olmuştur.[28]

Ferâiz ilmi hakkında mensur eserlerin yanında manzûm eserler de yazılagelmiştir. İslam dinine ait hususların çeşitli maksatlarla manzûm şekilde ele alınmasından ferâiz ilmi de nasiplenmiştir. Bu manzûm ferâizler din dili olan Arapçanın yanında Türkçe olarak da te'lif edilmiştir. Tespit edilen en eski Türkçe ferâiz manzûmesi 15. yy.da Lârendeli Nişânî'ye aittir. Türkçe manzûm ferâizlerde çok belirgin bir şekilde *Siraciyye*'nin etkisi bulunmaktadır. Elimizdeki Hâşim Mehmed

---

[26] Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 9. baskı, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 1:241.

[27] Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 12: 362.

[28] Ferhat Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 12: 367.

Efendi'ye ait ferâiz manzûmesinin de içerik ve konuları ele alış sırası bakımından *Siraciyye*'nin etkisiyle yazıldığı anlaşılmaktadır.

Türkçe manzûm ferâizlerle ilgili en kapsamlı çalışma Mehmet Güler'in 2015 yılında yaptığı "Türk Edebiyatında Manzûm Ferâiz-nâmeler" adlı doktora tezidir. Bu çalışmaya göre tespit edilen Türkçe ferâiz manzûmeleri şunlardır:[29]

1- Larendeli Nişânî / Kitâb-ı Ferâiz-i Manzûm
2- Dursunzâde Abdullah Feyzî / Nazm-ı Ecved
3- İlmî / Manzûm Ferâiz
4- Latîf / Manzûm Ferâiz
5- İbrâhîm Tâcî / Risâle-i Cevheriye Manzûmesi
6- Fahrî / Manzûme-i Ferâiz
7- İstanbul Kadısı Hüseyin bin Ali / Manzûmetü fi'l-Ferâiz (1)
8- İstanbul Kadısı Hüseyin bin Ali / Manzûme-i Ferâiz (2)
9- Hasköylü / Manzûm Ferâiz
10- Hâfız Abdurrahman Efendi / Manzûmetü'l-Ferâiz
11- Reyyî / "Rûşenî" Adlı Manzûm Ferâiz
12- Reyyî / Dürr-i Manzûm
13- Reyyî / Ferâiz-i Cevherî
14- Fethî / Manzûm Ferâiz
15- Hicâbî / Manzûm Ferâiz
16- Mollacıkzâde / Manzûm Ferâiz
17- Hâfız Osman Efendi / Nûr-ı Fâ'iz Nazm-ı Ferâiz
18- Bayburdî Müftîzâde Mustafâ Hayâtî Efendi / Ferâiz-nâme
19- Zileli Mehmed Şerif / Menâzımü'l-Ferâiz Mecâmiü'l-Fevâ'iz
20- Sıdkî / Manzum Sirâciye Tercümesi "Sirâcü'l-Ferâiz"
21- Denizlili Ali-zâde Esad / Mir'ât-i Ferâiz
22- Hacı Sinan Efendi / Manzûm Ferâiz Risalesi
23- Kâdı / Zeynü'l-Ulûm
24- Mümin Efendî / Ferâiz-i Mevzûn
25- Nihâdî / Tercümetü'l-Ferâiz
26- Zâtî / Ashâb-ı Farz Manzûmesi

[29] Güler, *Türk Edebiyatında Manzum Ferâiz-nâmeler,* 25-28.

27- Müellifi Bilinmeyen 03448 Numaralı Manzûm Ferâiz

28- Müellifi Bilinmeyen Ferâiz-i Dîniyye Adlı Manzûme

29- Müellifi Bilinmeyen 06 Mil Yz A 1953/3 Numaralı Manzûme

30- Müellifi Bilinmeyen Manzûme-i Ferâiz

31- Müellifi Bilinmeyen 06 Mil Yz A 9393 Numaralı Manzûme

32- Müellifi Bilinmeyen Türkçe-Farsça Manzûm Ferâiz

Bunların dışında, Selim Genç tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan "Şîrî'nin Manzûm Ferâiz-nâmesi"[30] adlı eser ile Eyüp Sertaç Akyüz tarafından doktora tezi olarak çalışılan "Muhammed Bin Abbas Manzûme-i Ferâiz"[31] adlı eser de Türkçe ferâiz manzûmelerindendir.

[30] Selim Genç, *Şîrî'nin Manzum Feraiz-nâmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021)

[31] Eyüp Sertaç Akyüz, *Muhammed Bin Abbas Manzûme-i Ferâiz,* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016)

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFİN HAYATI VE ESERİ

1.1. MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Mehmed Hâşim Efendi'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Hayatı ve kişiliğine dair biyografik eserlerde yer alan bilgiler birbirinin tekrarı şeklindedir.[32] Eldeki bilgilere göre İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. Asıl adı Mehmed'dir. Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için "Hâşim" mahlasını almıştır. Seyyid olduğu ve Hâşim mahlasını kullandığı için Seyyid Mehmed Hâşim Efendi olarak tanınmıştır.

Seyyid olduğunu eserde iki yerde kendisi de dile getirmiştir:

Bir kişi geldi bana virdi selâm

Didi eyâ nesl-i beniyy-i kirâm (30)

Eylediler cümlesi birden recâ

Didiler ey âl-i resûl-i Hudâ (37)

Eserde müellifin adı Mehmed Hâşim Efendi olarak geçmektedir. Mahlas ise eserde yalnızca bir beyitte karşımıza çıkmaktadır:

---

[32] bk. Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks*, (Ankara: AKM Başkanlığı Yay.) 724-727. / Adnan İnce (haz.), *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim-Tezkiretü'ş-şu'arâ*, (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 467. / Ramazan Ekinci (haz.), Vekâyi'u'l-Fuzalâ Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli, (PDF: Türkiye YEK Başkanlığı Yayınları, 2018), 4:3439-3440. / Nuri Akbayar (haz.), *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî,* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2: 652. / Müjgan Cunbur, "Hâşim", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, (Ankara: AKM Yay., 2004), 4:412. / Haluk İpekten v. dğr., T*ezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1988), 190. / Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "Hâşim, Seyyid Mehmed Hâşim Efendi", erişim: 12/01/2023, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasim-seyyid-mehmed-hasim-efendi

Eyle bu Hâşim kulunı mağfiret

Cürmi nihayetsüz işi ma'zeret (61)

Mehmed Hâşim Efendi medrese eğitimi almış ve Nakibüleşraf Es'adzâde Efendi'den[33] mülâzım olmuştur. Müderrislik yapmış ve Rumeli kazalarında kadılık görevlerinde bulunmuştur. Eserinin telif sebebini anlattığı beyitlerden birinde Bergos kazasında kadılık yaptığı bilgisini vermektedir:

Belde-i Bergos'da kâdî iken

Oldı bu ahvâle iyâbı mihen (28)

Mehmed Hâşim Efendi; Bergos dışında Narda kazasında 21 ay, Niğbolu kazasında 15 ay, Şumnu kazasında 6 ay kadılık yapmıştır. En son 1 ay kadılık yaptığı Tırhala'da vefat etmiştir. Oradaki görevi de vefat sebebiyle sona ermiştir.[34] Mezarı Tırhala'dadır.

Mehmed Hâşim Efendi'nin hoşsohbet ve nüktedan kişiliğe sahip olduğu; ulema meclislerinin hatırı sayılan şahsiyetleri arasında bulunduğu kaynaklarda yazmaktadır. Detaylı bilgi olmamakla birlikte eserdeki birkaç beyitten hareketle tasavvufi yönü olduğunu da ifade edebiliriz:

Ma'rifet de şerî'atün biridür

Hem tarîkat de anun unsurıdur (1157)

Mehmed Hâşim Efendi'nin edebî yönüne dair bildiklerimiz devrinin şuarâsından olduğuyla ve biyografi türü eserlerde yer alan az sayıda şiiriyle sınırlıdır. Bu şiirleri incelendiğinde aruza hâkim olduğu görülmektedir.

[33] Esadzâde Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için: bk. Mehdin Çiftçi, Ankaralı Nakîbüleşraflar ve Meşîhat Arşivi'ndeki Nakîbüleşraf Defterleri, *İslâmî Araştırmalar*, 32/3, (2021): 701-702.)

[34] Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016), 619-809.

Mehmed Hâşim Efendi'nin *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Tezkiresi*'nde yer alan şiiri şu şekildedir:

Tâb-ı mülden ruhları tâbiş-füzûn olmış gelür

Zülfi sîmîn-micmere âteş-nümûn olmış gelür

Hadd-i gül-rengin görüp gâyet kızarmış bâğda
Lâleye haclet-dih-i dâğ-ı derûn olmış gelür[35]

Şeyhî Mehmed Efendi'nin Şakâik Zeyli'nde yukarıdaki şiir aynen yer almaktadır. Bununla beraber aşağıdaki şiir de yer almaktadır:

Bûse-cîn oldum o gül-rûdan uyurken hâbda
Görmedüm ol teşneyi el-hak şarâb-ı nâbda

Gör ham-ı ebrû-yı dil-berde o hâl-i dil-keşi
Sanki bir Hindû oturmış gûşe-i mihrâbda[36]

Mehmed Hâşim Efendi'nin *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alan bir gazeli şöyledir:

Aks-i rûy-ı dil-beri gördüm dil-i pür-kînede

Mâh-ı bedr olmuş bu şeb seyr eyledim âyinede

Sûretin deyr-i dile resm eylemiş kilk-i kazâ

Ol büt-i şîrîni yazmış gör ki levh-i sînede

Mahzen-i Cem dahme-i Kârûn'a câsûs olsalar

Bulımazlar cevher-i zâtın gibi gencînede

[35] Adnan İnce (haz.), *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim-Tezkiretü'ş-şu'arâ*, 467.

[36] Ramazan Ekinci (haz.), Vekâyi'u'l-Fuzalâ Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli, 3439-3440.

Atlas-ı semmûru ber-dûş eylesen dervîşe sen

Etmez ol zevki ki buldı hırka-i peşmînede

Her ne denlü eylese a'dâ nifâk-ı iltizâm

Hâşimâ olmaz adâvet hem-dem-i dîrînede[37]

Safâyî Tezkiresi'nde ayrıca Mehmed Hâşim Efendi'nin, Sadrazam İbrahim Paşa tarafından Şehzadebaşı Camii yakınlarındaki bir çeşmeyi yenilemesine tarih düştüğü bir şiiri de vardır:

(...)

Hâme-i kudretle sebt oldu levh-i hikmete

Eyledim ilhâm ile târîhini anın beyân

Hâşim-i dâ'î dilinden bir sebîl-i tehniyet

Oldu târî sâl-i târîhi bu beyt-i dil-sitân

Nâvidân-ı zer lisân-ı hâl ile şerâb eder

Mâ iç İbrâhîm Paşa zemzemi kıldı revân

sene: (1132)[38]

1.2. MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN MANZÛM FERÂİZİ

Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi adlı eser Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesinde 5344-II demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser 41 varak üzerinde 1214 beyitten oluşmaktadır. Her bir sayfada 19 satır bulunmaktadır. El

[37] Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks*,725.

[38] Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks*,727.

yazması olan eser siyah mürekkeple ve nesih hatla kaleme alınmıştır. Eserin her sayfasında metnin etrafına kırmızı mürekkeple cetvel çekilmiştir. Ve bölüm başlıkları kırmızıyla yazılmıştır. 84a varağında eş-Şeyh Ahmed Ziyaeddin Mustafa adına mühür vardır. Bazı sayfa kenarlarında haşiyeler vardır. 112b varağında eserin tamamlanma tarihini bildiren ferağ kaydı vardır. Eser, müstensih tarafından istinsah edilen birkaç eserin bir arada olduğu tek bir cilt içerisinde yer almaktadır. Bu yüzden eserin ilk sayfası 72b varak numarasını taşımaktadır.

Eser manzûme şeklinde mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Eserde az sayıda (85b – 90a varakları arasında) mensur bölüm de bulunmaktadır. Bu bölümler çeviri yazılı metnin içinde olduğu gibi aktarılmıştır. Eser hicrî 1120 senesinde yazılmış ve 1120 Cemaziyelahir'inde istinsah edilmiştir. Miladî 1708 yılına karşılık gelmektedir. Müstensihi Yusuf bin Muhammed'dir.

Eser, İslam dininin mirasa ait hükümlerinin uygulanış yollarını manzûm şekilde ele almaktadır. İşlediği konu gereği didaktik bir tarzda yazılmıştır. Estetik kaygı taşımadığı için sanatlı söyleyişten uzak bir anlatıma sahiptir. Ancak iyi anlaşılabilmesi için ferâiz ilmini bilmek veya bu ilmin temel kavramlarına vâkıf olmak gerekir.

Eserde ferâiz ilmi 92 konu başlığı altında ele alınmıştır. İlk başlık aynı zamanda eserin de adı olan "Mehmed Hâşim Efendi'nin Ferâiz Manzûmesi" şeklindedir. Bu başlık altında müellif besmele, hamdele, salvele ve sebeb-i te'lif beyitlerine yer verir.

Eserin son başlığının altında müstakil bir başlığa sahip olmayan hâtime diyebileceğimiz 8 beyitlik bir bölüm mevcuttur. Müellif burada eseri hicrî 1120'de tamamladığını ifade etmektedir. Sonrasında dua beyitleriyle eser sona ermektedir.

Eserde başlıklar Arapça, Farsça, Türkçe karışık hâldedir. Eserdeki konu başlıkları ve yer aldıkları beyit aralıkları şu şekildedir:

1 – 62. beyitler: Sebeb-i te'lif

63 – 66. beyitler: İbtidâ-i mesâil-i ferâyiz

67 – 71. beyitler: Der-beyân-ı mevâniu'l-irs

72 – 82. beyitler: Der-beyân-ı verese-i mertebe

83 – 87. beyitler: Der-beyân-ı ashâbü'l-ferâyiz

88 – 90. beyitler: Fusûlü'n-nisai an-eshâbi'l-ferâyiz

91 – 94. beyitler: Der-beyân-ı ahvâlü'z-zevc

95 – 103. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i eb

104 – 109. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ced

110 – 111. beyitler: El-mes'eletü'l-ûlâ

112 – 114. beyitler: El-mes'eletü's-sâniyetü

115 – 116. beyitler: El-mes'eletü's-sâlisetü

117 – 120. beyitler El-meseletü'r-râbiatü

121 – 128. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ah li-üm

129 – 135. beyitler: Der-beyân-ı ahvâlü'n-nisa ve ashâbi'l-ferâyiz / ahvâl-i zevce

136 – 140. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ceddât

141 – 145. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i benât-ı sulbiyye

146 – 159. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i benât-ı ibniyye

160 – 180. beyitler: Der-beyân-ı ahavât li-ebeveyn

181 – 200. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ahavât li-eb

201 – 216. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i üm

217 – 226. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ahavât li-üm ya'ni evlâd-ı üm

227 – 233. beyitler: Bâbü'l-asabât

234 – 237. beyitler: Es-sınf-ı evvel

238 – 239. beyitler: Es-sınfü's-sânî

240 – 243. beyitler: Es-sınfü's-sâlisü

244 – 245. beyitler: Es-sınfü'r-râbiu

246 – 250. beyitler: Der-beyân-ı asabe bi-gayrih

251 – 257. beyitler: Der-beyân-ı asabe ma'a-gayrih

258 – 264. beyitler: Der-beyân-ı asabe li-sebebiyyeti

265 – 316. beyitler: Der-beyân-ı mesâil-i cerr-i velâ

317 – 320. beyitler: Der-beyân-ı bâbü’l-hacb

321 – 323. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i zevc

324 – 325. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i zevce

326 – 328. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i üm

329 – 333. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i bintü’l-ibn

334 – 338. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i uht li-eb

339 – 340. beyitler: Der-beyân-ı hacb-i hirmân / ahvâl-i cedde

341 – 342. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ced

343 – 344. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ibnü’l-ibn

345 – 345. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ah li-ebeveyn

346 – 347. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i ah li-eb

348 – 350. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i a’mâm

351 – 369. beyitler: Der-beyân-ı mahâric-i furûz

370 – 401. beyitler: Der-beyânü’l-avl

402 – 407. beyitler: Der-beyân-ı amel-i tashîh

408 – 410. beyitler: Der-beyân-ı istikâmet

411 – 416. beyitler: Der-beyân-ı muvâfaka

417 – 422. beyitler: Der-beyân-ı mübâyene

423 – 425. beyitler: Der-beyân-ı ahvâl-i beyne’r-ru’ûs ve’r-ru’ûs

426 – 430. beyitler: Der-beyân-ı temâsül

431 – 436. beyitler: Der-beyân-ı tedâhul

437 – 443. beyitler: Der-beyân-ı tevâfuk

444 – 448. beyitler: Der-beyân-ı tebâyün

449 – 468. beyitler: Der-beyân-ı sulh bi-tariki’t-tehâruc

469 – 488. beyitler: Der-beyân-ı bâbü’r-red

489 – 493. beyitler: Der-beyân-ı ihzâru’l-aksâm

494 – 501. beyitler: El-kısmü’l-evvel

502 – 510. beyitler: El-kısmü’s-sânî

511 – 518. beyitler: Sûretü’l-istikameti

519 – 525. beyitler: Sûret-i fî-ademi’l-istikameti

526 – 532. beyitler: Fi’t-tashîh

533 – 538. beyitler: El-kısmü’s-sâlisü

539 – 542. beyitler: Sûret-i istikamet

543 – 550. beyitler: Beyân-ı muvâfaka

551 – 552. beyitler: Madrûb

553 – 555. beyitler: Tashîh

556 – 558. beyitler: Hakk-ı ferîk

559 – 565. beyitler: Hakk-ı ferd

566 – 570. beyitler: Fi’l-mübâyeneti

571 – 583. beyitler: Sûretü’l-mübâyene

584 – 590. beyitler: Fî-hükmi’l-kısmü’r-râbi’u

591 – 606. beyitler: Fî-beyâni’l-istikâmeti

607 – 623. beyitler: Fî-beyâni’t-tashîh

624 – 636. beyitler: Fî-beyâni’l-mübâyene

637 – 653. beyitler: Fi’l-mübâyene

654 – 686. beyitler: Fî-tashîh-i sûretü’l-mübâyeneti

687 – 709. beyitler: Sual ü cevâb fî-hakk-ı in’ıdâmi’l-muvâfakati fi’l-kısmi’r-râbi’u

710 – 718. beyitler: Bâb-ı tevrîs-i zevi’l-erhâm

719 – 723. beyitler: Es-sınfü’l-evvel

724 – 729. beyitler: Es-sınfü’s-sâni

730 – 736. beyitler: Es-sınfü’s-sâlisü

737 – 747. beyitler: Es-sınfü’r-râbiu

748 – 773. beyitler: Bâbü’l-münâsaha

774 – 819. beyitler: Mes’ele budur ki ayniyle tahrîr olundı

820 – 844. beyitler: Mes’ele-i uhrâ

845 – 1050. beyitler: Bâbü’l-hünsâ

1051 – 1148. beyitler: Faslun fî-beyân-ı ahvâlü’l-haml

1149 – 1175. beyitler: Faslun fî-beyân-ı hükmi’l-mefkûd

1176 – 1192. beyitler: Faslun fî-beyâni’l-mürted

1193 – 1198. beyitler: Faslun fî-beyân-ı hükmi’l-asârâ

1199 – 1214. beyitler: Faslun fî-beyân-ı hükmi’l-garkî ve’l-harkî ve’l-hedmî

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Eserin Adı

Eserin adı, ilk konunun başlığı olacak şekilde yazılmıştır ve şu şekilde zikredilmektedir: *Ferâyiz-i Manzûme Te'lîf-i Mehmed Hâşim Efendi*. Müellif birçok edebî eserde olduğu gibi eserine besmele, hamdele, salvele beyitleriyle başlıyor.

Besmele beyitlerinde; besmelenin ilahî sırrı açığa çıkarması, Kur'an-ı Kerim'in başlığı olması ve insanlara hidayet etmesi gibi üstünlüklerinden ve taşıdığı değerden bahsediyor:

Besmele râh-ı harem-i Kirdgâr

Sırr-ı ilâhîyi ider âşikâr

Besmelede var nice lutf-ı 'amîm

Besmelede var nice feyz-i 'azîm

Besmele ser-levha-i nazm-ı Kerîm

Besmele tuğrâ-yı kelâm-ı kadîm

Besmeledür hâdî-i şer'-i mübîn

Besmeledür meş'al-i râh-ı yakîn

Besmele ser-tâc-ı süverdür 'ayân

Eyler anun sırrını cümle beyân (1-5)

Besmele beyitlerinden sonra müstakil bir başlık açmadan hamdele beyti diyebileceğimiz beyitte Allah'a hamdini ifade ediyor.

Hamd ol Allah'a ki Settâr'dur

Cümleten ef'âlle Muhtâr'dur (10)

Allah'a hamdini izhar ettikten sonra Hazret-i Peygamber'in nurunun her şeyden önce yaratılmasından, seçilmiş bir kişilik olmasından bahsediyor; ona ve ashabına salâtüselam ediyor:

Nûr-i Resûli yaradup ibtidâ

Eyledi zî-rûha anı muktedâ

Eyledi ol nûrı dahı istıfâ

Nâm virüp didi ana Mustafâ

Ola dürûd ile salât u selâm

Âline ashâbına dahı tamâm (17-19)

2.1.2. Te'lif Sebebi

Müellif eserin te'lif sebebi olarak yaşadığı bir hadiseyi göstermektedir: Hadiseye göre, günün birinde kendisine mirasla ilgili bir mesele danışmaya gelen bir kişi müşkilinin hallolmasından çok memnun olur. Bu kişi, müellifte ilmî açıdan yetkinlik gördüğünü ve kendisinden ferâiz ilmi hakkında eser yazmasını ister. Bu şahsın, eseri yazmakla hem insanların ferâiz konusundaki meselelerinin hallolacağını hem de müellifin onların hayır duasına ve Allah'ın rızasına kavuşacağını ifade etmesi müellifi eseri yazmaya teşvik etmiştir. Bu bölüm eserde beyitlerle hikaye edilmiştir:

Belde-i Bergos'da kâdî iken

Oldı bu ahvâle iyâbı mihen

Hamse ‘aşara ve mi’e oldı sene

Hicrete binden berüde merhale

Bir kişi geldi bana virdi selâm

Didi eyâ nesl-i beniyy-i kirâm

Fenn-i ferâyizde ‘acebdür bu kim

Hall idemez kimse benüm müşkilüm (28-31)

...

Eylediler cümlesi birden recâ

Didiler ey âl-i Resûl-i Hudâ

Çünki sana virdi liyâkat Hudâ

Tercüme kıl tâlibe âsân ola (37-38)

...

Bir eser olur sebeb-i zikr olur

Tâlib olanlar dahı bî-fikr olur

Rahmet ile yâd olursun müdâm

Rûhuna rahmet ola her subh u şâm (41-42)

...

Ben dahı Allah’a tevekkül ile

Lutf-ı şerîfine tevessül ile

Aldım ele hâme-i mu’ciz-beyân

Kâ’idesin eyledüm evvel ‘ayân (44-45)

Müellif bu eseri yazmakla Allah'ın rızasını kazanmayı ve cennete gitmeyi umut ediyor:

Sânı kerem kânı kerem issi Hudâ

Rahmetün ümîd iderüm Rabbenâ

Eyle bu Hâşim kulını mağfiret

Cürmi nihâyetsüz işi ma'zeret

Eyle İlâhî kereminden kabûl

Lütfun ile cennete itsün duhûl (60-62)

2.1.3. Te'lif Tarihi

Müellif te'lif sebebini anlattığı bölümde, eseri yazma fikrinin zihninde hicrî 1115 yılında oluştuğunu ifade etmektedir:

Hamse 'aşara ve mi'e oldı sene

Hicrete binden berüde merhale (29)

Eser hicri 1120 tarihinde tamamlanmıştır. Müellif bunu son bölümde açık bir şekilde ifade etmiştir:

Buldı bin yüz yigirmide itmâm

Bu risâlemde nazmum oldı tamâm (1206)

Müellif tamamlanma tarihini ifade ettikten sonra, eseri halis bir niyetle yazdığını ve ferâiz ilmine yeni başlayanlar için ilham kaynağı olmasını temenni ediyor:

Ya İlâhî ancak şer'-ı Resûl

Dergeh-i ‘izzetinde eyle kabûl

Sıdk ile buna eyledüm ikdâm

Ta ola mübtedîlere ilhâm (1207-1208)

Devamında acizliğini ifade ederek peygamber hürmetine Allah’tan af diliyor ve peygambere salavatla eserine son veriyor:

Rû-siyâhum egerçi ak sakalum

Sana lâyık değil benüm amelüm

Hâdim-i şer’-i müstakîmündür

Bâb-ı hizmetindedür mukîmündür

Hürmetine Muhammed’in yâ Rab

Hubbına nûr-ı Ahmed’in yâ Rab

Mağfiret kıl bu ‘abd-i nâlânı

Lâyık it cennet ile rıdvânı

Nâciye zümresine ilhâk it

Şürûr dûzahundan ıtlâk it

Salavât u selâm ider her bâr

Rûh-i pâk-i resûline tekrâr (1209-1214)

2.1.4. Vezin

Eser estetik kaygıdan uzak, didaktik bir amaçla yazılmıştır. Ayrıca eserde ele aldığı konu gereği çok fazla terim vardır. Böyle olunca müellif kalıpları daha kolay kullanabilmek için birçok yerde vasl, imâle ve zihafa başvurmuştur.

Eserde aruzun 4 farklı kalıbı kullanılmıştır. Kullanılan kalıplar ve kullanıldıkları beyit aralıkları şu şekildedir:

1 – 448. beyitler arası *müfte'ilün müfteilün fâilün (feilün)*

449 - 468. beyitler arası *feûlün feûlün feûlün feûl*

469 – 747. beyitler arası *feilâtün(fâilâtün) mefâilün feilün*

748 – 844. beyitler arası *mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün*

845 – 1214. beyitler arası *feilâtün(fâilâtün) mefâilün feilün*

2.1.5. Dil ve Üslubu

Eser, ferâiz ilmini öğretmek amacıyla yazılmıştır. Didaktik tarzda olduğu için sade, edebî sanatlardan ve süslü ifadelerden arınmış bir dili vardır. Halk söyleyişine ait kullanımlara yer verilmiştir. Arapça ve Farsça ifadelere eserin birçok yerinde rastlamak mümkündür. Ayrıca eserde, ferâiz ilmine ait kavramlar çokça kullanılmış, dine ve fıkha ait terminolojiye yer verilmiştir. Bu yönü, eserin ferâiz ilmine aşinalığı olmayan ve ferâiz ilminin kavramlarını bilmeyen kişilerce anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Müellif ise eserini taklit edilemeyecek bir üslupla yazdığını ve öncelikle ferâiz ilminin kurallarını açıkladığını belirtmektedir. Ferâiz ilmini en kısa, en öz şekilde ele aldığını ve bu konuda şeriat ne diyorsa onu yazdığını ifade etmektedir:

Aldum ele hâme-i mu'ciz-beyân

Kâ'idesin eyledüm evvel 'ayân (45)

Dahi anı lübbü lübâb eyledüm

Emr-i şer' her ne ise söyledüm (47)

2.1.6. Edebî Açıdan Değeri

Klasik edebiyatın ürünleri içinde hakkında fazla bilgi sahibi olunmayan manzûm ferâizlerden biri olması, eserin dikkat çeken yönlerinden birisidir. Eser, bilinen manzûm ferâizler içerisinde içerdiği beyitler yönünden en geniş hacme sahip birkaç eserden biri olma özelliğine sahiptir.

Eser, İslam toplumunda inanç ve ibadetle alakalı konuları manzûm olarak yazma geleneğinin de bir parçası olmuştur.

Toplumsal ve ilmî hayatın çetrefilli alanlarından olan hukukun bir dalında manzûm eser verilmesi, edebiyatın toplumun birçok alanına nüfuz ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca müellifin kadı olması ve mesleğine dair bir eseri manzûm olarak kaleme alması, o dönemde edebiyata yüklenen misyonun büyüklüğünün göstergesi olarak nitelenebilir.

2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Ferâiz İlmi

Müellif, ferâiz ilminin Hz. Peygamber tarafından ilmin yarısı olarak nitelendirildiğini ve öğrenilip öğretilmesi gerektiğini belirtmektedir:

Nısf-ı 'ilmdür bu ferâyiz hemîn

Böyle buyurmış çü Resûl-i emîn

Eyle ta'allüm dahı ta'lîm ile

Sa'y ide gûşiş ide tefhîm ile (51-52)

Ferâiz ilminin asıl sahibinin Allahü Teâlâ olduğunu, insanlara yayanın da Hz. Peygamber olduğunu ifade etmektedir:

Âmiridür sâhib-i şer'-i kavîm

Şâri'idür çünki Resûl-i kerîm (53)

2.2.2. Ferâiz İlminin Kaynakları

Müellif, ferâiz ilminin kaynaklarının edillei şeriyye denilen dört temel kaynaktan üçü olduğunu ve dördüncü kaynak olan kıyasa bu ilimde itibar edilmediğini ifade etmektedir:

Şer'i anâsırla idüp âşikâr

Anı dahi ben diyeyüm kıl şümâr

Biri kitâb birisi sünnetdürür

Biri de icmâ'-ı ümmetdürür

Birisi dahı anun oldı kıyâs

Dördi de bir kândan ider iktibâs

Lîk ferâyizde üçi mu'teber

Ya'nî kıyâs ile alınmaz haber

Gerçi müsellemdürür emr-i kıyâs

Geymedi mîrâsdan amma libâs (55-59)

2.2.3. Eserde Geçen Ferâiz ile İlgili Kavramlar

Asabe: Tek başına olduğu zaman mirasın tamamını, kendilerine belirli paylar tayin edilen mirasçılarla beraber bulunduğunda ise onlardan arta kalan mirasçılara asabe denir.[39] Verasetin en kuvvetli sebebidir. Sebebe ve nesebe bağlı olmak üzere iki türlü asabe vardır.

Hem 'asabe olsa nesebden eger

Rütbe-i sânîde bil ana deger

Dahı sebebden 'asabe bî-gümân

Rütbe-i sâlisde vir ana hemân (74-75)

Avl: Sözlük anlamı "haktan ayrılmak, zulmetmek, çoğaltmak"tır. Fıkıhta ise varislere farz olan hisseleri dağıtılırken bazı meselelerde hisselerin toplam meselenin aslını geçmesi yani payın paydadan(mahreçten) fazla gelmesi durumuna denir.[40]

'Avl dimek ma'nîde oldı ziyâd

Ya'nî ki mahrec kılına izdiyâd (371)

Hacb: Sözlükte "mahrum etme, bir şeyden alıkoyma" manalarına gelir.[41] Fıkıhta ise bir mirasçının ölen kimseye kendisinden daha yakın mirasçı bulunması sebebiyle mirastan mahrum edilmesi demektir.[42] Bir kişinin mirastaki payının azalmasına hacb-i noksan, tamamen mirastan mahrum kalmasına hacb-i hirman denir.

Hacbi beyân eyle ki erkândur

Birisi noksân biri hirmândur (317)

---

[39] İsmail Karagöz v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 6. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 32.

[40] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, (Gaziantep: Özcan Ofset Matbaacılık, 2016), 83.

[41] Kubbealtı Lugatı, "Hacb".

[42] İsmail Karagöz v. dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* 209-210.

İrs: Ölen bir kimseden kalan maldan hissesine miras düşme, mirasçı olmak anlamlarına gelir. Mirasçı olmayı engelleyen durumlar da "mâni-i irs" olarak ifade edilir.

Sorar isen mâni-i irs oldı çâr

Dördi dahı birbirine çâr-yâr (67)

Mefkud: Kaybolmuş, kendisinden haber alınamayan, hayatta olup olmadığı bilinmeyen şahıs demektir.[43]

Gelelim şimdi hükm-i mefkûda

Kalma ayakda olma fersûde (1152)

Mevle'l-muvâlat: Kelime anlamıyla "yardımlaşma sözleşmesi" demek olan mevle'l-muvâlat fıkıhta bir gayrimüslimin iman ederek bir Müslüman'la, ihtiyaç olursa bir Müslüman'ın diyet borcunu ödemesi, buna karşılık kendisine mirasçı olması üzerine yapılan bir anlaşmadır.[44]

Var ise mevle'l-muvâlât eger

Yine bu tertîbde ana deger (77)

Minberiye Meselesi: İslam hukukunda ferâizle ilgili bazı münferit mevzular vardır. Bunlardan biri "Minberiye Meselesi" olarak meşhur olmuş hâdisedir. Hz. Ali kendisine yöneltilen ferâize dair suali minberde olduğu esnada cevaplamış ve bu meselede onun görüşü ictihat kaynağı olmuştur. Bu hâdise literatüre bu isimle geçmiştir.[45]

Minberiyye mes'elesi oldı bu

Tesdîsesi vechi budur i'melû

[43] Ali Himmet Berki, *İslam Hukunda Ferâiz ve İntikal*, 3.

[44] İsmail Karagöz v. dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 437.

[45] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 144.

Minbere çıkmışdı 'Aliyy-i Murtazâ

Geldi su'âl eyledi sâ'il ana

Erba'a 'ışrîn oldı ol mes'ele

Seb'a ve 'ışrîne degin 'avlle

Çünki cevâbın ana virdi 'Ali

Bâb-ı 'ilmdür bilürüz ol velî (388-391)

Mûsâ leh: Kendisine vasiyet yoluyla mal bırakılan kişi demektir.

Var ise mûsâ lehi anun eger

Ana bimâ-zâd sülüs didiler (81)

Muvafakat: Ölen ikinci şahsın birinci ölenden aldığı hisse ile kendi miras meselesindeki hissesinin her ikisinin de aynı sayıya bölünebilmesi demektir.[46]

Dahı muvâfaka nedür bil tamâm

Bir ola re'sün 'adediyle sihâm

Bir ola ger re'si ve sehmi dahı

Ana muvâfaka di sen ey ahi (411-412)

Mübayenet: Ölen ikinci şahsın, birinci ölenden aldığı hissesinin ikinci meselenin aslına kalansız olarak bölünememe durumudur.[47] Muvafakanın zıddıdır.

Çünki üçüncüsi mü mübâyenedür

[46] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 153.

[47] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 154.

Anı da tefsîr idelüm bil nedür (417)

Münasaha: Ölenin terekesi taksim edilmeden önce varislerden bazılarının ölüp hisselerinin kendi varislerine geçmesidir.[48]

Münâsaha beyânında iderse hâme pey-revlik

Müfâ'aledür anun vezni iderüz ana peş-revlik (754)

Red: Terekenin fazla, farz hisselerinin ise eksik kalmasıdır. Yani farz hisseleri verildikten sonra terekenin artmasıdır.[49] Avlin zıddıdır.

Bâb-ı reddi beyân idüp 'ulemâ

Zıdd-ı 'avl oldugın ider imlâ (469)

Tebayün: İki sayının birbirine bölünemediği gibi kendilerini ortakça bölen 1'den başka bir sayının da olmaması durumudur. Aralarında asal olma durumudur.[50]

Dahı tebâyün neye dirler hemîn

'İlme çalış cehlden olgıl emîn (444)

Techiz ü Tekfin: Ölen kişinin gömülünceye kadar yapılan bütün işlemleri ve masraflarıdır.[51]

Pâk ola techîz ile tekfîn ile

Olmaya tebzîr ile taktîr ile (63)

Tedahül: İki sayıdan birinin diğerine kesirsiz olarak bölünmesi durumudur.[52]

---

[48] Ali Himmet Berki, *İslam Hukunda Ferâiz ve İntikal*, 9.

[49] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 12.

[50] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 11.

[51] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 11.

[52] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 10.

Dahı tedâhül neye dirler gözüm

Dinle bu ahvâli de anla sözüm (431)

Altı ‘aded üç kişiye ey hümâm

Böyle olur ise tedâhül tamâm (433)

Teharüc: Varislerden bir kısmının terekeden belli bir şey veya hisse üzerine anlaşarak terekeden çıkması durumudur.[53]

Tehâruc tarîkiyle sulhi revân

Anı dahı eyle bu demde beyân

Tehâruc rızâ ile oldı hurûc

Anı anla kim ola ba’de’l-vülûc (457-458)

Temasül: Mirasçı sayısının ve mirastaki hisseyi ifade eden sayıların birbirine eşit olmasıdır.[54]

Bil ki temâsül neye dirler dilâ

İki ‘aded re’si berâber ola (426)

Tevafuk: Birbirine kesirsiz olarak bölünmeyen iki sayının üçüncü bir sayıya kesirsiz olarak bölünebilme durumudur. Bu üçüncü sayı o iki sayının ortak böleni olur.[55]

Bil ki tevâfuk neye dirler tamâm

[53] Kubbealtı Lugatı, “Teharüc”.

[54] Kubbealtı Lugatı, “Temasül”.

[55] Mustafa Korkmaz Buhari, *İslam Miras Hukuku Ferâiz*, 10.

Zabta gâyet de gerek ihtimâm (437)

Zevil erham: Yakın akrabalar anlamına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak mirasta belirli bir hissesi olmadığı halde, asıl hisse sahipleri bulunmadığı zaman mirastan pay alan kimselere denir.[56] Bunlar teyze, hala, kızın oğlu, annenin babası gibi akrabalardır.

Karâbet ola olmaya zî-sehm

Zevi'r-rahm olur bu anı kıl fehm (714)

2.2.4. Allah

İslam inancına göre her hayırlı işe Allah'ın adını anarak başlamak ve ona hamdetmek gerekir. Müellif de eserinde Allah'a hamdettikten sonra onun güzel isimlerinden bazılarını zikretmiş, âlemi ve insanı yaratanın Allah olduğunu ifade etmiştir:

Hamd ol Allah'a ki Settâr'dur

Cümleten ef'âlle Muhtâr'dur

Hâfız u kâbız dahı Bâsıt'dur ol

Mâni' u Mu'tî dahı Muksıt'dur ol

'Âlemi bir emriyle vîrân ider

Diler ise katreyi 'ummân ider

Kendüsi müstağnîdür ez-mâ-sivâ

Kendüye muhtâcdurur mâ-'adâ

[56] İsmail Karagöz v. dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* 712.

Hâlık odur cümlesi mahlûkdur

Râzık odur cümlesi merzûkdur

‘Âlemi îcâd iden Allâh’dur

Cümleye imdâd iden Allâh’dur

Gör nice halk eyledi bu ‘âlemi

Cümleden a’lâ yaradup âdemi (10-16)

Hazret-i Bârî ana itsün selâm

Dinimize anlar virdiler nizâm (392)

Eserde bazı yerlerde lafzatullah olarak bilinen Allah kelimesinin yerine aynı anlamı karşılayan diğer isimleri kullanılmış, bazı beyitlerde de Allah lafzı yerine aynı manaya gelecek sıfatlar kullanılmıştır.

Bazı beyitlerde Allah kelimesinin yerine Arapça “Hak” kelimesi kullanılmıştır:

Kâtib-i tuğrâ-keş-i dîvân-ı Hak

Olsa tevakku’ n’ola fermân-ı Hak (6)

Bazı beyitlerde Allah kelimesinin yerine Farsça “Huda” kelimesi kullanılmıştır:

Çünki sana virdi liyâkat Hudâ

Tercüme kıl tâlibe âsân ola (38)

Bazı beyitlerde de Allah lafzı yerine aynı manaya gelecek sıfatlar kullanılmıştır:

Besmele râh-ı harem-i Kirdgâr

Sırr-ı ilâhîyi ider âşikâr (1)

2.2.5. Hz. Muhammed

Dinî muhtevaya sahip eserlerde besmeleyle başlayıp Allah'a hamdettikten sonra Hz. Muhammed'e, ailesine ve ashabına salavat okunur. Müellif eserinde önce Hz. Muhammed'in nurunun yaratılışına değinmiş ardından salavat beytine yer vermiştir:

Nûr-i resûli yaradup ibtidâ

Eyledi zî-rûha anı muktedâ

Eyledi ol nûrı dahı ıstıfâ

Nâm virüp didi ana Mustafâ

Ola dürûd ile salât u selâm

Âline ashâbına dahi tamâm (17-19)

Eserde Hz. Muhammed (sav) birkaç farklı isimle ve çeşitli sıfatlarla zikredilmektedir:

Salli 'alâ men hüve şemsü'd-duhâ

Salli 'alâ men hüve nûru'd-dücâ (54)

Hâdim-i şer'-i zât-ı Ahmed'dür

Kâtil-i düşmen-i Muhammed'dür (1079)

Pey-revün şer'-i Mustafâ olsun

Reh-berün nûr-i pür-ziyâ olsun (1151)

Hürmetine Muhammed'in yâ Rab

Hubbına nûr-i Ahmed'in yâ Rab (1211)

2.2.6. Ayetler

Ferâiz, İslam dini için çok önemli bir ilimdir. Çerçevesi başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere sünnet ve icma ile çizilmiştir. Müellif eserde ferâizle ilgili ayetlere atıflar yapmış, ilgili bazı ayetlerin çok küçük kısmını iktibas ederek nazmını oluşturmuştur.

Nisa suresi 11. ayetin *"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."* kısmına atıf yapılmıştır:

Eyle kazâ deynini ba'de's-sübût

Böyledür emr-i Hudâ-yı lâ-yemût (64)

Nisa suresi 176. ayetteki *Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır.* anlamına gelen bölümden kısmî iktibas yapılmıştır:

Oldı ise ah ana li-ebeveyn

Li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn (169)

İki oğlan yerini kız alur lâ-büd budur sehmi

Ne yüzden olur ise li'z-zekerdür misl-i haz sehmi (770)

Muhammed suresi 10. ayetin *"Demmera'l-lâh"(Allah köklerini kazısın)*[57] kısmı iktibas edilmiştir:

Demmera'l-lâh ile duâ idelüm

Bunda la'netle iktifâ idelüm (1192)

[57] Muhammed 47 / 10

2.2.7. Hadis-i Şerifler

Ferâiz ilminin dayandığı ikinci temel kaynak Hz. Muhammed'in (sav) hadisleridir.

Müellif, Ebu Hureyre'den rivayet edilen *Ey Ebu Hureyre; ferâiz öğrenin ve öğretin, çünkü o ilmin yarısıdır. O unutulur, ümetimin arasında ilk kalkacak olan şey de odur*. hadisine atıfta bulunmuştur:

Nısf-ı 'ilmdür bu ferâyiz hemîn

Böyle buyurmuş çû resûl-i emîn

Eyle ta'allüm dahı ta'lîm ile

Sa'y ide gûşiş ide tefhîm ile (51-52)

2.2.8. Sahabe ve Âlimler

Ferâiz ilmiyle meşgul olmuş, bu ilimde öne çıkmış sahabe ve âlimler eserde zikredilmiş; ilgili konudaki görüşleri aktarılmıştır.

Hz. Ömer

Fil Vak'ası'ndan on üç yıl kadar sonra, diğer bir rivayete göre ise Büyük (Dördüncü) Ficâr Savaşı'ndan dört yıl kadar önce Mekke'de doğdu. Baba tarafından soyu Câhiliye Dönemi'nde Kureyş kabilesinin sefâret işlerine bakan Adî b. Kâ'b kabilesine ulaşır ve Kâ'b b. Lüey'de Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Annesi Mahzûm kabilesinden Hanteme bint Hâşim'dir. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kureyş'in bazı ileri gelenleri gibi putperestliğe bağlı kalarak önceleri Hz. Peygamber'e ve İslâmiyet'e karşı düşmanlık gösteren Ömer bi'setin 6. yılında (616) Müslüman oldu. Katıldığı seriyyeler dışında Resûl-i Ekrem'in yanından hiç ayrılmayan Hz. Ömer kumandanlığını Resûlullah'ın yaptığı bütün

savaşlarda, Hudeybiye Antlaşması, Umretü'l-kazâ ile Vedâ Haccı'nda bulundu. Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde Ömer ona müşavirlik ve kadılık yaptı. Hz. Ebû Bekir Medine'den ayrıldığında veya hastalığında kendisine vekâlet etti. 11 (633) yılı hac mevsiminde emîr-i hac olarak görevlendirildi. Hz. Ebû Bekir namaza çıkamayacak derecede hastalanınca imamlık görevini Ömer'e bıraktı. Hz. Ebû Bekir'in vefat ettiği gün (22 Cemâziyelâhir 13 / 23 Ağustos 634) Hz. Ömer Mescid-i Nebevî'de biat aldı. Aşere-i mübeşşereden olan Hz. Ömer aynı zamanda vahiy kâtiplerinden ve Resûlullah'ın en yakın sahâbîlerdendir. Kızı Hafsa ile Hz. Peygamber'in evlenmesi onların bu dostluğunu daha da pekiştirmişti. Resûl-i Ekrem kendisiyle birçok konuda istişare ederdi. Onun bazı görüşlerinin nâzil olan âyetlerle teyit edildiği görülmektedir. Hz. Ömer'in en meşhur lakabı "Hak ile bâtılı birbirinden ayıran" anlamındaki "Fârûk"tur. İslâm tarihinde "emîrü'l-mü'minîn" tabiri ilk defa Hz. Ömer için kullanılmıştır. Sünnî ulemâsı, onun Hz. Ebû Bekir'den sonra müslümanların en faziletlisi ve hilâfet makamına en uygun sahâbî olduğunda ittifak etmiştir. Hz. Ömer hadislerin rivayetine çok dikkat eder, Resul-i Ekrem'den bizzat duymadığı bir hadisi rivayet eden sahâbîlerden bunu Resulullah'ın söylediğine dair şahit getirmelerini isterdi. Kütüb-i Sitte'de rivayet ettiği 539 hadis bulunmaktadır; bunların çoğu fıkha dairdir. Hz. Ömer, 23 (644) yılı haccını eda edip Medine'ye döndüğü günlerde, Mugīre b. Şu'be'nin Basra valisi iken edindiği kölesi Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî tarafından hançerle yaralandı ve üç gün sonra vefat etti.[58]

Eserde Hz. Ömer; "hünsa"nın mirastaki durumu konusunda zikredilmiştir. Müellif konuyla ilgili Hz. Ömer'in görüşünü açıklarken onun adaletinin yüceliğine de vurgu yapmıştır:

Geldi katına Hazret-i Ömer'ün

Ya'nî Fârûk-i a'delü'l-beşerün (879)

Bazı beyitlerde Hz. Ömer, "Faruk" lakabının yanında adil ve mert oluşuna vurgu yapılarak zikredilmiştir:

Çün hilâfet ki geldi Fârûk'a

[58] Muhsin Koçak, "Ömer**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 34: 50-52.

‘Adl ü dâdı irişdi ‘ayyûka (864)

Sem’-i Fârûk’a irdi çün bu sadâ

Neyledi şimdi gör o merd-i Hudâ (876)

Hz. Osman

Fil Vak‘ası’ndan altı yıl sonra Tâif’te doğdu. Kureyş’in en zengin tüccarlarından olan babası Affân, Câhiliye Devri’nde öldü. Annesi Ervâ bint Küreyz, Resulullah’ın halası Ümü Hakîm Beyzâ bint Abdülmuttalib’in kızıdır. Mensup olduğu Emevî (Ümeyye) kabilesinin soyu Abdümenâf b. Kusay’da Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşir. İslam öncesinde Mekke’nin önemli tüccarları arasına girdi. İslamî davetin ilk safhasında Hz. Ebû Bekir’in delâletiyle Resulullah’ın yanına giderek müslüman oldu ve ilk on müslüman arasında yer aldı. Resul-i Ekrem’in vahiy kâtiplerinden olan Osman, Ebû Bekir zamanında onun kâtipliğini ve müşavirliğini yaptı. Onun Hz. Ömer’i halef tayin etmesi hususunda olumlu görüş belirtti. Hz. Ömer’in de danışmanları arasında yer aldı. Hz. Osman’ın halifeliği döneminde (644-656) İslam orduları İran içlerine doğru ilerleyişini sürdürdü. Horasan’a etkili ve sürekli akınlar onun zamanında başladı ve bölgenin büyük kısmı fethedildi. Fetihler neticesinde gerçekleşen zenginleşmeyle birlikte toplumda lüks ve refah artmıştır. Altı yıl süren bu refah döneminden sonra yine altı yıl sürecek bir kargaşa dönemi başlamıştır. İslam tarihinin ilk büyük fitnesi bu dönemde ortaya çıkmıştır. Altı yıl süren kargaşa sonunda asiler Halife Hz. Osman’ı öldürmüştür. (18 Zilhicce 35 / 17 Haziran 656) Hz. Osman ilmî bakımdan da temayüz etmişti hatta hac menâsiki konusunda en bilgili sahabî olduğu söylenmiştir. Kur’an’ı ezberleyen ve Hz. Peygamber’in sağlığında fetva veren birkaç sahabî arasında yer alır. Kıraat farklarının sebep olduğu tartışmaları önlemek için Hz. Ebû Bekir zamanında mushaf halinde toplanan Kur’ân-ı Kerîm’i beş veya yedi nüsha olarak çoğaltıp Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Yemen ve Bahreyn’e birer nüsha gönderdi. Resûl-i Ekrem’den 146 hadis rivayet

etmiştir. Hz. Osman, Resûlullah'ın iki kızıyla evlenmiş olduğu için "zi'n-nûreyn" (iki nur sahibi) lakabıyla meşhur olmuştur.[59]

Eserde "Varislerden birinin terekeden veya bir maldan verilecek miktar karşılığında mirastan çıkması üzerine varislerin anlaşmaları" demek olan "teharuc" bahsinde adı zikredilmiştir. Teharucla ilgili ilk uygulama Hz. Osman tarafından yapılmıştır:

Anı ibn-i Affân vâris kılar
Bunı ya'nî Osmân vâris kılar

Ana didi Zi'n-nûreyn ol resûl
İdüp cânla emrin anun kabûl (466-467)

Hz. Ali

Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (M 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hz. Ali; Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da o yazmıştır. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi ona verilmiştir. Hz. Ali ilk üç halife döneminde ne bir idarî görevde bulunmuş ne de yapılan savaşlara katılmıştır. Sadece Halife Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati sırasında Medine'de askerî vali olarak kalmış, Medine'de ikamet edip dinî ilimlerle uğraşmayı diğer görevlere tercih etmiştir. Hz. Ali cennetle müjdelenen on sahabeden birisidir. Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine halife olmuş, 4 yıl 9 ay halifelik yapmıştır. Kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen "Ebû Türâb" lakabından başka "el-Murtazâ" ve "Esedullāhi'l-gālib" gibi lakapları da vardır.

[59] İsmail Yiğit, "Osman**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 33: 438-442.

Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları "Kerremallâhu vecheh" dua cümlesiyle anılmıştır. Onun; İslam'ın yayılış tarihinde ve müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlas, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlakî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkiye sahip bulunduğunu; Kur'ân ve sünnet'i en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün kaynaklar ittifakla belirtir.[60]

Hz. Ali, avl meselesiyle ilgili kendisine sorulan bir suali minberde olduğu esnada cevaplamıştır. Bu hâdise ferâiz ilminde "Minberiye Meselesi" adıyla meşhur olmuş, kitaplara da geçmiştir. Eserde bu hadise hikaye edilirken ismi zikredilmiş, devamında "ilmin kapısı" olduğuna dair Hz. Peygamber'in övgüsüne de yer verilmiştir:

Minbere çıkmışdı 'Aliyy-i murtazâ
Geldi su'âl eyledi sâ'il ana (389)

Çünki cevâbın ana virdi 'Ali
Bâb-ı 'ilmdür bilürüz ol velî (391)

Zeyd bin Sabit

Hicretten on bir yıl önce (M 611) Medine'de doğdu. Hazrec kabilesinin Neccâroğulları kolundandır. Babası Sâbit, Buâs Savaşı'nda öldüğünde Zeyd altı yaşındaydı. Annesi Nevvâr bint Mâlik'tir. Çok akıllı ve hâfızası güçlü bir çocuk olan Zeyd, Hz. Peygamber Medine'ye gelmeden önce on yedi sureyi ezberlemişti. Hicretten hemen sonra akrabaları tarafından Resul-i Ekrem'e tanıtıldı, ezberlediği sûreleri ona okudu ve onun takdirini kazandı. Vahiy inmeye başladığında Hz. Peygamber'in kendilerine haber gönderdiği kâtipler arasında Zeyd de vardı. Aynı zamanda Resûl-i Ekrem zamanında Kur'ân-ı Kerim'in tamamını ezberleyen ensara mensup dört kişiden biriydi. Hz. Ebû Bekir döneminde de kâtiplik yapan Zeyd'in bu dönemde üstlendiği ilk önemli görev Kur'ân-ı Kerim'in cem'idir. Ebû Bekir'in emriyle Zeyd b. Sâbit'in

[60] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 371-374.

başkanlığında kurulan heyet Kur'an âyetlerinin yazılı olduğu sayfaları bir araya getirip Kur'an'ı cemetmekle görevlendirildi. İslam tarihi boyunca Zeyd b. Sâbit'in adı Hz. Ömer, Ali, İbn Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yle birlikte ilim ve fetva ehli olan sahabeler arasında zikredilmiştir. Zeyd; fıkhî konularda vuku bulmuş olaylar üzerine görüş bildirir, kendisine sorulan bir olayın vuku bulup bulmadığını sorar, gerçekleşmeyen olaylar hakkında cevap vermezdi. Zeyd b. Sâbit, hadisleri anlama ve sünnetleri tesbit etme hususunda uzman bir sahabeydi. Ayrıca geniş ferâiz bilgisine sahipti. Bu husus onu bi'set döneminde ön plana çıkaran önemli özelliklerdir. Sonraki yıllarda fıkıh alanında belli başlı isimler arasında yer alması Zeyd'in bütün dinî alanlarda kendisini yetiştirdiğini göstermektedir. Ferâiz konusundaki derin bilgisini bizzat Hz. Peygamber, "Ümmetim içinde ferâizi en iyi bilen Zeyd'dir." sözüyle dile getirmiştir.[61]

Eserde "red" bahsinde Zeyd bin Sâbit'in görüşünün dikkate alındığı ifade edilirken ismi zikredilmiştir:

Bunda Zeyd bin Sâbit itdi kelâm

Kavlini sana ideyüm ifhâm (481)

İbni Abbas

Hz. Peygamber'in amcasının oğludur. İbn Abbas diye de meşhur olan Abdullah, hicretten üç yıl kadar önce, müslümanlar Kureyş'in ablukası altındayken Mekke'de doğdu. Annesi Hz. Hatice'den hemen sonra müslüman olan Ümmü'l-Fazl Lübabe'dir. Hz. Peygamber'in fiil ve hareketlerini öğrenmek arzusuyla onun yanında kalmaya çalışırdı. Peygamber'in zevcelerinden Meymüne teyzesi olduğu için bazı geceler Peygamber evinde konuk edilirdi. Peygamber'e karşı olan sevgisi, bağlılığı ve samimi hizmetleri sebebiyle onun takdirini kazanmış ve "Allahım. ona Kitab'ı öğret ve dinde mütehassıs kıl!" tarzındaki duasına nail olmuştur. Abdullah b. Abbas, yetmiş yaşlarında iken Taif'te vefat etmiş, cenaze namazını Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye kıldırmıştır. İbn Abbas, Hz. Peygamber'in vefatında on üç yaşında bir

[61] Bünyamin Erul, "Zeyd bin Sâbit**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 321-322.

gençti. Çok hadis rivayet eden sahabelerden biri olarak naklettiği 1660 hadisin bir kısmını bizzat Peygamber'den duymuştur. Abdullah b. Abbas fıkıh ilminde de önemli bir yere sahiptir. Devrinde Mekke'nin fıkıh otoritelerinden biri kabul edilmiştir ve fetvalarının çokluğuyla meşhurdur. Özellikle İslam miras hukuku (ferâiz) alanındaki fetvaları müracaat kaynağı olmuştur.[62]

Eserde varislerden birinin anlaşarak mirastan çıkarıldığı "teharuc" bahsinde İbni Abbas'ın rivayetine değinilmiştir:

Bunı İbn-i 'Abbâs rivâyet ider

Ana İbn-i Dînâr hikâyet ider (463)

İbni Dinar

Malikî fakihidir. Tam künyesi Ebu Muhammed İsa bin Dinar bin Vakıd el-Gafikı el-Kurtubî'dir. Muhtemelen 155 (772) yılında Tuleytula'da (Toledo) doğdu. Burada ve Kurtuba'da öğrenim gördü. İlim tahsili ve hac için Haremeyn'e ve daha sonra Kahire'ye gitti. Kahire'de imam Malik'in en önde gelen talebesi Abdurrahman bin Kasım'dan fıkıh ve hadis okudu. 24 Şevval 212 (16 Ocak 828) tarihinde Tuleytula'da vefat etti. Takvası ve zühdü ile tanınan İsa bin Dînar, Malikî mezhebinin otoritesi ve fetva mercii idi. İmam Malik'in görüşlerinin Endülüs'te yayılması ve Malikîlik'in bu bölgede resmî mezhep haline gelmesinde önemli rolü olmuştur. Kaynaklarda İsa b. Dinar'ın İbnü'I-Kasım'dan dinlediği rivayetlerin yirmi kitap oluşturduğu ve Malikî fıkhına dair on cüzden meydana gelen *el-Hidye* (el-Hidaye) adlı bir eser te'lif ettiği nakledilmektedir.[63]

Teharuc bölümünde İbni Abbas'la beraber zikredilmiştir:

Bunı İbn-i 'Abbâs rivâyet ider

Ana İbn-i Dînâr hikâyet ider (463)

---

[62] İsmail Lütfü Çakan, "Abdullah bin Abbas**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 76-79.

[63] M. Kamil Yaşaroğlu, "İsa bin Dinar**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 479-480.

İmamı Azam Ebu Hanife

Fıkıh bilgini, Hanefî mezhebinin kurucusu (D. 699, Küfe - Ö. 767, Bağdat). Asıl adı Numân b. Sabit b. el-Numân Zuta'dır. Ebû Hanife künyesi, "Batıldan hakka koşanların babası" anlamındadır. İslam dünyasının bilim merkezlerinden Küfe şehrinde dünyaya gelmiş olan İmam Ebû Hanife, ehl-i sünnet itikadının mezhep öncüsüdür. Babası Sabit, Horasan'ın ileri gelenlerinden bir kişinin soyundan olup Türk olduğuna dair görüşler yaygındır. İmam Ebu Hanife'nin en önemli eseri *Fıkhu'l-Ekber* olup bu eser, başta Ebû Mansur el-Matûridi olmak üzere birçok bilgin tarafından şerh edilmiş ve birçok kez Türkçeye çevrilmiştir. Ebû Hanife, fıkhı ilk kez kollara ayırıp her kolun bilgilerini ayrı ayrı toplamış, usuller koymuş, *"Feraiz"* (İslami açıdan yapılması zorunlu olan şeyler) ve *"Şurût"* (şeriat yasaları) kitaplarını yazmıştır. Ayrıca Ashab-ı kiramın, Peygamber'den naklen bildirdiği iman ve itikad bilgilerini de toplayıp yüzlerce öğrencisine aktarmış, ilm-i kelam uzmanları yetiştirmiştir. İslam tarihinde takva sahibi kişiliğin timsallerinden olan İmam Ebû Hanife, hayatı boyunca zulme rıza göstermemiş, bu ilkeye sadık kalmak uğruna ölümü bile göze almış, nitekim prensibinden taviz vermediği için şehit edilmiştir. Abbasi devletinin ikinci halifesi Ebu Cafer Mansur, İslam'a aykrı davranışlarına ve yönetim anlayışına fetva vermeyen Ebu Hanife'yi önce hapsettirmiş, sonra işkenceyle ve zehirleterek öldürtmüştür.[64]

İmam-ı Azam'ın fıkıh konusunda söz sahibi bir şahsiyet olduğunu müellif de nazmında vurgulamıştır:

Eser miras hukukunu Hanefî mezhebine göre ele aldığı için İmam-ı Azam Ebu Hanife birçok yerde ve farklı şekillerde zikredilmektedir.

Bazı beyitlerde İmam-ı Azam olarak geçmektedir:

Ya'nî İmâm-ı A'zam 'âlî cenâb

Rûhuna rahmetler ola bî-hisâb (178)

Ya'nî İmâm-ı A'zam sâhib-nazar

Didi ki ced de bunı iskât ider (199)

[64] Biyografya.com, "Ebu Hanife", erişim: 12/10/2022, https://www.biyografya.com/biyografi/2547

Kimse olmaz o mâla vâris hem

Böyle buyurur anı İmâm-ı A'zam (1161)

Bazı beyitlerde İmam-ı Azam'ın asıl adı olan "Numan" ismi tercih edilmiştir:

Bi-ittifâk e'imme-i Nu'mân

Gayri zevceyni redde yok imkân (487)

Kavl-i Nu'mân'ı eyleyüp tahrîr

Ne didiyse anı idem takrîr (928)

Gelelüm şimdi kavl-i Nu'mân'a

Düşme fikrile sen de 'ummâna (1062)

İki beyitte de İmam-ı Azam asıl adı Numan ve babasının adı Sabit'le beraber zikredilmiştir:

Ki mîrâs degmez didi ba'zıları

Ki Nu'mân Sâbit buyurdı deger (716)

Rahime'l-lâh ile duâ idelüm

Kavl-i Nu'mân Sâbit'e gidelüm (927)

Bazı beyitlerde vezne riayet etmek için "Ebû Hanîfe" yerine kısaltılarak "Bû Hanîfe" şeklinde zikredilmiştir:

Müddeti hamlün ekseri iki yıl

Bû Hanîfe katında böylece bil (1053)

Buyurur Bû Hanîfe-i ‘âdil

Dört ogul hissesi kalur anı bil (1063)

Şimdi gelesin Muhammed’ün sözine

Bû Hanîfe’mizün tilmîzine (1067)

Hasen bin Ziyâd’dur râvî

Bû Hanîfe kelâmını hâvî (1167)

İmamı Şafiî

Künyesi Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî’dir. Şâfiî mezhebinin imamı, büyük müctehittir. 150 (767) yılında Gazze’de doğdu. Baba tarafından soyu Hz. Peygamber’in dördüncü kuşaktan dedesi Abdümenâf ile birleşir. Bedir Gazvesi’nde müslümanlara esir düşüp fidye vererek serbest kaldıktan sonra İslam’ı kabul eden dedesi Sâib’e değil onun oğlu Şâfi‘ye nisbetiyle şöhret bulmuştur. Kendisi çok beliğ, edip olduğundan ayet-i kerimelerin ve hadis-i şeriflerin ifade tarzına bakıp kuvvetli bulduğu tarafa göre hüküm verirdi. İki tarafta da kendi usulüne göre kuvvet bulamazsa o zaman kıyas yolu ile ictihat ederdi. Böylece müslümanların ibadetlerinde ve işlerinde uyacakları bir yol göstermiştir. Onun kendi usulüne göre şer'î delillerden çıkardığı hükümlere, yani gösterdiği bu yola "Şafii Mezhebi" denildi. Ehli sünnet itikadında olan müslümanlardan, amellerini yani ibadet ve işlerini, bu mezhebin hükümlerine uyarak yapanlara "Şafiî" denmektedir.[65]

Eserde hamile kadının mirastaki durumunun ele alındığı “haml” bölümünde İmamı Şafiî’nin görüşüne yer verilmiştir:

Şâfi’înün katında dört yıldur

[65] Bilal Aybakan, “Şafiî**”,** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 223-233.

Lâzım olmazsa da anı bildür (1055)

İmam Muhammed

Künyesi Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî'dir. 132 (749-50) yılında Vâsıt'ta dünyaya geldi. On dört yaşından itibaren dört yıl Ebû Hanife'nin ilim meclisinde bulundu. Hocasının vefatından sonra onun fıkhî görüşlerini ve yöntemini başta Ebû Yûsuf olmak üzere talebelerinden öğrenmeye devam etti. Ebû Hanife'den ve onun diğer talebelerinden öğrendiklerini yazarak mezhebin fıkhî görüşlerini bir bütün halinde tasnif edip sonraki nesillere aktaran ilk kişi Şeybânî'dir. Mezhep âlimleri de bu konuda onun eserlerini esas kabul etmiştir. Fıkıh ilminin gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan fıkhî konuların kitap, bab ve fasıllara ayrılarak yazılması, ekolün görüşlerinin orijinal bir metoda göre kayıt altına alınıp belli bir sisteme oturtulması hususunda da Şeybânî öncü konumundadır.[66]

İmam Muhammed, İmamı Azam'ın iki büyük talebesinden biri olduğu için ve Hanefi mezhebinde birçok konuda fetvasına göre amel edildiği için eserde de çokça görüşlerine yer verilmiştir. Bunun yanında ondan övgüyle söz edilmiş ve Ebu Hanife'nin öğrencisi olduğu ifade edilmiştir:

Bunı diyen İmam Muhammed'dür

Bu dahı emr-i şer'-i Ahmed'dür (926)

Şimdi kavl-i Muhammed'e gelelüm

Anun emri dahı nedür bilelüm (1045)

Şimdi kavl-i Muhammed oldı tamâm

Rûhına ola rahmet ile selâm (1049)

[66] Aydın Taş, "Şeybani**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 38-42.

Şimdi gelesin Muhammed'ün sözine

Bû Hanîfe'mizün tilmîzine (1067)

İmam Ebu Yusuf

Tam adı Ebu Yusuf Ya'kub bin İbrahim bin Habib bin Sa'd el-Kufi'dir. Hicri 113(731) yılında Kûfe'de doğmuş ve hicrî 182 (798) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Daha çok künyesiyle meşhur olmuştur. Ebu Hanife'nin önde gelen talebelerinden olup müctehit hukukçu ve ilk "kadılkudat"tır. Hanefi mezhebinde eser te'lif eden ilk fıkıh âlimidir. Çok sayıda eser vermiştir.[67]

İmam Ebu Yusuf; annenin, hünsanın ve hakkında kayıp bilgisi bulunan kişinin mirastaki durumları konularında görüşlerine yer verilmek suretiyle eserde zikredilmiştir:

Bunda Ebû Yûsuf idüp ihtilâf

Anı da bilgil ki degüldür hilâf (214)

'İnde Ebû Yûsuf olan mes'ele

Mâ-bekânun sülüsidür hele (216)

Şa'bî'den alup Ebû Yûsuf

İtdi tahrîc İmâm Ebû Yûsuf (1031)

Hem Ebû Yûsuf açdı bunda dehân

Didi yüz beş olunca sene hemân (1170)

[67] Salim Öğüt, "Ebû Yusuf**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 260-265.

Zührî

Hicrî 51(671) yılında Medine'de doğdu. Kureyş'in Benî Zühre koluna mensuptur. 17 Ramazan 124'te (25 Temmuz 742) Vâdilkurâ yakınlarında kendisine ait Şağb denilen yerde vefat etti ve oraya defnedildi. Hadisleri Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in emriyle resmen tedvin eden bir âlimdir. Bunun yanında güvenilir bir râvi olması, çok hadis rivayet etmesi gibi yönleri de önemlidir. Zührî daha çok hadis ve tarihi açısından önemli bir şahsiyet kabul edilmekle birlikte aynı zamanda önde gelen bir fakihtir.[68]

Hamilenin mirastaki durumunda adı zikredilmiştir:

Zührî 'indinde yedidür anla

Yedi yıldur dimiş anı dinle (1056)

Şa'bî

Hicri 19 (640) yılında Kûfe'de dünyaya geldi. Hicrî 104 (722) tarihinde vefat etti. Şa'bî, devrinin önde gelen hadis âlimi ve münekkitlerindendi. Soyu Yemen'de yaşayan Himyeri hanedanından Beni Şa'ban b. Amr'a dayanmaktadır. Kendi ifadesine göre Şa'bî 500 sahabeyi görüp tanıdı. Tabiin nesIinin ünlü fakihlerinden olan İbrahim en-Nehai ile birlikte Abdullah b. Mes'ud'un önde gelen talebesi oldu. Yetmişten fazla sahabeden hadis öğrendi. Resul-i Ekrem'in elçisi Amr b. Ümeyye'den siyer rivayet etti. Şa'bî'ye bazı eserler nisbet edilmiş; yaşadığı dönemde hesabı en iyi onun bildiği, *el-Ferâ'iz ve'l-Cirâhât* adlı bir kitap yazdığı söylenmiştir. [69]

Hünsanın mirastaki hissesi anlatılırken Ebu Yusuf'a ait bir görüşün Şa'bî'den alındığı ifade edilmiştir:

[68] Halit Özkan, "Zührî**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 544-549.

[69] M. Yaşar Kandemir, "Şa'bî**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:217-218.

Şa'bî'den alup Ebû Yûsuf

İtdi tahrîc İmâm Ebû Yûsuf (1031)

Leys bin Sa'd

Künyesi Ebü'l-Haris el-Leys b. Sa'd b. Abdirrahman el-Fehmi'dir. Şaban 94'te (Mayıs 713) Aşağı Mısır'da Kahire yakınlarındaki Kalyübiye vilayetine bağlı Tûh ilçesinin Karkaşende (Kalkaşende) köyünde dünyaya geldi. 14 Şaban 175 (16 Aralık 791) tarihinde vefat etti ve Kahire'nin güneyinde Karafetüssuğra'ya defnedildi. Mezarı hâlen Mısır'da önemli ziyaretgahlardandır. Mutlak müctehit ve muhaddis olan Leys bin Sad hadis alanında devrinin önde gelen otoritelerinden olmuştur. Döneminde hadis ve fıkıh alanında Mısır halkının imamı kabul edilmiştir.[70]

Hamilenin mirastaki durumu ele alınırken Leys bin Sa'd'in de adı zikredilmiştir:

Leys ü Sa'dün katında üç senedür

Ya'nî Leys bin Sa'd anı buyurur (1054)

Hassaf

Hanefî âlimi, müctehittir. Adı Ebu Bekr Ahmed b. Ömer (Amr) b. Müheyr el-Hassaf eş-Şeybani'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Seksen yaşlarında vefat ettiğine dair rivayetten hareketle hicrî 181 (797) yılı dolaylarında doğduğu söylenebilir. Hicri 261'de (875) vefat etmiştir. Ayakkabıcılık yaparak geçimini sağladığından "Hassaf' lakabıyla anılmıştır. Ebu Hanife'nin talebelerinden Hasan b. Ziyad'ın talebesi olan babası Ömer bin Müheyr'den fıkıh okudu. Müteahhirin Hanefî âlimlerinin önde gelenlerinden ve kendi zamanında Irak fıkıh ekolünün güçlü temsilcilerinden biri olmuştur. Hassaf; mezhep fıkhına dair genel kitaplar yerine fıkhın

[70] Şükrü Özen, "Leys bin Sa'd**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 164-168.

belli konularıyla ilgili eserler kaleme almış, kendi sahalarında ilk eserler arasında yer alan bu çalışmalarla Hanefî literatürünün oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur.[71]

Hamilenin miras taksimindeki durumu anlatılırken Hassaf'ın konuyla ilgili rivayetine yer verilmiş ve ismi zikredilmiştir:

Çün rivâyet ider bunı Hassâf

Hem Ebû Yûsuf olup vassâf

Bir ogul hissesi tevakkuf olur

'Ârif olan bu sırra vâkıf olur

Bunı gâyet dimiş Hassâf

Bu sözi anlayan ider insâf (1070-1072)

Siracüddin

Ferâize dair eseriyle tanınan Hanefî fakihi, hesap âlimi. Künyesi Ebu Tahir Siracüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdirreşid es-Secâvendî'dir. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Eski ve yeni biyografi kaynakları yanında *el-Ensâb, el-Lübâb ve Mu'cemü'l-büldân* gibi yaygın eserlerde de onun hakkında bilgi bulunmamaktadır. *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye* adlı eseri İslam miras hukuku alanında bilhassa Doğu İslam dünyasında en çok tanınan ve üzerinde çalışma yapılan bir eserdir. Bu eserde Hanefî mezhebi esas alınmakla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmesi sebebiyle değişik muhitlerde kabul görmüştür. Türkiye kütüphanelerinde yüzlerce yazma nüshası bulunan *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye* birçok defa basılmış; üzerinde şerh, haşiye, ihtisar, nazım çalışmaları yapılmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir.[72]

[71] Abdülvehhab Öztürk, "Hassaf**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 395.

[72] Ahmet Özel, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36:266-268.

Eser, *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye* kılavuz edinilerek yazıldığı için muhtelif yerlerde bu esere atıflarda bulunulmuştur:

Yazdı bu sûreti Sirâcü'd-dîn

Rûhu gufrân-ı Hakk'a ola yakîn (569)

Müstakîmi yazup Sirâcü'd-dîn

İtdi bir sûret oldugın ta'yîn (594)

Yazdı bu sûreti metinde Sirâc

Bula rûz-i cezâda hülle vü tâc (636)

Seyyid Şerif Cürcani

Arap dili, kelam ve fıkıh âlimidir. 24 Şaban 740 (24 Şubat 1340) tarihinde Cürcan yakınlarındaki Takü'de doğdu. Deylem'deki Zeydî imamlarından olup Hz. Peygamber'in soyundan gelen Daî Muhammed b. Zeyd'in (ö. 287 / 900) on üçüncü göbekten tarunu olduğu için "Seyyid Şerif" unvanıyla tanınır. Şiraz ve Semerkant'ta müderrislik yaptı. Maveraünnehir âlimleriyle özellikle Taftazâni ile ilmî münazaralarda bulundu. Bu münazaralarda gösterdiği başarı hem Timur hem de meslektaşları nezdinde itibarını arttırdı. Semerkant'ta tanıştığı Hace Alaeddin Attar vasıtasıyla tasvvufa karşı ilgi duyarak Nakşibendiyye tarikatına girdi. 6 Rebiülahir 816 (6 Temmuz 1413) Çarşamba günü Şiraz'da vefat etti ve Vakib Mezarlığı'na defnedildi. Cürcanî'nin bilhassa Arap dili, ferâiz ve kelamla ilgili eserleri medreselerde nesilden nesile intikal ederek el kitabı haline gelmiştir. *Şerhu'l-Feraizi's- Siraciyye* adlı eseri Secâvendî' nin eserine ait bir şerh olup birçok defa yayımlanmıştır.[73]

[73] Sadreddin Gümüş, "CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8:133-136.

"

Secâvendî'nin Sirâciyye eserine yazılan şerhlerin en çok tanınanı Cürcânî tarafından yazılmıştır. Bu yönü nedeniyyle Cürcânî, ferâize dair birçok eserde olduğu gibi bu eserde de görüşlerine yer verilen şahsiyetlerden biri olmuştur:

Bu sözi Seyyid eyledi îrâd

Böyle yazdı beyân vech-i tezâd (472)

'Adem-i istikâmete sûret

Yazdı Seyyid revânına rahmet (517)

Ba'dehû Seyyid eyleyüp tekmîl

Darb-ı tashîhi eyledi tafsîl (570)

Bunda Seyyid su'âl ider îrâd

Rûhunı şâd ide Hudâ-yı 'ibâd (687)

Bunı Seyyid Şerîf ider tashîh

Yazdılar çizdiler idüp tasrîh (986)

Hasan bin Ziyad

Doğum tarihi hakkında temel kaynaklarda bir kayda rastlanmamakla birlikte bazı araştırmacılar 116 (734) yılı dolaylarında dünyaya geldiğini söylemektedirler. Bir süre Ebû Hanîfe'nin derslerine devam etti; onun vefatından sonra talebeleri Züfer b. Hüzeyl ve Ebû Yûsuf ile Dâvûd et-Tâî ve Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammâd'dan fıkıh dersleri alarak Hanefî mezhebinde ictihat seviyesine ulaştı. Hadis dinlediği hocalar arasında İbn Cüreyc, Mâlik b. Miğvel, Vekî' b. Cerrâh, Eyyûb b. Ukbe, Hasan b. Umâre, Îsâ b. Ömer el-Hemdânî gibi âlimler bulunmaktadır. İbn Cüreyc'den fıkhî konulara dair 12.000 hadis yazmıştır. Hasan b. Ziyâd 194 (810) yılında, Hafs b.

Gıyâs'ın vefatından sonra kısa bir süre Kûfe kadılığı görevinde bulundu. Ancak fetva konusundaki aşırı hassasiyeti ve heyecanı sebebiyle bu görevden affını istedi; tekrar yoğun bir şekilde ders ve sohbetlerini sürdürdü. 204 (819) yılında vefat eden Hasan b. Ziyâd'ın ölüm tarihi bazı kaynaklarda 209 (824) olarak da gösterilmektedir.[74]

Hasen bin Ziyâd'dur râvî

Bû Hanîfe kelâmını hâvî (1167)

2.2.9. Mezhepler

Müellif eseri *Sirâciyye*'yi kılavuz edinerek yazdığı için Hanefî mezhebi dışında diğer mezheplerin görüşlerini de bazı yerlerde ifade etmiştir:

Mâlikîler bu kavle mâ'ildür
Hazret-i Şâfi'î de kâ'ildür

Budur ashâb-ı Şâfi'îde makâl
Münderis olsa idi beytü'l-mâl (483-484)

Kısm-ı sâlis bunun hilâfıdur
Vâkı'â bu cevâb Şafi'îdür (704)

2.2.10. Dinî Eserler

El-Ferâizü's-Sirâciyye

Hanefi fakihi Muhammed bin Muhammed es-Secâvendî'nin İslam miras hukukuna dair eseri. *el-Muhtasar* ve *el-Fera'izü's-Secâvendiyye* adlarıyla da anılan eser ferâiz ilminde en çok başvurulan kaynaklardan biridir. Üzerinde yapılan birçok

[74] Beşir Gözübenli, "Hasan b. Ziyad**",** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16:361-362.

şerh ve haşiye ile birlikte miras hukuku alanında geniş bir literatürün meydana gelmesine vesile olmuştur. Müellif, Hanefî mezhebini esas almakla beraber Kur 'ân'da açık bir şekilde ortaya konan miras hukukunun nisbeten az rastlanan ihtilaflı meselelerinde diğer İslam hukuk ekollerinin görüşlerine de yer verdiği için eser genel bir kabul görmüştür.[75]

Muvâfaka bahsinde *Sirâciyye* eserine atıfta bulunulmuştur:

Bil Sirâciyye'den bunı ni'met

Böyle yazdı tevâfuka sûret (545)

2.2.11. Tasavvufî Unsurlar

Arapça yün giymek anlamındaki "sûf" kökünden türeyen tasavvuf kelimesi, birçok sûfi tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Kaynağı şeriat yani Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetidir. Tasavvuf'un dört kapısı vardır: şeriat, tarîkat, hakîkat, ma'rifet. Bunlar arasında kusursuz bir uyum vardır.[76] Sûfîler, bunların Allah'a ulaşma yolunda dört mertebe olduğuna inanırlar.

Müellif, şeriatın ümmetin baş tacı olduğunu ve müslümanlara özgü bir nimet olarak verildiği ifade etmektedir:

Şerî'at ser-tâc-ı ümmetdürür

Şerî'at bize özge ni'metdürür

Şeriatın Allah'ın nurundan bir parça olduğunu ve hak ile bâtılı birbirinden ayırdığını ifade etmektedir:

Şerî'at bir nûr-i Hak'dur 'ayân

İder bâtıl u hakkı anda beyân

Şeriat, tarîkat, hakîkat ve ma'rifetin bir bütün olduğu ve hepsinin özünün şeriat olduğu; şeriat olmadan tarîkat ve hakîkatin fayda vermeyeceği de dile getirilmiştir:

Tarîkat hakîkat şerî'atdürür

Dahı ma'rifet de şerî'atdürür

[75] Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", 12:367-368.
[76] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 153.

Ana kim şerî'at refik olmaya
Tarîkat hakîkat şefik olmaya

Bunun dördi de feyz-i Hak'dan 'ayân
Bununla olur sırr-ı hidâyet beyân (452-456)

2.2.12. Arapça – Farsça İbareler

Lâ velâ li'n-nisâ

Velâ, köleyi azat ettikten sonra oluşan hükmî akrabalıktır. Bu ibare ise "Kadın için köle azat etmekle oluşacak akrabalık yoktur." anlamındadır.

Zenne içün yokdur asla velâ

Didi resûl lâ velâ li'n-nisâ (261)

Tekmiletün li's-sülüseyn

Mirasta "iki sülüsü tamamlamak" anlamına gelen bir ibaredir.
Südüsi tekmile içün sülüseyn
Ya'nî kim tekmiletün li's-sülüseyn (1017)

Husûlü'l-mevt ba'de'l-mevt

Ölümden sonra ölümün meydana gelmesi anlamında bir ibaredir. Yani mirasta, ölen bir kişinin terekesi taksim edilmeden varislerden birisinin ölmesi demektir.

Fe emmâ ıstılâhîde ne virdiler ana ma'nâ

Husûlü'l-mevt ba'de'l-mevt bir ider hâlâ (756)

Felâ hâcete ile'd-darbi

Miras taksimindeki hesap işlemleri için kullanılan bir ibaredir. "Çarpma yapmaya gerek yok" anlamındadır.

Felâ hâcete ile'd-darbi ile ta'bîr itdi metinde
Münâsib geldi efrâdiyle dahi re's-i sehminde (789)

A'delü'l-beşer

İnsanların en adaletlisi demektir. Hz. Ömer için kullanılmıştır.

Geldi katına Hazret-i Ömer'ün
Ya'ni Fârûk-i a'delü'l-beşerün (879)

Ahassu'n-nasîbeyn

"İki paydan biri, belli olanı" anlamındadır.

Bunda hep emr-i şer'i söylediler
Hem ahassu'n-nasîbeyn didiler (973)

Seyyidü'l-kavm / Hâdimü'ş-şer'

"Kavmin efendisi ve şeriatın hizmetçisi" demektir. Seyyid Şerif Cürcânî için kullanılmış övgü ibaresidir.

Seyyidü'l-kavm idi o zât-ı şerîf
Hâdimü'ş-şer' idi o cism-i latîf (987)

Nısfu'n-nasîbeyn

İki hissenin yarısı anlamına gelmektedir.

Ala nısfu'n-nasîbeyn hünsâ

Şimdi müşkil olur bu mes'ele hâ (1036)

Ekallü'n-nasîbeyn / Es'elü'l-hâleyn

"İki hisseden az olanı" ve "iki halin kolay olanı" anlamlarına gelen Arapça ibarelerdir.

Hem ekallü'n-nasîbeyn didiler

Es'elü'l-hâleyn dahı didiler (1020)

Halîu'l-izâr

"Çıkarılmış, kovulmuş" anlamlarında Arapça bir ibaredir.

İnân-ı şer'dan halîu'l-izâr

Olanlar cehennemde eyler karâr (451)

Hâdî-i Sübül / Efdalü'r-rusül

Hz. Muhammed'i övmek için kullanılmış ibarelerdir. "En doğru yolu gösterici" ve "resullerin en üstünü" anlamlarına gelmektedir.

Cümle ahbâbı hâdî-i sübülün

Ya'nî ashâbı efdalü'r-rusülün (478)

Hüve li-beytü'l-mâl

"O beytülmal yani devlet hazinesi içindir." anlamına gelmektedir. Mirastaki bazı hisseler için kullanılmıştır.

Anun indinde red olmaz mâl

Didigüm bil hüve li-beyti'l-mâl (482)

Tâ-be-haşr

"Mahşere, kıyamete kadar" anlamlarında Farsça bir ibaredir. Hz. Ali'nin övüldüğü bir beyitte geçmiştir.

Hazret-i Hak rûhunı şâd eyleye

Tâ-be-haşr hayr ile yâd eyleye (401)

Min-ciheti'l-'idde

Miras taksimiyle alakalı bir ibaredir, "sayı yönünden" anlamına gelmektedir.

Min-ciheti'l-'idde ola zâyid eger

Ekser-i mahrec odurur didiler (369)

Emr-i Hudâ-yı lâ-yemût

Ölümsüz olan Allah'ın emridir, anlamında bir ibaredir.

Eyle kazâ deynini ba'de's-sübût

Böyledür emr-i Hudâ-yı lâ-yemût (64)

2.3. METİN TEŞKİLİNDE İZLENEN YOL

Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi adlı eserin çeviri yazılı metni oluşturulurken izlenen yol şu şekildedir:

1. Metin transkribe edilirken aşağıda verilen tablodaki transkripsiyon sistemi esas alınmıştır:

Tablo 1: Çeviri yazı İşaretleri

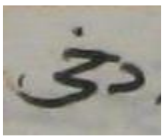
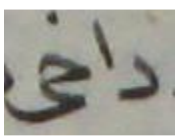
أ	ʾ
ث	S̱, s̱
ح	Ḥ, ḥ
خ	Ḫ, ḫ
ذ	Ẕ, ẕ
ص	Ṣ, ṣ
ض	Ż, ż, Ḍ, ḍ
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Ẓ, ẓ
ع	ʿ
غ	Ġ, ġ
ق	Ḳ, ḳ
ك	ñ, k, g

2. Arapça ve Farsça kelimelerde bulunan uzun ünlüler şu şekilde gösterilmiştir:

Tablo 2: Uzun Ünlülerin Gösterimi

ا	Ā, ā
و	Ū, ū
ى	Ī, ī

3. Vezin gereği oluşan vokal düşmeleri apostrof (’) ile gösterilmiştir. N’ola, n’için gibi.
4. Metinde okunamayan yerler (...) ile, doğruluğundan emin olunamayan kelimeler (?) ile belirtilmiştir.
5. Metinde “b” harfi ile yazılmış olan -Ip/-Up gerundium ekleri için “p” harfi kullanılmıştır.
6. Özel isim ve yer adlarının ilk harfleri büyük yazılmış, bunlara gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmıştır.
7. Metnin yazı çevriminde “*Türk İlmî Transkripsiyon Klavuzu”*ndaki çeviri yazı; imlâsında ise büyük oranda *Türkoloji Dergisi* ’nde yayımlanan *“Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”*[77] başlıklı makalenin imlâ sistemine uyulmuştur.
8. Metinde geçen ayet, hadis ve Arapça- Farsça ifâdeler italik olarak yazılıp anlamları dipnotta verilmiştir.
9. Son harfi şeddeli olan bazı kelimeler, kendisinden sonra ek gelmediği durumlarda son harfleri tek harf olacak şekilde yazılmıştır: ümm(üm), cedd(ced), hakk(hak) gibi.
10. “Dahı” kelimesi metin genelinde birçok yerde iki farklı imla ile yazılmıştır:

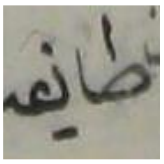

dahı dâhi

Çeviri yazıda birlik olması için hepsi “dahı” şeklinde yazılmıştır.

[77] İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi,* 11/1 (Mayıs 1993): 51-80.; *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu,* (İstanbul: MEB Yayınları, İstanbul, 1946)

11. İçerisinde hemze bulunan bazı Arapça kelimeler müellif tarafından hemze yerine “ye” harfi kullanılarak yazılmıştır. Çeviri yazıda da esere bağlı kalınmıştır:

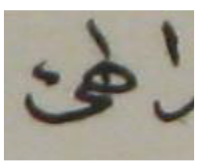
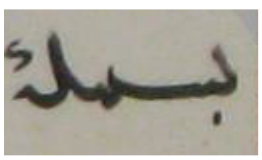
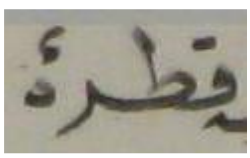
Ferâyiz tâyife kâyim câyiz

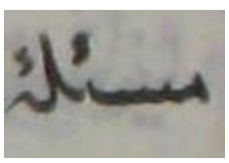
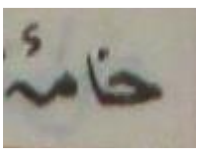
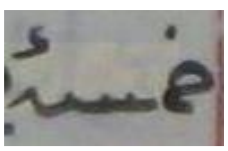

zâyid dâyim gâyib

12. Hemze ile biten bazı kelimelere gelen ekler kaynaştırma ünsüzü olmadan yazılmıştır. Çeviri yazıda bu kelimeler kaynaştırma ünsüzü kullanılarak yazılmıştır.

İlâhîi / ilâhîyi besmelei / besmeleyi katrei / katreyi

mes’elei / mes’eleyi hâmei / hâmeyi hamsei / hamseyi

13. Kalıplaşmış bazı kelimeler dışında birleşik isim ve sıfatlar (-) ile ayrılmıştır.

2.4. ÇEVİRİ YAZILI METİN

MEHMED HÂŞİM EFENDİ'NİN MANZÛM FERÂİZİ

[72b]

Ferāyiż-i Manẓūme Teʾlīf-i Meḥmed Hāşim Efendi

(müfteʿilün / müfteʿilün / fāʿilün - feʾilün)

1 Besmele rāh-ı ḥarem-i Kirdgār
Sırr-ı ilāhīyi ider āşikār

2 Besmelede var nice luṭf-i ʿamīm
Besmelede var nice feyż-i ʿaẓīm

3 Besmele ser-levḥa-i naẓm-ı kerīm
Besmele ṭuġrā-yı kelām-ı ḳadīm

4 Besmeledür hādī-i şerʿ-i mübīn
Besmeledür meşʿal-i rāh-ı yaḳīn

5 Besmele ser-tāc-ı süverdür ʿayān
Eyler anuñ sırrını cümle beyān

6 Kātib-i ṭuġrā-keş-i dīvān-ı Ḥaḳ

Olsa tevaḳḳuʿ n’ola fermān-ı Ḥaḳ

7 Ola keşīde nevl-i cisr-i felāḥ

Besmeleyi her kim iderse cenāḥ

8 Lām elif zülfesidür āşikār

Beyżası nūn olsa daḫı yeri var

9 Rāsı anuñ olsa muẓaffer n’ola

Mīmleri oldı inik dāʾimā

10 Ḥamd ol Allāh’a ki Settār’dur

Cümleten efʿālle Muḫtār’dur

11 Ḥāfiẓ u Ḳābıż daḫı Bāsıṭ’dur ol

Māniʿ u Muʿṭī daḫı Muḳsıṭ’dur ol

12 ʿĀlemi bir emriyle vīrān ider

Diler ise ḳaṭreyi ʿummān ider

13 Kendüsi müstaġnīdür ez-mā-sivā

Kendüye muḥtācdurur mā-ʿadā

14 Ḫālıḳ odur cümlesi maḫlūḳdur

Rāzıḳ odur cümlesi merzūḳdur

15 ʿĀlemi īcād iden Allāh'dur

Cümleye imdād iden Allāh'dur

16 Gör nice ḫalḳ eyledi bu ʿālemi

Cümleden aʿlā yaradup ādemi

17 Nūr-i Resūli yaradup ibtidā

Eyledi ẕī-rūḥa ānı muḳtedā

18 Eyledi ol nūrı daḫı iṣṭıfā

Nām virüp didi aña Muṣṭafā

19 Ola dürūd ile ṣalāt u selām

Āline aṣḥābına daḫı tamām

[73a]

20 Daḫı ʿaṭā itdi kitāb-ı Kerīm

Yaʿnī kelām-ı şeh-i Rabb-i Ḳadīm

21 Şerʿ-i şerīfi idüp andan beyān

Emrini nehyini idüpdür ʿayān

22 Rızḳını her şaḫṣuñ idüp iḳtisām

Cümle beyān eyledi sehmüñ tamām

23 Nice sehm bir nice āyātıyla

Ḥażret-i Ḳurʾānla iṯbāt ile

24 Mürdeleri feyżle iḥyā ider

Fażlı ile esfeli aʿlā ider

25 Bir gice faḳr ile yatur bir faḳīr

Yaʿnī ki muḥtāc u ẕelīl ü ḥaḳīr

26 İrtesi Allāh-ı ʿAẓīm ü Ḥakīm

Eyler anı vāṣıl-ı luṭf-i ʿamīm

27 Bir ḳulunuñ fevtini eyler sebeb

Mālını mülkünü virür aña hep

28 Belde-i Berġos'da ḳāḍī iken

Oldı bu aḥvāle iyābı miḥen

29 Ḫamse ʿaşara ve miʾe oldı sene

Hicrete biñden berüde merḥale

30 Bir kişi geldi baña verdi selām

Didi eyā nesl-i beniyy-i kirām

31 Fenn-i ferāyiżde ʿacebdür bu kim

Ḥall idemez kimse benüm müşkilüm

32 Senden ümīdüm budur ey pür-vefā

Müşkilümi ḥall idesin bī-merā (?)

33 Böyle deyüp şüphesin itdi beyān

Müşkilini eyledi ol dem ʿayān

34 Ḥażret-i Ḥaḳ bendeye āsān idüp

Ḳuvvet ü ḳudret daḫı iḥsān idüp

35 Şübhesi refʿ oldı anuñ ol zamān

İtdi duʿā yoluna oldı revān

36 Anda olan ṭālib-i ʿirfān idi

Cümlesi de ṣāḥib-i iẕʿān idi

37 Eylediler cümlesi birden recā

Didiler ey āl-i resūl-i Ḫudā

38 Çünki saña virdi liyāḳat Ḫudā

Terceme ḳıl ṭālibe āsān ola

[73b]

39 Fenn-i ferāyiżde ḳavāʿidle sen

Yaz anı kim rāżı ola ẕü’l-minen

40 Ṭālib olanlar anı düstūr ider

Mürde-dili feyżle maʿmūr ider

41 Bir eṣer olur sebeb-i ẕikr olur

Ṭālib olanlar daḫı bī-fikr olur

42 Raḥmet ile yād olursun müdām

Rūḥuña raḥmet ola her ṣubḥ u şām

43 Çünki bu teklīfi baña itdiler

Belki bu emniye ile gitdiler

44 Ben daḫı Allāh’a tevekkül ile

Luṭf-ı şerīfine tevessül ile

45 Aldum ele ḫāme-i muʿciz-beyān

Ḳāʿidesin eyledüm evvel ʿayān

46 Her işi itmām iden Allāh’dur

Cümleye inʿām iden Allāh’dur

47 Daḫı anı lübbü lübāb eyledüm

Emr-i şerʿ her ne ise söyledüm

48 Bir kişi ʿömründe ferāyiż bile

Bilmese bir kez bunu alsa ele

49 Lā-büd olur ol kes o dem ḥiṣṣemend

Olmaya ḥirmānla ola ġuṣṣamend

50 Maġz-ı ferāyiż didiler nāmına

Naġz disek lāyıḳ olur nāmına

51 Nıṣf-ı ʿilmdür bu ferāyiż hemīn

Böyle buyurmuş çü Resūl-i emīn

52 Eyle taʿallüm daḫı taʿlīm ile

Saʿy ide gūşiş ide tefhīm ile

53 Āmiridür ṣāḥib-i şerʿ-i ḳavīm

Şāriʿidür çünki resūl-i kerīm

54 *Ṣalli ʿalā men hüve şemsü'ḍ-ḍuḥā*

Ṣalli ʿalā men hüve nūru'd-dücā[78]

55 Şerʿi ʿanāṣırla idüp āşikār

Anı daḫı ben diyeyüm ḳıl şümār

56 Biri kitāb birisi sünnetdürür

Biri de icmāʿ-ı ümmetdürür

57 Birisi daḫı anuñ oldı ḳıyās

Dördi de bir kāndan ider iḳtibās

[74a]

58 Līk ferāyiżde üçi muʿteber

Yaʿnī ḳıyās ile alınmaz ḫaber

59 Gerçi müsellemdürür emr-i ḳıyās

Geymedi mīrāṣdan ammā libās

60 Ṣanı kerem kānı kerem issi Ḫudā

Raḥmetüñ ümīd iderüm Rabbenā

61 Eyle bu Hāşim ḳulunı maġfiret

[78] O kuşluk vaktinin parlayan güneşine, karanlığı aydınlatan nûra salât olsun.

Cürmi nihāyetsüz işi maʿẕeret

62 Eyle ilāhī kereminden ḳabūl

Luṭfuñ ile cennete itsün duḫūl

İbtidā-i Mesāil-i Ferāyiż

63 Pāk ola techīz ile tekfīn ile

Olmaya tebẕīr ile taḳtīr ile

64 Eyle ḳażā deynini baʿde'ṣ-ṣübūt

Böyledür emr-i Ḫudā-yı lā-yemūt

65 Olsa vaṣiyyet ṣülüṣünden eger

Yine ṣülüṣden olınur muʿteber

66 Vārisi beyninde olur ḳısmeti

Añla bu tertībi de bul raḥmeti

Der-beyān-ı mevāniʿu'l-irṣ

67 Ṣorar iseñ māniʿ-i irṣ oldı çār

Dördi daḫı birbirine çār-yār

68 Evveli rıḳḳ oldı anuñ şöyle bil

Ḳatl daḫı mānic olur añlagıl

69 Aña ḳışāṣ eylese bil iḳtiżā

Yā daḫı keffāret ola muḳteżā

70 Olsa ḫilāf arada ger dīn ü dār

Menc ine mīrāṯuñ olurlar medār

71 Ḳadr-i culvī bile ḳadr-şinās

Mānic olur irṯe bular bī-misās

Der-beyān-ı vereṯe-i mertebe

72 Diñle mürettep vereṯe ḥālini

Naḳl idelüm ser-be-ser aḥvālini

73 Evvelā aṣḥāb-ı furūżı tamām

Bilmek içün (...) ḳıl ihtimām

[74b]

74 Hem caṣabe olsa nesebden eger

Rütbe-i ṯānīde bil aña deger

75 Daḫı sebebden ʿaṣabe bī-gümān

Rütbe-i ṣāliṣde vir aña hemān

76 Ṣāḥib-i farż ala yine redd ile

Girmez ele saʿy ile hem cidd ile

77 Var ise mevlā-yı müvālāt eger

Yine bu tertībde ana deger

78 Baʿde ẕevi'r-raḥm alalar ḥiṣṣeyi

Ḥaḳḳı ḳadar çekme ṣaḳın ġuṣṣayı

79 Olsa muḳarrun leh eger bi'n-neseb

Değil ise daḫı o ẕāt-ı ḥaseb

80 Yine aña ḥiṣṣe deger bī-gümān

Böyledürür ḳavl-i fuḥūl-i zamān

81 Var ise mūṣā lehi anuñ eger

Aña bimā-zād ṣülüṣ didiler

82 Bunlaruñ olmazsa birisi eger

Mālı anuñ beytü'l-emvāle deger

Der-beyān-ı Aṣḥābü'l-Ferāyiż

83 Eyleyelüm ṣāḥib-i farżı ṣarīḥ
Bunları żabṭ eyleyüp olġıl ferīḥ

84 Dördi ricāl ü sekiz oldı nisā
Böyle yazar kātib-i levḥ-i ḳażā

85 Cümlesi iṯnā ʿaşar oldı tamām
Mesʾelemüz on ikidür veʾs-selām

86 Evveli zevc aḫ li-üm cedd ile
Cedd-i ṣaḥīḥ añla anı cidd ile

87 Biri de eb oldı anuñ bī-gümān
Dördi tamām oldı ricālüñ hemān

Fuṣūlü'n-Nisāʾi ʿAn-Eṣḥābi'l- Ferāyiż

88 Hem sekizi oldı nisā anlaruñ
Ḥālini tafṣīl idelüm bunlaruñ

89 Cedde biri uḫt li-eb zevce hem

Bint ile üm bunları bilmek ehem

90 Oġlı ḳızı uḫt li-ümm daḫı

Uḫt li-ebeveyn oldı tamām ey aḫī[79]

[75a]

Der-beyān-ı Aḥvālü'z-zevc

91 Ṣāḥib-i farżıñ ricāli ḥālini

Żabṭ idegör anlaruñ aḥvālini

92 Zevcdürür biri anuñ bī-şiḳāḳ

İkidürür ḥāleti bi'l-ittifāḳ

93 Nıṣfı alur olsa veled inʿ idām

Rubʿ ı alur olsa veled bi't-tamām

94 İbn-i veled daḫı veled gibidir

Yine anuñ ḥālini bil ikidir

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Eb

95 Biri daḫı ebdür anuñ şöyle bil

[79] Beyin vezni aksamaktadır.

Ḥāleti üçdür anuñ ey ehl-i dil

96 Evveli farż oldı anuñ muṭlaḳā
Farż maʿa’t-taʿṣīb olur ṣāniyā

97 Ṣāliṣi taʿṣīb-i maḥżdur hemān
Ḥālet-i eb üşde budur bī-gümān

98 Farż ise muṭlaḳ südüs oldı maḥal
İbn ile yā ibn-i ibn ve in sefel

99 Farż maʿa taʿṣīb südüs mā-beḳā
Mā-beḳā südüs alur muṭlaḳā[80]

100 Bint ile bint-i ibni iledür hemīn
Böylece fehm eyle bunu bil yaḳīn

101 Ṣāliṣi taʿṣīb-i maḥżdur anuñ
Mā-beḳā ṣāfī olur babanuñ

102 Ẕikr olanuñ olmaz ise biri ger
Mā-beḳā deger ana bī-keder

[80] Beytin vezni aksamaktadır.

103 Bildüñ ebüñ ḥālini ey nev-civān

Ḥiṣṣesi ne olduġu oldı ʿayān

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Cedd

104 Ceddüñ olup ḥāleti çār ey aḫī

Oldı vücūdī üçi añla daḫı

105 Birine daḫı ʿādemī didiler

Diñle bu aḥvāli daḫı bī-keder

106 Oldu vücūdīsi anuñ eb gibi

Ḥālet-i ṣāliṣde daḫı eb gibi

[75b]

107 Līk degil eb gibi dört mesʾele

Anı da taḥrīr iderüz gör hele

108 Hem ʿademī sāḳıṭ ola olsa eb

Müttefeḳu'l-ḳavl idilür bunda hep

109 Mesʾelenüñ dördini idem ʿayān

Fażl-ı Ḫudā ile olupdur beyān

El-mes’eletü’l-ūlā

110 Vāriṯ olur üm ebi cedd ile
Mes’eleyi añlayalum cidd ile

111 Līk olamaz eb ile üm ebī
Üşte biri olmadı ced eb gibi

El-mes’eletü’ṯ-ṯāniyeti

112 Mes’eleyi añla ḳaçan Zeyd öle
Zevcesi hem daḫı anası ḳala

113 Babası daḫı olur ise anuñ
Ṯülüṯ mā-beḳādur ananuñ[81]

114 Eb yerine ced ola ḳāyim eger
Anasına ṯülüṯ-i külli deger

El-mes’eletü’ṯ-ṯāliṯetü

115 Bir kişi ölse babası ḳalsa ger

[81] Beyitte vezin aksamaktadır.

Hem benü’l-ümmeyān ile ʿallāt eger[82]

116 Cedd ile vāriṣ ola külli anuñ

Baba ile biri olımaz bunuñ

El-mesʾeletü’r-rābiʿatü

117 Bir kişi ölse añı bilgil yaḳīn

Ḳul imiş āzād olunmuş hemīn

118 Ḳalsa velīsi oġlı anuñ lā-cerem

Daḫı velīsi babası ḳalsa hem

119 Südsini babası alur ol zamān

Mā-beḳā hep oġlunuñdur (?) hemān

120 Eb yerine ceddi ḳalursa eger

Cümlesi māluñ oġuluna deger

Der-beyān-ı aḥvāl-i Aḫ li-üm

[76a]

121 Aḫ li-ümmüñ ḥāleti üç oldu bil

[82] Beyitte vezin aksamaktadır.

Añlamaġa bunları cidd eylegil

122 İki vücūdī ʿademīsiyle üç
ʿİlm-i şerīf içre ferāyiż ne güç

123 Dime ṣaḳın Ḥaḳ anı āsān ider
Ḳullarına gör neler iḥsān ider

124 Oldı vücūdīsi südüs ey püser
Biri daḫı ṣülüṣ alur muʿteber

125 Ala südüs vāḥid olursa eger
Ṣülüṣ alur olsa ziyāde meger

126 Hem ʿademī oldı süḳūṭ ol maḥal
Veled ile ibn-i veled in sefel

127 Eb ile hem ceddile bi'l-ittifāḳ
Böyle bilüp añla bunı bī-şiḳāḳ

128 Ṣāḥib-i farżuñ ricāli oldı tām
Bilmek ile ḥāṣıl olur nīk-nām

Der-beyān-ı Aḥvālü’n-nisā’ ve Aṣḥābü’l- ferāyiż

Aḥvāl-i Zevce

129 Ola nisādan sekizi de ʿayān
Diñle mufaṣṣal anı idem beyān

130 Zevcede oldı iki ḥālet yaḳīn
Biri ṣümün birisi rubʿ dur hemīn

131 Zevcinüñ evlādı olursa eger
Zevceye ol demde ṣümüni deger

132 Oġlunuñ evlādı olursa hemān
Ḥiṣṣesi ṣümn oldı yine ol zamān

133 Ferʿ i daḫı ibn-i ferʿ ve in sefel
Cümlesi ṣulbi gibidür bī-cedel

134 Ḳalmaz ise birisi anuñ eger
Zevceye vir rubʿı o dem didiler

135 Zevce bir alursa eger dörde dek

Ḥiṣṣesi birdür yine çekme emek

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Ceddāt

136 Ḥālet-i ceddāt ikidür bī-gümān
Biri ʿadem biri vücūdı hemān

137 Oldı vücūdīsi südüs lā-cerem
Yā li-ebin ola yā bi-ümmiñ tamām[83]

[76b]

138 Vāḥide ve ekṣer olursa da ger
Ḥaḳḳı südüsdür yine südüs deger

139 Ḳısmet iderler südüsi bi't-tamām
Nice imiş sehmini bil ey hümām

140 Hem ʿademī oldı süḳūṭ añla sen
Meyyitüñ ümmi ger ola saġ esen

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Benāt-ı ṣulbiyye

141 Hem daḫı ṣulbiyye benāt olsa ger

[83] Beyitte vezin aksamaktadır.

Ḥāleti üç oldı anuñ ey püser

142 Evveli nıṣf ü s̱ülüs̱āñ oldı hem

Budur iki ḥāleti ey muḥterem

143 Oldı ʿaṣūbetle daḫı müşterek

Ḥāletini saña didüm üçe dek

144 Nıṣf alur vāḥide ola eger

Olsa ziyāde s̱ülüs̱ānı deger

145 Oldı ʿaṣūbet aḫ ile müşterek

Bunları da böylece bilmek gerek

Der-beyān-ı Aḥvāl-i benāt-ı ibniyye

146 İbn-i benātıñ daḫı şeş ḥāli var

Diñle anuñ ḥālini ey şehriyār

147 Çārı vücūdī̄ ʿademī̄ ikidür

Baʿżı mesāʾilde benāt gibidür

148 Nıṣf birisi s̱ülüs̱āndur düvüm

Bir de südüs oldı vücūdı süvüm

149 Müşthereke oldı ʿaṣūbet çehār

Böylece ḥıfẓ eyle bunı yüri var

150 Sāḳıṭ olur hem maʿa ṣulbiyyeteyn

Yine süḳūṭ-ı ibn ile yā ibneyeyn

151 Oldı tamām altısı da ḥālinüñ

Şerḥ ideyüm cümlesin aḥvālinüñ

152 Nıṣf alur bir ise ger bint-i ibn

Vir ṯülüṯān zāyid olur hemīn

153 Bu iki şerḥ eyledigüm mesʾele

Olmaya ṣulbiyye ḳızı bil hele

154 Kendi ḳızı meyyitüñ olursa ger

Bint-i ibn südüsini aḫẕ ider

[77a]

155 Olsa ġulām ile maʿan itme şek

Olur ʿaṣūbetle daḫı müşterek

156 Oldı vücūdīsi anuñ āşikār

Ḥāl-i vücūdīsi daḫı oldı çār

157 Ḥāl-i süḳūṭı dimiş idüm saña

Ṣulbiyye ve ibn iledür dāʾimā

158 Olsa ḥiẕāsında ġulām anı bil

Esfel olursa daḫı māniʿ degil

159 ʿAṣabe ider anı lā-büd ġulām

ʿAṣabe olur ikisi de ve’s-selām[84]

Der-beyān-ı Aḫavāt li-ebeveyn

160 Olsa eger li-ebeveyn aḫavāt

Ḥāli anuñ beş ola ey pāḳ-i ẕāt

161 Dördi vücūdī ʿademīdür biri

Diñle bunu gezme ṣaḳın serseri

162 Oldı biri nıṣf u biri ṣülüṣān

Şerʿ-i şerīfi idegör ḥırz-ı cān

[84] Beyitte vezin aksamaktadır.

163 Müştereke oldı ʿaṣūbet revān

Daḫı maʿiyyetiyle ʿaṣūbet hemān

164 Dördi vücūdīnüñ olupdur tamām

Emr-i Ḫūdā şerʿla buldı ḳıyām

165 Birine daḫı ʿademī dir fuḥūl

Żabṭ idüben cānla eyle ḳabūl

166 Oldı aḫavātuñ daḫı aḥvāli penc

Ḥıfẓ idegör fetḥ ola tā nice künc[85]

167 Nıṣf ola li'l-vāḥide yā nūr-i ʿayn

Olsa ziyāde virile şülüṯeyn

168 Maʿa aḫīhā li-ebeveyn müşterek

Ana baba ile ḳarındaş gerek[86]

169 Oldu ise aḫ aña li-ebeveyn

Li'ẕ-ẕekeri miṯlü ḥaẓẓi'l-üṉṯeyeyn

170 Meyyite ḳurbetde ola istivā

[85] Beyitte vezin aksamaktadır.
[86] Beyitte vezin aksamaktadır.

Müşterekedür ʿaṣabe hākeẕā

171 Daḫı maʿiyyetle ʿaṣūbet nedür

Bintle bint-i ibni ile biledür

172 Bintle bint-i ibni ile in sefel

Aña maʿiyyet didiler bī-cedel

[77b]

173 Emr ola müşkil saña ger *fesʾelū*

Didi ḥadīṯinde Resūl *icʿalū*

174 El-aḫavāt ger ola maʿa'l-benāt

ʿAṣabedür dir aña dāyim ṣalāt

175 Bunda ḫilāf oldı çü beyne'r-rüvāt

Eyle naẓar keşf ola tā müşkilāt

176 Gör ki maḥallin nice eyler beyān

Olsa biḍāʿat saña olur ʿayān

177 Cedde anı sāḳıṭ ider bī-gümān

Böyle dimiş ṣāḥib-i meẕheb hemān

178 Yaʿnī İmām-ı Aʿẓam ʿālī-cenāb

Rūḥuna raḫmetler ola bī-ḥisāb

179 Hem ʿademī oldı sükūṭ ol maḥal

İbn ile yā ibn-i ibn in sefel

180 Eb ile sāḳıṭ ola ittifāḳ

Böyledürür ḥāli bunuñ bī-şiḳāḳ

Der-beyān-ı aḥvāl-i aḫavāt li-eb

181 Hem aḫavāt olsa li-eb ḥālini

Ben diyeyüm añla sen aḥvālini

182 Ḥāleti anuñ yedidür li-eḳal

Bunları da böylece ḥıfẓ eylegil

183 Penci vücūdī ikisidür ʿadem

Evveli nıṣf alur anuñ lā-cerem

184 Hem ṣülüṣānıyla südüsle bile

Müştereke daḫi maʿiyyet ile

185 Oldı vücūdī beşde āşikār

Añla anuñ ḥālini her ne ki var

186 Hem ʿademī ḥāli süḳūṭ oldı tām

İki de sāḳıṭ yedidür bi't-tamām

187 Nıṣf alur vāḥide olsa eger

Olsa ziyāde s̱ülüs̱ānı deger

188 Südüs alur uḫt li-ebeveyn ile

Müştereke maʿa aḫ li-eb ile

189 *Tekmileten li's̱-s̱ülüs̱eyn* oldı bil

Dirse (...) hemīn ay u yıl

190 Ger ola uḫteyn ile aḫ li-ebi

ʿAṣabe olur bilelim meẕhebi

[78a]

191 Bint ile bint-i ibn ile in sefelet

Oldı muʿayyen bunı daḫı gözet[87]

192 Olsa ger uḫteyn aña li-ebeveyn

[87] Beyitte vezin aksamaktadır.

Sāḳıṭ ider lā-büd anı uḫteyeyn

193 Var ise aḫ li-ebi anuñ eger

Bunı gelüp ol dem ʿaṣabe ider

194 Aḫ li-eb ile ʿaṣabe olur gözet

Bint ile bint-i ibn ile in sefelet[88]

195 Hem li-eb aḫ ile daḫı tamām

Ḥāli yine ʿaṣabedür lā-kelām[89]

196 Biri süḳūṭ-ı ibn-i ibn ile kül

Yaʿnī ki ibn-i ibnidürür in sefel[90]

197 Aḫ li-ebeveyn sāḳıṭ ider anı bil

Añlamaġa bunları iḳdām ḳıl[91]

198 Sāḳıṭ olur eb ile bi'l-ittifāḳ

Ceddile ısḳāṭda vardur şiḳāḳ

199 Yaʿnī İmām-ı Aʿẓam ṣāḥib-naẓar

[88] Beyitte vezin aksamaktadır.
[89] Beyitte vezin aksamaktadır.
[90] Beyitte vezin aksamaktadır.
[91] Beyitte vezin aksamaktadır.

Didi ki ced de bunı isḳāṭ ider

200 Cedd-i ṣaḥīḥ añla bunı ey püser

ʿİlmile aʿdāya bulursın ẓafer

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Ūm

201 Ḥālini ümmüñ daḫi gel diñle sen

Ḥāleti üç oldı anuñ bī-miḥen

202 Ṣülüṣ-i küldür biri südüs biri

Daḫı ṣülüṣ mā-beḳā ey perī

203 Veled ile veled-i ibn in sefel

Südüs olur ḥiṣṣe aña ol maḥal

204 Hem aḫavāṭ eḫūhüden iṣneyn ile

Südüs alur yine bularla bile[92]

205 Her ne cihetden olur ise sivā

Vāriṣ-i maḥcūbda da istivā

[92] Beyitte vezin aksamaktadır.

206 Bi’l-eb olsa li-ümm eger

Anasına yine südüs virdiler[93]

207 Ṣülüṣ-i kül alur ana ol zamān

Bunlaruñ olmazsa birisi hemān

208 Ẓikr olunan ṭāyife olmazsa ger

Ṣülüṣ-i kül ümme değin ḥiṣṣedür

[78b]

209 Hem ṣülüṣ mā-beḳādur biri

Bil ananuñ ḳadrini sen ey perī[94]

210 Oldı ʿibāret burada baʿde farż

Aḥad-i zevceyn didi lā-ġaraż

211 Bunda iki mesʾele oldı murād

Cānıyla diñler bunı ṣāḥib-i fuʾād

212 Ṣūretidür zevcle hem ebeveyn

Yāḫūḍ ola zevce ile ebeveyn

213 Eb yerine ger ola ceddü’ṣ-ṣaḥīḥ

[93] Beyitte vezin aksamaktadır.
[94] Beyitte vezin aksamaktadır.

Cümleten anaya ṣülüṣdür ṣarīḥ

214 Bunda Ebū Yūsuf idüp iḫtilāf
Anı da bilgil ki degildür ḫilāf

215 Ümmete raḥmetdür olan iḫtilāf
Cümle fuḥūl itdi anı iʿtirāf

216 ʿİnde Ebī Yūsuf olan mesʾele
Mā-beḳānuñ ṣülüṣidür hele

Der-beyān-ı aḫvāl-i Aḫavāt li-üm Yaʿnī evlād-ı üm

217 Uḫt li-üm ḥālini ṣorsañ eger
Ḥāleti üç oldı anuñ bī-keder

218 Buña didiler daḫi evlād-ı üm
Ḥāletini żabṭ idegör kim süvüm

219 İki vücūdī birisidür ʿadem
Bunları bilmek saña ġāyet ehem

220 Birisi ṣülüṣ biri südüsdür hemān

Hem ʿademī oldı süḳūṭ ey civān[95]

221 Vāḥide olsa südüs alur yaḳīn
Ekṣer ise vir ṣülüṣi ol emīn

222 Veled ile veled-i ibn olsa gel
Sāḳıṭ ider lā-büd anı in sefel

223 Sāḳıṭ olur baba ile cedd ile
Cedd-i ṣaḥīḥ añla anı cidd ile

224 Böylecedür mesʾele bi'l-ittifāḳ
Bunda ṣaḳın yoḳdur aṣlā şiḳāḳ

225 Erkeʾine hem daḫi dişisine
Belki berāber deger ikisine

226 Erkeʾi dişisi bularuñ hemīn
Oldı berāber bunı bilgil yaḳīn

[95] Beyitte vezin aksamaktadır.

[79a]

Bābü'l-ʿAṣabāt

227 Hemʿaṣabe ḥālini diñle tamām
Biri neseb biri sebeb ve's-selām

228 Līk nesebden ʿaṣabe üç ḳısım
Bunları farḳ eyledi birer isim

229 Biri bi-nefsihī biri bi-ġayrihī
Birine daḫı di maʿa-ġayrihī

230 Olsa bi-nefsih ʿaṣabe ebi bil
Diñle anı olmaya hīç ḳāl u ḳīl

231 Şöyle ẕükūr ola ki meyyite hīç
Girmeye nisbetde nisā aña hīç

232 Meyyite nisbetde araya hemīn
Girmeye ünṯā bunı bilgil yaḳīn

233 Böyle ẕükūr olur ise bī-gümān
Aña bi-nefsih ʿaṣabe di hemān

Eṣ-ṣınfü Evvel

234 Ol daḫı dört ṣınıf ola tertīble
Añla bu taḥḳīḳi bu taḳrīb ile

235 Fevt olanuñ cüzʾi birisi anuñ
Yaʿnī ki meyyitüñ öz oġlu olur

236 Yaʿnī ibn baʿdehū ibn-i ibninüñ
Oġlı oġulları da ʿaṣabe olur

237 Cümlesi oldı ʿaṣabe bī-cedel
Oldı bi-nefsih ʿaṣabe in sefel

Eṣ-ṣınfü'ṣ-Ṣānī

238 Fevt olanuñ aṣlıdur ṣāniyā
Yaʿnī baba ʿaṣabe olur dilā

239 Bu da bi-nefsih ʿaṣabedür hemān
Bunları ezberle yüri her zamān

Eṣ-ṣınıü'ṣ-ṣāliṣ

240 Cüzʿi eb-i meyyit olur ṣāliṣā
Bu da bi-nefsih ʿaṣabe vāḳıʿā

241 Aḫ li-ebeveyn olsa li-eb daḫı hem
Bunlarıñ oġulları da lā-cerem[96]

[79b]

242 Oldı bular da ʿaṣabe ey hümām
Cümle bi-nefsih ʿaṣabe bi't-tamām

243 Cüzʾi ced meyyitle dört olur
Kīm ola derseñ bular aʿmām olur[97]

Eṣ-ṣınfü'r-rābiʿu

244 ʿAmmları hem daḫi oġulları
İbn-i ʿammuñ oġlunuñ oġulları

245 İşte bu dört *in sefelū in ʿalū*
ʿAṣabe bi-nefsihīdür ey ʿamū

[96] Beyitte vezin aksamaktadır.
[97] Beyitte vezin aksamaktadır.

Der-beyān-ı ʿaṣabe bi-ġayrih

246 Oldı bi-ġayrih ʿaṣabe anı bil
Dörtdür anı bilmege saʿy eylegil

247 Biri benāt oldı ki ṣulbiyyedür
Biri benāt oldı ki ibniyyedür

248 Oġlu ḳızı olsa anuñ bil yaḳīn
ʿAṣabe bi-ġayrihī oldı hemīn

249 Hem aḫavāt li-ebeveyn ey aḫī
Hem aḫavāṭı li-eb ol daḫı[98]

250 Dördi bi-ġayrih ʿaṣabedür tamām
Böyledürür mesʾelemüz ve'ṣ-selām

Der-beyān-ı ʿaṣabe maʿa ġayrih

251 Oldı ʿaṣabe maʿa-ġayrih daḫı
İki vecihdür anı bil ey aḫī

[98] Beyitte vezin aksamaktadır.

252 Birisidür li-ebeveyn-i aḫavāt

Oldı ikinci li-eb-i aḫavāt[99]

253 Bint ile bint-i ibn iledür gözet

Didi muṣannıf buña in sefelet

254 Bil ʿaṣabāt içre ki tercīḥ var

Muġlaḳ ise mesʾele tavżīḥ var

255 Ḳurb-i dereceye ider iʿtibār

Evveli budur bunı bil yüri var

256 Daḫı ḳarābetdeki ḳuvvet ile

Ḳuvvet-i ḳurbet ve ḳarābet ile

257 Oldı ʿaṣūbet bunuñ ile tamām

Böyledür ḳavl-i fuḥūl-i enām

Der-beyān-ı ʿaṣabe li-sebebiyyeti

[80a]

258 Oldı sebebden ʿaṣabe bī-gümān

Ḳulın āzād iden efendi hemān

[99] Beyitte vezin aksamaktadır.

259 Anuñ içün ṣābit olupdur velā

Hem ʿaṣabe oldı velīsi dilā

260 Daḫı efendisinüñ oġulları

Cümlesi ʿaṣabe olur bil anı

261 Zenne içün yoḳdur aṣlā velā

Didi resūl *lā velāʾ li'n-nisā*

262 Kendisi āzād iderse meger

Malı yine kendüye ʿavdet ider

263 Muʿtaḳınuñ muʿtaḳı olursa ger

Ol da veliyyesine ricʿat ider

264 İtse müdebbir o daḫı öyledür

Olda müdebbir ile hep böyledür

Der-beyān-ı Mesā'il-i cerr-i velā

265 Bu da sebebden ʿaṣabe içredür

Cerr-i velā mesʾelesi güçcedür

266 Bunda da tertīb gözet ey püser

Bu da neseb gibi müretteb deger

267 Didi ḥadīṣinde Resūl-i Ḫudā

Bu daḫı bir laḥmedürür vāḳıʿā

268 Nice ise laḥm nesebde hemīn

Belki sebebde daḫı odur yaḳīn

269 Laḥmeye maʿnī viren ehl-i luġāt

Yaʿnī ḳarābetdürür ey pāk-i ẕāt

270 Zenne velādan belī maḥrūmdur

Metn-i ḥadīṣ içre bu meczūmdur

271 Bir ḳulı bir zenne iderse ʿitāḳ

Kendisiñ ola velā bī-şiḳāḳ

272 Mālikesi bir ḳulun āzād ide

Mālı anuñ kendüye imdād ide

273 Yāḫūd ide zenne müdebbir birin

Ol da ider ise müdebbir birin

274 Her ne ḳadar olur ise in sefel

Cümlesi aṣlına gider bī-cedel

275 Daḫı mekātib de bunuñ gibidür

Añla meʾāli kütübüñ ḥükmidür

[80b]

276 Biri daḫi cerr-i velādur yaḳīn

Yaʿnī çeke aṣla velāyı hemīn

277 Fehm idemezsen ki nedür bu meʾal

Lāzım olur bunda saña bir miṯāl

278 Bir köle alsa biri nisvāndan

Mülki iken olsa bu ḥāl añla sen

279 Mālikesi virse rıżā aña ger

Bu işi işlemeğe ey pür-hüner

280 Cāriyesin bir ḳarınuñ ol köle

Etse nikāḥ anı getürüp ele

281 Köle de cāriye de āzādsuz

Añla bunı olmaġıl üstādsuz

282 Lī̆k rıẕā virse köle māliki

Cānla ol rāst rehüñ sāliki

283 Cāriyenüñ mālikesi gör nider

Cāriyesin şerʿla āzād ider

284 Cāriye pes ḥāmil imiş vażʿ ider

Yaʿnī̆ bir oġlanı tevellüd ider

285 Ol veledüñ mālı olursa eger

Fevt olıcaḳ mālı yā kime deger

286 Anasına cerreyle mālı hemī̆n

Cerr-i velā böyle olur bil yaḳī̆n

287 Bunda tebʿiyyet olur muʿteber

Böyle virür bunda muṣannıf ḫaber

288 Anası oldıġı içün ḥürre bil

Māderine tābiʿ olur añlaġıl

289 Rıḳḳıyyet ve ḥürriyetinde veled

Anaya tābiʿ ola lā-redd ü ked

290 Anası öldise anuñ bī-gümān

Ḥaḳḳ-ı velā muʿtaḳınıñdur hemān

291 Ḥaḳḳ-ı velā bunda kimüñdür dilā

Anasın iʿtāḳ idenüñdür velā

292 Baʿde köle mālikesi ey hümām

Ol köleyi eylese iʿtāḳ-ı tām

293 Ṣoñra ola cerr-i velādan eger

Ṣoñra da öldise yine muʿteber

294 Muʿtaḳ ider cerr-i velāyı tamām

ʿItḳı sebeb oldı buna ve’s-selām

[81a]

295 Babaya mīrāṯı virilür tamām

Şübhe olunmaz burada ey hümām

296 Ana baba olmaz ise ol zamān

Ḥaḳḳ-ı velā muʿtaḳanuñdur hemān

297 Mālikesinüñ ola ḥaḳḳ-ı velā

Cerr-i velā ile bu yüzden dilā

298 Luṭf idüp ey dil bunı tedḳīḳle

Żabṭ idelüm añlana taḥḳīḳle

299 Kendüñe çün rehber ola besmele

Ẓāhir olur seʾeleden mesʾele

300 Baña eger keşf ola bir mesʾele

Şāhlıġa zevḳini virmem hele

301 Bunda olan şevḳ-i raḥīḳ-i māl

Bir şeyle afyon ile olmaḳ muḥāl

302 Diñle eyā ḫāmeʾi ḥikmet-nüvīs

Ṣubḥ u mesā şerʿla olduñ enīs

303 Ṭālib olan senden ider bir suʾāl

Şerʿla bunda ne ola bu meʾāl

304 Luṭf idüp iṭlāḳ-ı zamān eylegil

Müşkilimüzdür bu bizim eyle ḥal

305 Maḥremine mālik ola bir kişi

Nice ola şerʿuñ o demde işi

306 Bir kişi aṣlına ḳul imiş meger

Eylemiş āzād anı bir pür-hüner

307 Kendi de ister ki ala bir cāriye

Eyleye ḫizmet aña ol māriye[100]

308 Vardı birin eyledi ol iştirā

Ḥikmeti gör kīm ne olupdur dilā

309 Cāriye diyü anuñ aldıġı hem

Kendi ḳızı çıḳsa anuñ lā-cerem

310 Nice olur ḥāli ʿaceb anlaruñ

Şerʿle gör ḥālini sen bunlaruñ

311 Bildügi sāʿat olur āzād o dem

Kendisi āzād daḫi itmezse hem

312 Maḥremine mālik olan ey püser

Ḥāli anuñ böyle olur didiler

313 Vāriṣ olur mu deyü itseñ suʾāl

[100] Beyitte vezin aksamaktadır.

Vāriṯ olur ġayriye yoḳ iḥtimāl

[81b][101]

314 Ḳul nice vāriṯ ola mevlāsına

[101] Sayfada Arapça haşiye kaydı vardır:

Ḥacbü'l-ḥirmāñ sittetün nefer (Hacbi- hirman 6 kişidir.)

El-cedd: Maḥcūbun bi'l-külliyeti ʿinde vücūd-i ebi'l-meyyiti

(Dede: Ölenin babası sağ olduğu zaman tamamen mirastan mahrum olur.)

Ve'l-cedde: Maḥcūbun bi'l-külliyeti ʿinde vücūd-i ümü'l-meyyiti

(Nine: Ölenin anası sağ olduğu zaman tamamen mirastan mahrum olur.)

Ve ibnü'l-ibn: Maḥcūbun bi'l-külliyeti ʿinde vücūd-i ibni'l-meyyiti

(Oğlunun oğlu: Ölenin oğlu sağ olduğu zaman tamamen mirastan mahrum olur.)

Ve'l-aḫ li-eb ve üm: Maḥcūbun bi'l-külliyeti ʿinde vücūd-i ebi'l-meyyiti

(Ana baba bir erkek kardeş: Ölenin oğlu sağ olduğu zaman tamamen mirastan mahrum olur.)

Ve'l-aḫ li-eb: Maḥcūbun bi'l-külliyeti ʿinde vücūd-i ebi'l-meyyiti

(Baba bir rkek kardeş: Ölenin oğlu sağ olduğu zaman tamamen mirastan mahrum olur.)

Ve'l-aʿmām: Maḥcūbun bi'l-külliyeti ʿinde vücūd-i ceddü'l-meyyiti

(Amcalar: Ölenin dedesi sağ olduğu zaman tamamen mirastan mahrum olur.)

Ḥacbü'n-noḳṣān ḫamse nefer (Hacb-i noksan 5 kişidir.)

Zevc: Yenzilü mine'n-nıṣfı ile'r-rubʿu ʿinde vücūd-i veled-i zevcetihi

(Koca: Ölen kadının çocuğu varsa, kocasının hissesi malın yarısı yerine dörtte bire iner.)

Zevce: Tenzilü mine'r-rubʿu ile'ṣ-ṣümüni ʿinde vücūd-i veledü'z-zevc

(Kadın: Ölen erkeğin çocuğu varsa karısının hissesi 1/4'den 1/8'e iner.)

Üm: Tenzilü mine'ṣ-ṣülüṯi ile's-südüsi ʿinde vücūd-i veled-i ibnihā

(Anne: Ölenin çocuğu varsa terekenin 1/3'i yerine 1/6'ini alır.)

Uḫt li-eb: Tenzilü mine'n-nıṣfi ile's-südüsi ʿinde vücūd-i uḫt li-eb ve üm

(Baba bir kız kardeş: Ana baba bir kız kardeş varsa hissesi yarımdan 1/6'e iner.)

Dirler ise baḳ hele fetvāsına

315 Ḫalṭ-ı ʿavāmı nidelüm her zamān

Anlar ile ülfeti terk it hemān

316 Müftī-i mācid geçinen yādigār

Uşta kitāb işte cevāb yürü var

Der-beyān-ı bābü'l-ḥacb

317 Ḥacbi beyān eyle ki erkāndur

Birisi noḳṣān biri ḥırmāñdur

318 Beşdür anuñ ḥāli ki noḳṣān ola

Altınuñ ḥāli de ḥirmān ola

319 Diñle anı ḥācib ü maḥcūbdur

Kimde ḥicāb ola o maḥbūbdur

320 Zevc biri zevce biri üm daḫı

Bint-i ibn uḫt li-eb ey aḫī

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Zevc

321 Zevcüñ olup ḥiṣṣesi rubʿ u nıṣf
Ḥāli anuñ böyle olup muttaṣıf

322 Zevcesinüñ olsa veledi eger
Ḥiṣṣesi nıṣf iken anı rubʿ ider

323 Veledi ḥācib ebi maḥcūbdur
Yine oġul babaya merġūbdur

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Zevce

324 Zevceye de iki sehmdür naṣīb
Rubʿ u ṣümündür anı bil ol muṣīb[102]

325 Zevcinüñ evlādı olursa eger
Rubʿ dan anı ṣümüne ḥacb ider

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Üm

326 Biri daḫı ümdür anuñ lā-kelām

[102] Beyitte vezin aksamaktadır.

Ḥāleti de iki olupdur tamām

327 Ḥacbe göredür bu iki ḥāleti
Biri ṣülüṣ biri südüsdür ḳatı

328 Veled-i ibni bulunursa eger
Ṣülüṣü ol dem südüse ḥacb ider

[82a]

Der-beyān-ı Aḥvāl-i bintü'l-ibn

329 Biri daḫı bint-i ibndür anuñ
Ḥāleti naḳl olmuş idi bunlaruñ[103]

330 Ḥiṣṣesi nıṣf u südüs iken nider
Nıṣfı südüs rütbesine ḥacb ider

331 Ṣorar iseñ kīmdür anuñ ḥācibi
Cānla ol maʿrifetüñ ṭālibi

332 Kendi ḳızı ḳalur ise ölenüñ
Ḥācibidür bint-i ibn olanuñ

[103] Beyitte vezin aksamaktadır.

333 Bunı da böyle bilüp eyle ḳabūl

Böyle buyurmuşdurur anı fuḥūl

Der-beyān-ı aḥvāl-i uḫt li-eb

334 Uḫt li-eb birisi daḫı tamām

Ḥacbe göre ḥāli iki ey hümām

335 Nıṣf u südüsdür bunuñ aḥvāli de

Nıṣfı südüs ḥāline tenzīl ide

336 Uḫtı olursa li-ebeveyn böyledür

Nıṣf iken anı südüse iledür[104]

337 Ḫāmis olur ḥācib-i noḳṣān bil

Bilmek içün bunları iẕʿān ḳıl

338 Eylediler böyle bunı ictihād

Ruḥlarun ḥażret-i Ḥaḳ ide şād

[104] Beyitte vezin aksamaktadır.

Der-beyān-ı ḥacb-i ḫirmān Aḥvāl-i Cedde

339 Altı nefer ḥacb ola ḫirmānla
Cedde biri añla bil iẕānla

340 Meyyitüñ ümmi bulunursa eger
Ceddesini ḥacb ile maḥrūm ider

Der-beyān-ı Aḥvāl-i Cedd

341 Bunlaruñ oldı birisi daḫi ced
Meyyitüñ olsa babası oldı red

342 Eb var iken ced daḫı maḥrūmdur
Böyle bil anı da bu meczūmdur

Der beyān-ı Aḥvāl-i İbnü'l-ibn

[82b]

343 Biri daḫı ibn-i ibndür hemān
Ḥacb olunur bu daḫı itme gümān

344 Meyyitüñ ibni bulunursa eger
İbnini ibnüñ bu da maḥrūm ider

Der beyān-ı Aḥvāl-i Aḫ li-ebeveyn

345 Aḫ li-ebeveyn oldu anuñ rābiʿi
Anı da bil ebdür anuñ māñiʿi

Der beyān-ı Aḥvāl-i Aḫ li-eb

346 Aḫ li-eb oldı birisi daḫı hem
Eb bunı da ḥacb ideyor lā-cerem

347 Meyyitüñ olsa babası bī-gümāñ
Vāriṣ olımaz bu daḫı ol zamān

Der beyān-ı Aḥvāl-i Aʿmām

348 Biri daḫı bunlaruñ aʿmāmdur
Bunuñla baḫṣimüz itmāmdur[105]

349 Ceddi olursa bu da maʿlūmdur
ʿAmmı daḫı ḥiṣṣede maḥrūmdur

350 Ceddiyle vāriṣ olımaz ʿammiler

[105] Beyitte vezin aksamaktadır.

Bunı daḫı böylece ḥükm itdiler

Der-beyān-ı Maḫāric-i Furūż

351 Bil ʿamel ḳısmetini sen ibtidā
Tā olasın ġayrilere muḳtedā

352 Lāzım olan ḳāʿidedür ḳāʿide
Ḳāʿidede var nice biñ fāʾide

353 Żabṭ idegör ḳāʿidesin evvelā
Ḳāʿide düstūr ola dāyim saña

354 Ḳāʿide-i ḳısmeti bilgil tamām
Maḫrecini żabṭ idegör biʾt-tamām

355 Nevʿi ikidür anı żabṭ eyle gel
Evvelini şerḥ ideyüm bi̇̄-cedel

356 Nıṣf ile rubʿ daḫı ṣümün oldı hem
Evvel nevʿ oldı bular lā-cerem

357 Nevʿ düvüm oldı eyā rūḥ-ı ḳudüs

Ṣülüṣ ile hem ṣülüṣān u südüs

[83a]

358 Evvelinüñ nıṣfı olursa eger

Ṣānīsinüñ baʿżına külline ger

359 Muḫteliṭ olursa olur bī-miḥen

Mesʾeleyi żabṭ idegör altıdan

360 ʿİlm-i şerīf ālet-i cehle siper

Mesʾelesi şeş-per olur bī-keder

361 Evvelinüñ rubʿı olursa cemʿ

Nevʿ-i düvüm ile olup müctemiʿ

362 Baʿżına yā külline olsa revān

Mesʾelemüz on ikidür bī-gümāñ

363 Evvelinüñ ṣümni olursa ḫalīṭ

Baʿżına yā küllisine muḫteliṭ

364 Mesʾele yigirmi ile dört olur

Ṣāniye daḫl ile yerini bulur

365 Nevʿ iki oldı bular ey civān

Luṭfı anuñ ẓāhir olur rāy-gān

366 Muḫteliṭ olmazsa ikisi eger

Ekṣer-i maḫrecden olur didiler

367 Beynehümāda olmaz ise iḫtilāṭ

Añlamadan geçme ṣaḳın bī-ribāṭ[106]

368 Ekṣer-i maḫrecden olur mesʾele

Ekṣer-i maḫrec nedürür bil hele

369 *Min ciheti'l-ʿadd*[107] ola zāyid eger

Ekṣer-i maḫrec odurur didiler

Der-beyānü'l ʿAvl

370 Baḥṣimizüñ biri de ʿavliyyedür

Fiʿlle olmaz bu da ḳavliyyedür

371 ʿAvl dimek maʿnīde oldı ziyād

Yaʿnī ki maḫrec ḳılına izdiyād

[106] Beyitte vezin aksamaktadır.
[107] Sayı yönünden.

372 Maḫreci olmazsa muvāfıḳ eger

Mesʾelenüñ ḥaddine dek ʿavlider

373 Cümle maḫāric yedidür ʿavlde

ʿAvl idemez dördi anuñ ḳavlde

374 ʿAvli muḥaḳḳaḳ üçinüñ ey püser

ʿAvli daḫı vitren ve şefʿan ider

375 Vitrine tek şefʿine çift didiler

Böylece taʿbīr olunur muʿteber

[83b]

376 Maḫrecimiz iki ola evvelā

ʿAvl idemez yine ikide ḳala

377 Üçde daḫı dörtde olursa dilā

ʿAvl idemez yine yerinde ola

378 Maḫrecimüz olsa sekiz anı bil

ʿAvl idemez añla bunı cehd ḳıl

379 Yaʿnī bu dört ṣūrete yoḳdur ʿavl

Böyle tamām oldı bunuñla ḳavl

380 Bu yediden üçi anuñ ʿavl ider

Bil anı tertībi ile ʿavl ider

381 Mesʾelemüz altıdan olsa eger

Olmaz ise daḫi muvāfıḳ meger

382 Vitren ü şefʿan ider ʿavlini bil

Ona degin daḫi ziyāde degil

383 Mesʾelemüz on iki olursa ger

On yediye vitren o dem ʿavl ider

384 Erbaʿa ʿışrīn ola ger mesʾele

Sebʿu ʿışrīne degin ʿavl ide

385 Mesʾelede olmaz ise ger vifāḳ

ʿAvl iderüz virmemek içün şiḳāḳ

386 Sebʿa ve ʿışrīne anuñ *defʿaten*

Olmaya hīç vitren ve hem *şefʿaten*[108]

387 Zevce ve bintān ile üm daḫı eb

[108] Defʾaten: Bir defa. / Şefʾaten: Çift olarak.

Buña miṣāl olur eyā pür edeb

388 Minberiyye mesʾelesi oldı bu

Tesmiyesi vechi budur *iʿlemū*[109]

389 Minbere çıḳmışdı ʿAliyy-i Murtażā

Geldi suʾāl eyledi sāʾil añā[110]

390 Erbaʿa ʿışrīn idi ol mesʾele

Sebʿa ve ʿışrīne degin ʿavlle

391 Çünki cevābın añā virdi ʿAlī

Bāb-ı ʿilmdür bilürüz ol velī

392 Ḥażret-i Bārī añā itsün selām

Dīnimize virdiler anlar niẓām

393 Daḫı mücāb oldı sāʾil o dem

Luṭf idüp īżāḥ it eyā pür-kerem

394 Fevt ola Zeyd iki ḳızı ḳala hem

Daḫı ebeveyni ḳala lā-cerem

[109] İ'lemû:Biliniz, öğreniniz.
[110] Beyitte vezin aksamaktadır.

[84a]

395 Zevcesi daḫı ḳala anuñ hele
Erbaʿa ʿışrīn ola bu mesʾele

396 Çün ṣülüṣān ḥişşe-i bintāndur
Hem ebeveyn ise de südüsāndur

397 Daḫı ṣümün zevceye oldı naṣīb
Bunı temyīz eyleyüb olġıl muṣīb

398 Alsa on altısını bintān eger
Dördi ebe dördi de ümme deger

399 Ṣümün nice zevceye tevfīḳ ola
ʿAvl iderüz mesʾele tedḳīḳ ola

400 Didi ʿAlī luṭfla ol kimseye
Bunda ṣümün tisʿa olur zevceye

401 Ḥażret-i Ḥaḳ rūḥını şād eyleye
Tā be-ḥaşr[111] ḫayrile yād eyleye

[111] Mahşere dek.

Der-beyān-ı ʿAmel-i Taṣḥīḥ

402 Çün ʿamelüñ ḳısmını bildik tamām
Şimdi taṣḥīḥe gelelüm ey hümām

403 Eyleyüm taṣḥīḥ ʿamelini beyān
Bil yedi aṣl olmalıdur bī-gümān

404 Üçi ola beyne’s-sihām ve’r-ruʾūs
Dördi ola beyne’r-ruʾūs ve’r-ruʾūs

405 Beyne sihām ile ruʾūs üç aṣl
Anı da tafṣīl idelüm bir faṣıl

406 İstiḳāme didi birine kirām
İsteḳame yesteḳımü istiḳām

407 Daḫı ikinci muvāfaḳadur
Belki üçüncisi mübāyenedür

Der-beyān-ı İstiḳāmet

408 İstiḳāme ana didiler ki bil

Bilmeğe bunları pek iḳdām ḳıl

409 Ola ʿaded-i reʿs ü sihām müstaḳīm
Ḳısmet-i ṣıḥḥatle ola münḳasim[112]

410 Böyle olan mesʾelenüñ ḥükmi ne
Ḳalmaya ḥācet birinüñ ḍarbına

Der-beyān-ı Muvāfaḳa

[84b]

411 Daḫi muvāfaḳa nedür bil tamām
Bir ola reʾsüñ ʿadediyle sihām

412 Bir ola ger reʾsi ve sehmi daḫı
Aña muvāfaḳa di sen ey aḫī

413 Yāḫūd ola iṯneyn iṯneyn ala
Yā ṯülüṯ olursa ṯelāṯe eyle

414 Bir ʿadedinde ola tevfīḳ hem
Añla bunı böylecedür lā-cerem

[112] Beyitte vezin aksamaktadır.

415 Bunda ḥüküm nicedür añla ʿayān

Vefḳi al ʿaded-i reʾsiñ hemān

416 Mesʾelenüñ aṣlına ḍarb it tamām

ʿAvl ise ger ʿavline ḍarb it müdām

Der-beyān-ı Mübāyene

417 Çünki üçüncüsi mübāyenedür

Anı da tefsīr idelüm bil nedür

418 Sehmi ve reʾsi ʿaded-i vāḥide

Olmaya cemʿ bunda budur ḳāʿide

419 Żidd-ı muvāfaḳadur olmaz vifāḳ

Daḫı mübāyenede vardur şiḳāḳ

420 Keser gelen ṭāʾifenüñ reʾsini

Reʾs-i ʿaded añla ki küllisini

421 Mesʾelenüñ aṣlına ḍarb eylemek

ʿAvl ise ger ʿavline ḍarb eylemk

422 Ḥükmi budur anı da bildiḳ tamām

Sāʾirinüñ żabṭına ḳıl ihtimām

Der-beyān-ı Aḥvāl-i beyneʾr-ruʾūs Veʾr-ruʾūs

423 Dördünci beyne ruʾūsüʾr-ruʾūs

Fehm idegör olma żāyiʿ-i nüfūs

424 Biri temāṯül ve tedāḫul iki

Böylece taʿbīr olınur bī-şekki

425 Daḫi üçüncisi tevāfuḳ anuñ

Rābiʿine dindi tebāyün bunuñ

Der-beyān-ı Temāṯül

426 Bil ki temāṯül neye dirler dilā

İki ʿaded reʾsi berāber ola

[85a]

427 Līk bilā-ṭarḥ olalar istivā

Böylece żabṭ eyle bunı dilberā

428 İṯneyn olursa ger iṯneyn eyle

Daḫı s̱elāṣe olsa s̱elāṣe eyle

429 Dört ola ger erbaʿa ile müdām

Buña temāṣül didiler lā-kelām

430 Ḥükm-i temāṣül nedürür ey civān

Birini ḍarb birini terkdür hemān

Der-beyān-ı Tedāḫul

431 Daḫı tedāḫul neye dirler gözüm

Diñle bu aḥvāli de añla sözüm

432 Ekṣer-i reʾsüñ ʿadediyle eḳal

Birbirine ḳısmet ola ol maḥal

433 Altı ʿaded üç kişiye ey hümām

Böyle olur ise tedāḫul tamām

434 Daḫı s̱emāniye ile dört ola

Rubʿ ile s̱ümün ile yerini bula

435 Hem daḫı iṣnā ʿaşarayla s̱elāṣ

Biri de sitte ile olsa s̱elāṯ

436 Ḥükmi budur sen daḫı çekme emek

Terk-i eḳal ekṯeri ḍarb eylemek

Der-beyān-ı Tevāfuḳ

437 Bil ki tevāfuḳ neye dirler tamām

Żabṭa ġāyet de gerek ihtimām

438 Bil ʿaded-i reʾsüñ ikisi hemān

Lāzım olup ṭarḥ oluna ol zamān

439 ʿAded-i vāḥidde berāber ola

Böyle olur ise tevāfuḳ ola

440 Yā ola iṯneynde yāḫud s̱elāṯ

Ṭarḥda daḫı ola yā iṯneyn s̱elāṯ

441 Ḥükm-i tevāfuḳ nedür ey püser

Vefḳ olup küllisine ḍarb ider

442 Āḫirinüñ külli olupdur murād

Evvelinüñ vefḳi ile ittiḫād

443 Baʿde anuñ küllisine ḍarb ider

Mesʾelenüñ aṣlına anı ḍarb ider[113]

[85b]

Der-beyān-ı Tebāyün

444 Daḫı tebāyün neye dirler hemīn

ʿİlme çalış cehlden olġıl emīn

445 Ṭarḥ olunur ise berāber ola

ʿAded-i vāḥidde berāber ola

446 Evvelinüñ külli ile āḫiri

Külline ḍarb eyleyüb olġıl berī

447 Yaʿnī ki teşvīş ile çekme emek

Evvelini āḫire ḍarb eylemek

448 Añla bunı oldı tebāyün tamām

Ḳāʿidemüz böylecedür ve’s-selām

[113] Beyitte vezin aksamaktadır.

ʿAmel-i taṣḥīḥ naẓm ile beyān olunup icmāl olunmuş idi ammā żabṭ āsān olmaḳ içün her birine birer mesʾele taṣḥīḥ olunup miṣālleriyle naẓm olunsa muġlaḳ olup mübtedī ifādede zaḥmet çeker mülāḥaẓasıyla neṣr olmaḳ üzre her bir ḳāʿide taḥtında birer mesʾele taṣḥīḥ olundu ve bi'l-lāhi't-tevfīḳ

Taṣḥīḥde yedi aṣla muḫtācız üçü beyne's-sihām ve'r-ruʾūs dördi beyne'r-ruʾūs ve'r-ruʾūs beyne's-sihām ve'r-ruʾūs olan üç aṣıl istiḳāme muvāfaḳa mübāyine idi ve aḥvālleri daḫi beyān olunmuş idi ki ʿaynı ile mesʾelesi budur:

Aṣlu'l-mesʾeleti min sitte

Mesʾele

Eb	üm	binteyn	müstaḳīm lā ḥācete ile'ḍ-ḍarb
Südüs(1)	südüs(1)	(ṣülüsān 4)	

Ṭavāyif-i vereṣeden bir ṭāyife üzerine kesr vāḳıʿ olsa yā ʿavl ile olur yāḫud ʿavlsiz olur ʿavlsiz oldığına miṣāl

Aṣlu'l-mesʾeleti min sitte

Mesʾele

Eb	üm	ʿaşara benāt
Südüs(1)	südüs(1)	(ṣülüsān 4)

Mesʾelemüz altıdan südüsü virdik babaya yine südüsü virdik anaya ḳızlar on altıyıñ ṣülüṣānı dört ona müstaḳīm degil muvāfaḳat

[86a]

bi'n-nıṣf vāḳiʿ oldı lāzım geldi ki kesr gelen ṭāyifeniñ ʿaded-i reʾsiniñ vefḳını aṣl mesʾeleye ḍarb etmek etmedik vefḳı beş beşer kere altımuz otuz olur on ḳızlara ikişer veidik yigirmi oldı beş sehm südüs için babaya ve beş sehm südüs için anaya virdik otuz tamām oldı.

Miṣāl-i ʿavliyye

Aslu’l-mesʾele min iṯnā ʿaşara

Mesʾele

Zevc	eb	üm	sitte benāt
Rubʿ(3)	südüs(2)	südüs(2)	ṯülüṯān(8)

Mesʾelede rubʿ südüs ṯülüṯān cemʿ oldı mesʾelemüz on ikiden kesr geldi ʿavl itdi on beşe ammā sekiz altıya müstaḳīme degil yine kesr geldi kesr gelen ṭāʾifenüñ ʿaded-i ruʾūsünüñ vefḳını ʿavline ḍarb itdik meṯelā kesr gelen ṭāyife altı vefḳı üç on beşe ḍarb itdik ḳırḳ beş ḥāṣıl oldı taṣḥīḥ-i mesʾele ol oldı bu defʿa lāzım geldi ki herkese sehmine göre taḳsīm olına evvelā zevcüñ sehmi üç vefḳ-i maḍrūb ki üçdür ḍarb itdik üç kerre üç ṭoḳuz oldı zevcüñ ḥiṣṣesi budur ebeveynüñ sehmleri dörtdür üçe ḍarb itdik on iki oldı ebeveyne altışar virdik ḳızlaruñ sehmi sekiz üçe ḍarb itdik yigirmi dört ḥāṣıl oldı her birine dörder virdik tamām ḳırḳ beş oldı

Miṯāl-i taṣḥīḥ

Mesʾele

Zevc	eb	üm	bint	bint	bint	bint	bint	bint
9	6	9	4	4	4	4	4	4

Miṯāl-i mübāyene maʿa ʿavliyye

Aṣlu’mesʾeleti min sitte

MesʾeleZevc	hamse aḫavāt li-eb ve üm
Nıṣf(3)	ṯülüṯān

ʿAvl itdi aṣl-ı mesʾele altı idi nıṣfı zevce virdik ṯülüṯānı dört olıcaḳ yediye

[86b]

ʿavl itdi ammā dört beşe müstaḳīm degil mübāyene vāḳıʿ oldı bunda ḳāʿide kesr gelen ṭāʾifenüñʿaded-i ruʾūsunuñ küllisini aṣl-ı meʾeleye ʿavl iseʿavline ḍarb itmek idi kesr gelen ṭāyife beş ḳız ḳarındaş idi yediye ḍarb itdik otuz beş oldı zevcüñ sehmi üç ḍarb

itdik beşe on beşer oldı virdik zevce aḫavāṭuñ sehmleri dört idi beşe ḍarb itdik yigirmi oldı her birine dörder virdik taṣḥīḥ oldı

Miṣālü't-taṣḥīḥ fefhem

Mesʾele

Zevc	uḫt	uḫt	uḫt	uḫt	uḫt
15	4	4	4	4	4

Miṣāl-i mübāyene-i ġayr-iʿāʾil

Mesʾele

Zevc	cedde	uḫt	uḫt	uḫt
Nıṣf(3)	südüs(1)		ṣülüṣ(3)	

Yine ḳāʿide-i maʿhūde üzere kesr gelen ṭāyifenüñ ʿaded-i ruʾūsunu aṣl-ı mesʾeleye ḍarb itdik kesr gelen ṭāyife üç ḳız ḳarındaş altıya ḍarb itdik on sekiz oldı ḥiṣṣe-i zevc üçddür maḍrūb-ı reʾs-i aḫavāt üçdür üç kerre üç ṭoḳuz ider virdik zevc içün cedde içün südüs idi altıda südüs bir üçe ḍarb itdik yine üç ḥāṣıl oldı virdik ceddeye aḫavāṭ içün ḥiṣṣe ṣülüṣ idi alsak ṣülüṣü iki ḍarb itdik üçe altı oldu ikişer virdik efrādına mesʾele taṣḥīḥ oldı. Taṣḥīḥ on sekizdir. Miṣāl budur

Mesʾele

Zevc	cedde	uḫt	uḫt	uḫt	
Nıṣf(9)	südüs(3)	ṣülüs(2-2-2)		mesʾele ṣāḥīḥdir	

Bundan ṣoñra dört aṣla daḫı muḫtācuz ki beyne'r-ruʾūs ve'r-ruʾūs anlaruñ daḫı efrādınuñ ḥükmi naẓm ile beyāñ olunmuş idi bunda miṣālleridür ki ẕikr olunur.

Temāṣül tedāḫul tevāfuḳ tebāyün bunlardur.

Miṣālü't-temāṣül

Aṣlu'l-mesʾeleti min sittetin

Mesʾele

Sitte benāt	s̱ülüs̱-i ceddāt	ve s̱ülüs̱-i aʿmām
s̱ülüs̱ān(4)	südüs(1)	māniʿ(1)

[87a]

ʿaded-i reʾsiñ küllisine müstaḳīm degil mesʾelede muvāfaḳat bi'n-nıṣf vākıʿ oldı nıṣf-ı ʿaded-i ruʾūs aṣl-ı mesʾeleye ḍarb olunur muvāfaḳat bi'n-nıṣf olan ḳızlardır ki altıdur nıṣfı üç aṣl mesʾelemüz altı ḍarb etdik üçi altıya on sekiz oldı aṣl mesʾelede benāta sehm dört ḍarb itdik üçe on iki oldı ikişer virdik ḳızlara ceddāt içün aṣlda sehm bir ḍarb itdik üç oldı ceddeye virdik aʿmām içün aṣl mesʾeleden mā-beḳā var bir ḍarb itdik üç oldı virdik aʿmāma mesʾelemüz baʿde't-taṣḥīḥ on sekiz oldı

Mesʾele

Bint	bint	bint	bint	bint	bint	cedde	cedde	cedde	ʿamm
2	2	2	2	2	2	1	1	1	1

ʿamm	ʿamm
1	1

Miṣ̱āl-i tedāḫ̱ul

Mesʾele

Erbaʿa zevcāt	s̱ülüs̱ ceddāt	iṣ̱nā ʿaşara aʿmām
Rubʿ(3)	südüs(2)	mā baḳiye(7)

Mesʾelemüz on ikiden mesʾelede istiḳāmet olmayup kesr vāḳiʿ oldı ʿaded-i ruʾūsuñ ekṣ̱erinüñ küllini aṣl mesʾeleye ḍarb itdik meṣ̱elā on iki ʿamm mesʾele daḫ̱ı on ikiden mā beḳā aʿmām içün yedi sehm on ikiye müstaḳīm degil kesr gelen ṭāʾife-i aʿmām içün ʿaded-i ruʾūs cihetinden daḫ̱ı ekṣ̱erine aʿmām on iki ʿammileri aṣl mesʾelemüz olan on ikiye ḍarb itdik yüz ḳırḳ dört ḥāṣıl oldı bundan ṣoñra aṣl mesʾeleden olan ḥiṣṣelerine göre ḍarb itdik **meṣ̱elā** zevcātuñ sehmi rubʿdur on ikide üç rubʿ var üçü on ikiye ḍarb itdik otuz altı oldı hr bir zevceye ṭokuz virdik üç ceddeye on ikiden südüs iki idi ikiyi on ikiye

[87b]

ḍarb etdik yigirmi dört olur her birine sekizer virdik sehm-i aʿmām on ikiden yedidür yediyi on ikiye ḍarb itdik seksen dört oldı her bir ʿammīye yedişer virdik baʿde'ḍ-ḍarb ve't-taṣḥīḥ

Aṣlu'l-mesʾele 12 baʿde't-taṣḥīḥ(144)

Zevce	zevce	zevce	zevce	cedde	cedde	cedde	aʿmām on iki / mā baḳiye
9	9	9	9	8	8	8	beher rā (7)

li'l-aʿmām Rubʿ li-zevcāt südüs li'l-ceddāt

Miṯāl-i tevāfuḳ

Mesʾele

Erbaʿa zevcāt	ṯemāniyete ʿaşara benāt	ḫamse ʿaşara cedde	sitte aʿmām
Ṯümün(3)	ṯülüṯān(16)	südüs(4)	mā baḳiye(1)

Mesʾelede istiḳamet bulunmayup ʿaded-i ruʾūs ile ʿaded-i sihām beyninde mübāyene vāḳiʿ oldı evvelā erbaʿa ile sitte beyninde muvāfaḳat bi'n-nıṣf var ḳāʿidemüz kesr gelüp muvāfaḳat bi'n-nıṣf vāḳiʿ olan ṭāyifenüñ ʿaded-i reʾsinüñ vefḳını āḫerüñ külline ḍarb itmekdür meṯelā üç kerre dördimüz on iki olur bu on ikiyi daḫı sehm-i zevcāt olan üçe ḍarb itdik otuz altı olur bu otuz altıyı daḫı on beşer ceddenüñ ṯülüṯüne ḍarb itdik ki beşdür yüz seksen ḥāṣıl oldı ḥaṣıl olan yüz sekseni de aṣl mesʾeleye ḍarb itdik ki yigirmi dörtdür cemʿan dört bin üç yüz yigirmi oldı uşda bir ḳāʿide-i taṣḥīḥ budur bunda daḫi üç ʿilm ḥāṣıl oldı evvelā mesʾeleyi bildik yigirmi dörtden maḍrūbı bildik yüz sekseni mā belaġ bildik dört bin üç yüz yigirmi evvelā zevcātuñ aṣl mesʾeleden ki yigirmi dörtdür ḥiṣṣeleri ṯümün ṯümüni üç ider maḍrūb yüz seksen üçe ḍarb itdik beş yüz ḳırḳ ḥaṣıl oldı bu kerre maḍrūb olan yüz seksenüñ ʿaşarı on sekiz zevcātuñ

[88a]

Aṣl sehmi olan üçe ḍarb itdik elli dört ḥāṣıl oldı bu elli dördüñ her aḥadını ʿaşarāt farż itdik yine beş yüz ḳırḳ oldı zevcātuñ ʿaded-i reʾsi dört sihāmı üç üç dörde nisbetde ṣülüṣ-i erbaʿ nisbet dutar her birine maḍrūbuñ üç rubʿu lāzım gelür maḍrūb ki yüz seksendür ṣülüṣ-i erbāʿı yüz otuz beşdür her bir zevceye yüz otuz beşer sehm lāzım gelür

Ḥiṣṣe ṣemāniyete ʿaşara benāt

Benātuñ sihāmı aṣl mesʾeleden ṣülüṣān ki yigirmi dördüñ ṣülüṣānı on altıdur ruʾūsları on sekizdür mübāyene muḳarrar on altıyı maḍruba ḍarb itdik maḍrūbumuz yüz seksendür iki bin sekiz yüz seksen oldı ve on altınuñ nisbeti on sekize sekiz tisʿa nisbet dutar imdi her bir ḳızlara ṣemāniye tisʿa lāzım gelür ol yüz sekseniñ ṣemāniye-i tisāʿsı yüz altmış olur imdi benātdan her birine yüz altmış sehm iṣābet ider.

Ḥiṣṣe ḫamse ʿaşara ceddāt

Aṣl mesʾeleden ceddāta südüs idi ki yigirmi dördüñ südüsi dörtdür maḍrūba ḍarb itdik yedi yüz yigirmi ḥāṣıl oldı ceddātuñ sihāmı dört on beşe nisbeti erbaʿa aḫmās ṣülüṣdür bu kerre ceddenüñ her birine maḍrūbuñ ṣülüṣünüñ dört ḫamsi lāzım gelür o ki ḳırḳ sekizdir her birine ḳırḳ sekizer iṣābet ider

Ḥiṣṣe sitte aʿmām

Aʿmāmuñ aṣl mesʾeleden mā beḳiādan sehmleri bir reʾsi altı vāḥidüñ sitteye nisbeti südüsdür her birine maḍrūbuñ südüsi iṣābet ider o ki otuzdur her birine otuz iṣābet ider

[88b]

Mesʾele

Erbaʿa zevcāt ṣümün	ṣemāniyete ʿaşara benāṭ ṣülüṣān	ḫamse ʿaşara ceddāt südüs
efrādına 135	efrādına 160	efrādına 84
sihām-ı zevcāt (540)	sihām-ı benāt(2880)	sihām-ı ceddāt(720)
sitte aʿmām		

mā baḳiye / efrādına 30 sihām 180

cemʿan yekūn baʿde'-t-taṣḥīḥ sihām 4320

Miṣāl-i tebāyün

Aṣlu'l-mesʾeleti 24

Mesʾele

ʿaşara benāt	zevceyn	sitte ceddāt	sebʿa aʿmām
ṣülüṣān(16)	ṣümün(3)	südüs(4)	mā baḳiye(1)

Mesʾele yigirmi dörtden

Zevcenüñ sehmi üç ʿaded-i reʾsi iki ʿaded-i ruʾūs ile ʿaded-i sihām beyninde istiḳāmet bulunmayup mübāyene vāḳiʿ oldı żabṭ ile evvelā ceddātuñ ḥiṣṣeleri südüs yigirmi dörtde südüs dört ʿaded-i ruʾūs altı istiḳāmet yoḳ bunlarda daḫi mübāyene vāḳiʿ oldı ancaḳ altı ile dört beyninde muvāfaḳa bi'n-nıṣf vāḳiʿ oldı żabṭ ile geldik benāta on sehmleri ṣülüṣān yigirmi dört de ṣülüṣān on altı ona müstaḳīm degil mübāyene vāḳiʿ oldı fefhem geldik aʿmāma ḥiṣṣeleri mā beḳā yigirmi dörtde mā beḳā bir aʿmām yedi mübāyene vāḳiʿ oldı naẓar itdik ʿaded-i ruʾūsa muvāfaḳa bi'n-nıṣf ḳılzaruñ nıṣfı beşer ceddātuñ nıṣfı üç aʿmām yedi bildik küllisinde aʿdād-ı mübāyene ve o ḳāʿide aḥadühümāyı āḫere ḍarb yaʿnī ʿaded-i ruʾūsi ʿaded-i sihāma ḍarb bundan ṣoñra ne ḥāṣıl olursa aʿdād-ı ṣānīnüñ cemīʿine ḍarb bundan ṣoñra naẓar olunur meblaġ ile ʿaded-i ṣāliṣ beyninde yine mübāyene vāḳīʿ olursa mā-belāġı ʿaded-i ṣāliṣüñ cemīʿine ḍarb muvāfiḳ olmuş ise vefḳına meṣelā altı kerre beşimüz otuz bundan ṣoñra meblaġ ile ʿaded-i rābiʿ beynine naẓar olunur ol daḫı mübāyin ise mā-belaġ ḍarb olunur cemʿī-i rābiʿa andan ṣoñra aṣl mesʾeleye ḍarb olunur taṣḥīḥ budur

Evvelā zevce iki ḥiṣṣesi üç iki kere üç altı oldı altı ile ʿaşara benāt beyninde muvāfaḳa bi'n-nıṣf var meṣelā onun beşini ṭarḥ itdik ḳaldı beş altıya ḍarb itdik otuz oldı sebʿa aʿmām ile otuz beyninde mübāyene var ḍarb itdik otuzı yediye iki yüz on ḥāṣıl oldı iki yüz onu aṣl mesʾeleye aṣl mesʾeleye ḍarb itdik beş bin ḳırḳ ḥāṣıl oldı zevcātuñ sehmi üç maḍrūbumuz iki yüz on üçe ḍarb itdik altı yüz otuz ḥāṣıl oldı zevceden her birine

üçer yüz on beşer virdik benāt on sehmleri şülüşān yigirmi dörtde şülüşān on altı on altıyı ḍarb itdik iki yüz ona üç bin üç yüz altmış ḥāṣıl oldı virdik ḳızlaruñ her birine üçer yüz otuz altışar ʿamm yedi ḥiṣṣeleri bir mā beḳādan ḍarb itdik yine iki yüz on ḥāṣıl oldı ʿamm içün her birine otuzar virdik ceddāt altı sehmleri dört iki yüz ona ḍarb itdik sekiz yüz ḳırḳ ḥāṣıl oldı virdik ceddāta her birine yalñız ḳırḳar tamām oldı

Mesʾele

Zevceyn	sitte ceddāt	ʿaşara benāt	sebʿa aʿmām
şümün	südüs	şülüşān	mā baḳiye
3	4	16	1
Baʿde'ḍ-ḍarb efrādına	Baʿde'ḍ-ḍarb efrādına	Baʿde'ḍ-ḍarb efrādına	Baʿde'ḍ-ḍarb efrādına
315	140	336	30

Der-beyān-ı Ṣulḫ Bi-ṭarīḳi't-teḫāruc

(Feʿūlün / feʿūlün / feʿūlün / feʿūl)

449 Gel ey ḫāme-i şerʿ-i muʿciz raḳam
Şerīʿat senüñle olursa ne ġam

450 O kim rāh-ı şerʿ üzre ṣābit ola
O yolda anı żāyiʿ itmez Ḫudā

451 ʿİnāñ-ı şerʿdan *ḫalīʿu'l ʿiẕār*[114]

[114] Kovulmuş, çıkarılmış..

Olanlar cehennemde eyler ḳarār

452 Şerīʿat ser-tāc-ı ümmetdürür

Şerīʿat bize özge niʿmetdürür

453 Şerīʿat bir nūr-i Ḥaḳdur ʿayān

İder bāṭıl u haḳḳı anda beyāñ

454 Ṭarīḳat ḥaḳīḳat şerīʿatdürür

Daḫı maʿrifet de şerīʿatdürür

455 Ana kim şerīʿat refīḳ olmaya

Ṭarīḳat ḥaḳīḳat şefīḳ olmaya

456 Bunıñ dördi de feyż-i Ḥaḳdan ʿayān

Bunuñla olur sırr-ı vaḫdet beyān

457 Teḫāruc ṭarīḳiyle ṣulḫi revān

Anı daḫı eyle bu demde beyān

458 Teḫāruc rıżā ile oldı ḫurūc

Anı añla kim ola baʿde'l-vülūc

459 Bu da cāyiz oldı şerīʿatde hem

Bunı daḫı bilmeklik oldı ehem

460 Geh vāriṣ olandan biri bi’r-rıẕā

Geh bir şeyʾ maʿlūm üzre ola

461 Nice şey ki mīrāṣ olan māldan

Bunı daḫı fehm eyle bu ḳālden

462 Ala anı ibrā-yı ẕimmet ḳıla

Teḫāruc ṭarīḳi yerini bula

463 Bunı İbn-i ʿAbbās rivāyet ider

Ana İbn-i Dīnār ḥikāyet ider

464 Olup İbn-i ʿAvf’a bu ḥālet yaḳīn

Ki taṭlīḳ ider zevcesinüñ birin

465 Maraż-ı dūtā imiş meger kim revān

Daḫı çıḳmamış ʿiddeti ol zamān

466 Anı İbn-i ʿAffān vāriṣ ḳılar

Bunı yaʿnī ʿOṣmān vāriṣ ḳılar

467 Ana didi Ẓi’n-nūreyn ol Resūl

İdüp cānla emrin anuñ ḳabūl

468 Ki bizden hezārān dürūd u selām

Resūle ve aṣḥābı üzre tamām

Neṣr-i der-beyān-ı Teḫāruc

[90a]

Teḫārücden murād budur ki vereṣeden biri terekeden bir nesne üzerine ṣulḥ olup bedel-i ṣulḥ ne ise aḫẕ u ḳabż idüp mīrāṣdan çıḳa ve sā’ir metrūkātdan biri ol sāyir ḥaḳḳından geçe ḥaḳīḳatde bu ṣulḥ ʿāmme-i terekeden kendüye iṣābet iden sehm şāyiʿini bedel-i ṣulḥa ṣatmaḳdur pes eger ṣūret ṣaḥīḥ olursa bu daḫı ṣaḥīḥ olur eger ṣuret ṣaḥīḥ olmazsa teḫārüz daḫı ṣaḥīḥ olmaz meṣelā tereke ʿarūż veyāḫūd cemīʿ-i tereke ʿaḳār olsa veyāḫūd cemīʿ-i tereke ḥayavān olsa bu üç ṣūretde vereṣe kendi mallarından bir miḳdār māl virüp yāḫūd bir miḳdār altun virüp yāḫūd bir miḳdār ḳumaş virüp ṣulḥ olsalar bedel az olsun çoḳ olsun meclisden ḳabż olsun olmasun ve eger tereke hem naḳd ü hem cins olsa vereṣe ol naḳdden bir miḳdār meblaġ virüp ṣulḥ eyleseler nice olur ei-cevāb eger ol naḳdin (...) akçe ẕālike’l-cinsden kendüye düşecek ḥiṣṣe-i şāyiʿasından ziyāde olursa yine ṣulḥ ṣaḥīḥdür zīrā ḥiṣṣesi sehmin ol miḳdār ve ziyādesi Meyyitüñ sā’ir metrūkātından ḥiṣṣesinüñ bedelidür ammā eger ziyāde olmazsa ṣulḥ ṣaḥīḥ degildür fe immā eger metrūkāt-ı naḳdin olsa bedel-i ṣulḥü aḫadühümādan virseler yāḫūd ikisinden bile verse ṣulḥ ṣaḥīḥdür cāyizdür bedel-i ṣulḥ gerek az olsun gerek çoḳ olsun lāḳin bu ṣūretde meclisde ḳabż olmaḳ şarṭdur nihāyede ẕikr ider aʿyān-ı tereke maʿlūm olmaḳ ṣıḥḥat-i ṣulḥa şarṭ degildür ve eger tereke baʿżı kimesneler içün düyūn-ı müṣbete olsa

[90b]

Anı daḫı ṣulḥa dāḫil idüp diseler ki deyn daḫi bizim olsun hemān sen terekeden bir nesne al senüñle ṣulḥ olalum aradan çıḳ diseler nice olur el-cevāb bu ṣulḥ eger deyn ḥaḳḳında eger bāḳī tereke ḥaḳḳında bāṭıldur ikisinde daḫı

Der-beyān-ı Bābu'r-red

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

469 Bāb-ı reddi beyān idüp ʿulemā
Żıdd-ı ʿavl olduġın ider imlā

470 ʿAvl ile nāḳıṣ oldı yaʿnī sihām
Zāyid oldı velīk maḫrec tām

471 Redde zāyid olan sihām oldı
Maḫrec-i mesʾele naḳṣ buldı

472 Bu sözi Seyyid eyledi īrād
Böyle yazdı beyān-ı vech-i teżād

473 Şimdiden ṣoñra maḳṣada gidelüm
Reddüñ aḥkāmını beyāñ idelüm

474 Cümle alsa furūżını aṣḥāb
Ne ise ḥaḳları bi-naṣṣ-ı kitāb

475 Ḳalsa fażla sihāmdan aʿdād
Müsteḫaḳ olmasa aña efrād

476 ʿAṣabāt olmasa olur meṣelā
Ṣāḥibü'l-farża vir anı reddā

477 Fażlayı ḥaḳlarınca taḳsīm it
Baḳ kitāba ḥisāb-ı terḳīm it

478 Cümle aḥbābı *hādī-i sübülüñ*[115]
Yaʿnī aṣḥābı *efḍalü'r-rusülüñ*[116]

479 Red olunmaḳda ittifāḳ üzre
Müttefiḳlerdürür murād üzre

480 Dutdı aṣḫābımuz bu ḳavli ṣaḥīḥ
Yazdılar çizdiler *ʿale't-taṣrīḥ*[117]

481 Bunda Zeyd bin Ṣābit itdi kelām
Ḳavlini saña ideyüm ifhām

[115] Yolların en doğrusunu gösteren.
[116] Resullerin en üstünü.
[117] Açıkça.

482 Anuñ ʿindinde red olmaz māl

Didigüm bil *hüve li-beytü'l-māl*[118]

483 Mālikīler bu ḳavle māʾildür

Ḥażret-i Şāfiʿī de ḳāʾildür

[91a]

484 Budur aṣḥāb-ı Şāfiʿīde maḳāl

Münderis olsa idi beytü'l-māl

485 Olur aṣḥāb-ı farża red o zamāñ

Ne ise ḥaḳları bilā noḳṣān

486 Biz bu ḳavlile olmazuz ʿāmil

ʿİndimizde budur ki ve'l-ḥāṣıl

487 Bi-ittifāḳ eʾimme-i Nuʿmān

Ġayri zevceyni redde yoḳ imkān

488 Ehl-i farża küşādedür ki red

ʿAṣabāt eyleye meger āñı sed

[118] O devlet hazinesi içindir.

Der-beyān-ı İḥżāru'l-Aḳsām

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

489 Çār ḳısm üzre oldı red bābı
Böyle yazdı bu fennüñ erbābı

490 Eylediler bu iḫżārı beyān
Vechini itdiler bu resme ʿayān

491 Ḳaçan aṣḥāb-ı red ola mevcūd
Ṣınf-ı vāḥid olur yāḫūd maʿdūd

492 Şöyle farż eyle kim *ʿale'l-vecheyn*[119]
Bulunup ya bulunmaya zevceyn

493 Vech-i ḥaṣra bu resme virdi ḳarār
Eyleyüp Seyyid Şerīf iẓhār

El-ḳısmü'l-evvel

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

494 Evveli bu vücūh-i erbaʿanuñ

[119] İki şekilde.

Daḫı ḳısmetde esheli hemenüñ

495 Cins-i vāḥid ki olalar mevcūd
Zevc ile zevce hem ola nā-būd

496 Ḳılınur mesʾele rūsından
Yaʿnī efrādınuñ ḳamusından[120]

497 Ḳıl *Sirāciyye* ṣāḥibin sen yād
Eylemiş saña üç miṯāl īrād

498 Yalñızca bulunsalar binteyn
Olsa ya ceddeteyn ya uḫteyn

499 İkiden eyle sen mesāʾili red
Vāriṯüñ her birisine bir ver

500 Müstaḫiḳ olmada bular biʾẕ-ẕāt
Müstevī oldı bi-ittifāḳ ṯiḳāt

[91b]

501 Pes berāberce olınur ḳısmet
ʿAṣabe gibi oldı bī-minnet

[120] Beyitte vezin aksamaktadır.

El-ḳısmü’ş-şānī

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

502 Ḳısm-i şānī nedür beyāñ idelüm
Ṭabʿı bu fende imtiḥān idelüm

503 Farż olanlar bulunsalar cinsāñ
Yā daḫı zāyid olsa her ne zamāñ

504 Daḫı zevceyn olmasa anda
Ḳısm-ı şānī bu oldı bu fende

505 Bilinür fennüñ inḳısāmından
Ḳılınur mesʾele sihāmından

506 Olsa mā-naḫnu-fīhde südüsān
Mesʾele maḫreci olur işnān

507 Mesʾele üçden oldı her ne zamān
Şülüş ile südüs bulınsa hemān

508 Mesʾele dört nıṣf ile südüse
Şülüşān u südüsde min ḫamse

509 Üç miṣāl eyledi buña īrāḍ

Seyyid-i bā-şeref bi-vefḳ-ı murād

510 Birin itsek beyāñ olur vāfī

İktifā eylesek olur kāfī

Ṣūretü'l-İstiḳāmet

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

511 Meṣelā ḳalsa ümm ile bintān

Bulunurdı südüs ile ṣülüṣān

512 Altıdandur bu mesʾele aṣlā

Ḳızlara dördi ümme bir farżā

513 Beş olur cemʿ olınca işbu sihām

Ḫamseden mesʾele bi-ġayri kelām

514 İstiḳāmetde böyledür aḥvāl

Müstaḳīm olmada yeter bu miṣāl

515 Müstaḳīm olmasa ruʾūsa sihām

Emr-i taṣḥīḥe eyle sen iḳdām

516 Fenn-i taṣḥīḥ ʿayān olunmuşdur

Yuḳaruda beyān olunmuşdur

517 ʿAdem-i istiḳāmete ṣūret

Yazdı Seyyid revānına raḥmet

[92a]

518 Yazayım yazdığın ʿale't-tafṣīl

Ṣarf-ı ẕihn ile eyleme taʿcīl

Ṣūretü Fī ʿAdemi'l-istiḳāmet

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

519 Bint-i ṣulbiyye bir olup lākin

Bile bulunsa üç benāt-ı ibn

520 Cemʿ olup nıṣf ile südüs der-ān

Mesʾele altıdan ḳılındı hemān

521 Bint-i ṣulbiyye aldı üç semen

Birisin aldılar benāt-ı ibn

522 Baʿd ḳıldıḳ sihāmını taḳlīl

Maḫreci dörd eyledik tenzīl

523 Ḥükm red oldı bunda el-ḥāṣıl

Dörtden oldı mesʾele kāmil

524 Ṣoñra taṣḥīḥ eyleyüp iḳdām

Nicedür yoḳluḳ ruʾūs u sihām

525 Üç bire müstaḳīmdür ammā

Bir üçe münkesir bi-ġayri mirā

Fi't-taṣḥīḥ

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

526 Kesri ṣınfuñ birinde bulduḳ biz

Şübhesiz anı aṣla ḍarb iderüz

527 Üç benāt-ı ibn olup maḍrūb

Bulunur aṣla ḍarb ile maṭlūb[121]

528 Ḍarb ile mesʾele ḳılındı fesīḥ

Yaʿnī iṯnā ʿaşar olup taṣḥīḥ

529 Her birinüñ sihāmı maḍrūba

[121] Beyitte vezin aksamaktadır.

Ḍarb olunduḳda irdi maṭlūba

530 Üçi ḍarb eyledük ṭoḳuz oldı
Bint-i ṣulbiyye maṭlabın buldı

531 Sehmini hem benāt-ı ibnüñ biz
Ḍarb idüp oldılar üçi üç ḳız

532 Oldı ṣulbiyye ṭoḳuz vāṣıl
Daḫi üç ḳızlara birer ḥāṣıl[122]

El-ḳısmü’s-sāliṣü

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

533 Ḳısm-ı sāliṣ ki zevc ile zevce
Evvel eyle bulunsalar yılca (?)

[92b]

534 Cins-i vāḥidle eyleyüp şirket
Cümlesi olsa ṭālib-i ḳısmet

535 Zevc ile zevcenüñ birisine sen
Farżını vir eḳall-i maḫrecden

[122] Beyitte vezin aksamaktadır.

536 Eyle bāḳī ḳalan sihāma naẓar
Mustaḳīm ise ehl-i redde eger

537 Fażlayı ḳıl ruʾūsuna ḳısmet
Ḥāṣıl eyle murādı bī-zaḥmet

538 Eyleyüp istiḳāmeti taḥrīr
Ṣūretin böyle itdiler taḥrīr

Ṣūret-i İstiḳāmet

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

539 Merʾe ʿuḳbāya intiḳāl itse
Zevc ile üç ḳızın ḳoyup gitse

540 Sehmi zevcüñ rubʿ olur farżā
Dörtden oldı eḳall-i maḫrec aña

541 Birini zevce virdik üç ḳaldı
Ḳızlar anı birer birer aldı

542 Mustaḳīm olmada ruʾūsa sihām
Bu miṣāl ile ḥāṣıl oldı merām

Beyān-ı Muvāfaḳa

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

543 İstiḳāmet bulunmasa ne zamān
Baḳ ruʾūsa sihāma biʾl-emʿān

544 Raʾsınuñ vefḳın ala muvāfaḳada
Zeyde maḍrūb odur tevāfuḳda[123]

545 Bil *Sirāciyye*'den bunı niʿmet
Böyle yazdı tevāfuḳa ṣūret

546 Meṣelā eyledikde merʾe vefāt
Terk ide zevcini ve sitte benāt

547 Eylerüz maḫrecini erbaʿa tā
Birini zevce ideriz iʿṭā

548 Üçini altı ḳızlara vireyüz
Cümlesine naṣībin irgüreyüz

549 Eyledi zevc sehmin istīfā

[123] Beyitte vezin aksamaktadır.

Ḳızlara üç kesr gelür ammā

550 Min-vecih eyleyüp mutābaʿatı
Ṣülüṣine olur muvāfaḳatı

[93a]

Maḍrūb

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

551 Bize vefḳ-i ruʾūs olup merġūb
İkiden oldı ḥāṣıl maḍrūb

552 Ṣoñra maḍrūbı aṣlına ḍarb itdik
Yaʿnī taṣḥīḥ semtine gitdik

Taṣḥīḥ

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

553 Sekize çıḳdı mesʾele ammā
İki iş ḳaldı idelüm icrā

554 Budur iki ʿamel bilürseñ eger
Her ferīḳa ve ferdine ne deger

555 Fırḳanuñ ḥaḳḳı kim beyān olunur

Sehmi maḍrūba ḍarb ile bilinür

Ḥaḳḳ-ı Ferīḳ

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

556 Zevc elinde olan şu sehmi hemāñ

İkiye ḍarb ile olur iṣnāñ

557 İkiye ḍarb ile sihām-ı benāt

Aldılar altıyı idüp iṣbāt

558 Çün ferīḳayn irdi maṭlūba

Ḍarb eyle sehm aṣl-ı maḍrūba

Ḥaḳḳ-ı Ferd

559 Ferde taḳsīm ḳaldı aʿdāduñ

Nicedür ḥaḳḳı yaʿnī efrāduñ

560 Ṣorar iseñ naṣīb-i ferd budur

Naẓma gelmezse üşte derd budur

561 Aṣl-ı sehmi ruʾūsa ḳıl nisbet

Miṯl-i maḍrūba virüle zaḥmet

562 Sehm kim rāʾsına mümāṯildür

Miṯl-i maḍrūb zevce ḥāṣıldur

563 Üç idi aṣldur sihām-ı benāṭ

Hem ruʾūsıyla altıdur biʾẕ-ẕāt

564 Nisbetin eyleyüp bunuñ tavṣīf

Eyle nıṣf-ı ruʾūsla taʿrīf[124]

565 Nıṣf-ı maḍrūb miṯl-i nisbetdür

Ḥaḳ budur her birisine bir vir

[93b]

Fi'l-mübāyeneti

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

566 Sehmi reʾse muvāfıḳ olmazsa

Arasında tevāfuḳ olmazsa

567 ʿAdedi ol zamān mübāyin olur

[124] Beyitte vezin aksamaktadır.

Anda taʿbīrimüz tebāyün olur

568 Eyle külli ruʾūsü sen maḍrūb
Olsa taṣḥīḥ-i mesʾele maṭlūb

569 Yazdı bu ṣūreti Sirācü'd-dīn
Rūḥu ġufrān-ı Ḥaḳḳ'a ola ḳarīn

570 Baʿdehū Seyyid eyleyüp tekmīl
Ḍarb-ı taṣḥīḥi eyledi tafṣīl

Ṣūretü'l-mübāyene

571 Merʾe terk itdi beş ḳızın zevcin
Dörtden itdik aṣl mesʾelesin

572 Birini zevce eyledik iʿṭā
Üçüni beş ḳıza virüp ammā

573 Beşle üçde mübāyenet bulunur
Bunda kül ruʾūsa ḍarb olunur

574 Reʾsi ḍarb itdik aṣl-ı mesʾeleye

Ḫamseyi yaʿnī kim şu erbaʿaya

575 Oldı taṣḥīḥ-i mesʾele ʿışrīn
İde kilk-i muḥāsebe taḥsīn

576 Ḥaḳḳ-ı ferd-i ferīḳ bi'l-icmāl
Denmiş idi olunmayup ihmāl

577 Nicedür ḳāʿide bu taḳsīme
Ḥaḳları üzre yaʿnī teslīme

578 Ānifā itdi ḫāmemüz tafṣīl
Bu maḥalde olunmasun taṭvīl

579 Burda eyle diḳḳat emʿān
İktifā eyleyüp bunuñla hemāñ[125]

580 Ḍarbla sehmi ḥiṣṣe aldı ferīḳ
Ferde nisbetle eyledik tefrīḳ

581 Ḫāmseyi itdi zevc istīfā
Ḳızlar alsun üçer üçer ferdā

[125] Beyitte vezin aksamaktadır.

582 İşbu üç ṣūret intihā buldı

Ḳısm-i s̱āliṣde sūr tamām oldı

[94a]

583 Ḫāmeyi eylesek olur īḳāf

Eyü taḳrīr olundı el-inṣāf

Fī Ḥükm-il-ḳısmü'r-rābiʿu

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

584 Ḳısm-ı rābiʿ ki gerçi āḫirdür

Geçen aḳsāmdan bu vāfirdür

585 Bunuñ ʿilmiyle ḥāṣıl oldı merām

Bunuñla bulur bu baḥs̱ itmām

586 Bulunursa bi-emr-i rabbānī

Ġayr-i aṣḥāb-ı red maʿa'ṣ-ṣānī

587 Zevc ile zevcedür biri meṣelā

İki üç cins ile olur şürekā

588 Zevc ile zevce farżını yine sen

Eyle iʿṭā eḳall-i maḫrecden

589 Eger aṣḥāb-ı reddüñ aḥḳāmın

Nicedür bildüñ ise encāmın

590 Ḳısm-i ṣānīdeki kelām üzre

Ḳılınur mesʾele sihām üzre

Fī Beyāni'l-İstiḳāmeti

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

591 Zevcle zevce sehmin aldıḳda

Fażla birḳaç sihām ḳaldıḳda

592 Fażlayı mümkün ise ger ḳısmet

Sehm-i aṣḥāb-ı redde bī-zaḫmet

593 Sen o bāḳīyi ḳısmet eyle hemāñ

O sihām üstüne bilā noḳṣān

594 Mustaḳīmi yazup Sirācü'd-dīn

İtdi bir ṣūret olduġun taʿyīn

595 Didigüm istiḳāmeti bi'ẕ-zāt

Şunda buldum ki rubʿ ala zevcāt

596 Racül idüp vedāʿ dünyāya

İrtiḥāl etse dār-ı ʿuḳbāya

597 Zevce ḳalsa ve erbaʿa ceddāt

Altıda ḳalsa ana bir aḫavāt

598 Maḫrec-i zevce bunda erbaʿadur

Üçün ibḳā idüp birisini vir

599 Bunda aṣḥāb-ı redde mesʾele üç

İstiḳāmet göründi ḳalmadı güç

600 Yaʿnī bunda südüs alur ceddāt

Ṣülüṣ almaḳda şübhe yok aḫavāt

601 Altıda bir südüs ṣülüṣ ikidir

Bunlara böyle sen sihāmını vir

602 Mesʾele üçde buldı encāmı

Ḳısm-ı ṣānīde bildüñ aḥkāmı

603 Zevce kim eylemişdi üç ibḳā

Bu üçe eyledik anı iʿṭā

604 Pes bu bāḳīde istiḳāmet var

Bunlar aldı şülüşeyi ez-çār

605 Gerçi kim mesʾele selīm oldu

Fażla bu aṣla mustaḳīm oldu

606 Ḥaḳḳ-ı efrād içün bulunmaz ʿilāc

Yine taṣḥīḥ olunmaġa muḥtāc

Fī Beyāni't-taṣḥīḥ

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

607 Aldı dört ceddeler biri ammā

İstiḳāmet bulunmadı ḳaṭʿā

608 Ḥāl-i sehm ü ruʾūsa geldi vuḳūf

Eyledik küll-i reʾsini mevḳūf

609 Aḫavāṭ almışidi işnānı

Eyle taṭbīḳ-i ḳāʿide anı

610 İki altı ile muvāfiḳdur

Vefḳ nışf-ı ruʾūsa lāyıḳdur

611 Maḫrec-i nıṣfda muvāfaḳatı

Yaʿnī bi’n-nıṣfdur muṭābaḳatı

612 İki mevżıʿde vażʿolan mevḳūf

Erbaʿa ve ṣelāṣedür maʿrūf

613 İki mevḳūfa eyledik naẓarı

Hīç görünmez muvāfaḳat eṣeri

614 Arasında mübāyenet ẓāhir

Küllini külle ḍarb idüp āḫir

615 Oldı iṣnā ʿaşara budur maḍrūb

Dörde ḍarb etmedür bize merġūb

616 Aṣl-ı ḍarb eyleseñ ider tavżīḥ

Ḳırḳ sekizde ḳarār ider taṣḥīḥ

617 Şād olup fırḳalar fevāyid ile

Ḥiṣṣeyi aldılar ḳavāʿid ile

[95a]

618 Zevceye on iki olur ḥāṣıl

Daḫı ceddāṭa on iki vāṣıl

619 Aḫavāta yigirmi dört deger

Ḥişşe-i ferdi de ṣorarsañ eger

620 Ulaşırlar üçer üçer ceddāt

Hem daḫı dörderi alur aḫavāt

621 Nice aldıḳlarını ferd-i ferīḳ

Ḳısm-i ṣālişde eyledik taḫḳīḳ

622 Mutaṣavver ise eger mefhūm

Olur erbāb-ı ẕīhn içün maʿlūm

623 Ṣūret-i istiḳāme oldı tamām

Bu maḥalde ḳılındı ḫātm-i merām

Fī beyāni'l-mübāyine

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

624 ʿAdem-i istiḳāmet olsa ʿayān

İdelüm ḥālini anuñ da beyān

625 Zevc yā zevce sehmini farżā

İtseler maḫreciñden istīfā

626 Ṣoñra bāḳīsüñ eylesek terḳīm

Olsa ammā ki ehl-i redde saḳīm

627 Müstaḳīm olmasa sihām üzre

Ḥayret alıverse iḳtisām üzre

628 Ehl-i reddüñ ne ise mesʾelesin

Maḫrecin cümlesine ḍarb idesin

629 Ḍarb ile mā-belaġ olur ẓāhir

Maḫrec-i fırḳateyn olur bāhir

630 Mesʾele böyle ḍarb olunduḳda

Cümlenüñ maḫreci bulunduḳda

631 Zevc ile zevcenün siḫamların

Çünki bildik virüp niẓāmların

632 Ehl-i redde ne ise mesʾele tā

Sehm-i zevcini ḍarb idüp sen añā

633 Fenn-i aḥkām-ı reddi icrā ḳıl

Bu ṭarīḳ ile sehmin iʿṭā ḳıl

634 Ne ise ehl-i red elinde sihām

Anı bāḳīye ḍarb ide encām

635 Buldurursun naṣībi ẓāhir olur

Ehl-i reddiñ sihāmı bāhir olur

[95b]

636 Yazdı bu ṣūreti metinde Sirāc

Bula rūz-i cezāda ḥülle vü tāc

Ṣūretü Fi'l-Mübāyine

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

637 Fevt olup zevc ḳalsa dört zevcāt

Hem ṭoḳuz ḳızla altı da ceddāt

638 Cemʿ olup ṣümün ile südüs ṣülüṣān

İctimāʿ itdi yaʿnī kim nevʿān

639 Yigirmi dört oldı maḫrec el-ḥāṣıl

Üçi zevcāta eylesek vāṣıl

640 Alsa on altısını tisʿa benāt

Dördini daḫı alsalar ceddāt

641 Ḳalsa bir sehm ṣanma żāyiʿ olur

Mesʾele ḥükm-i redde rāciʿ olur

642 Evvelā sen eḳall-i maḫreci bil

Zevceler maḫrecin sekizden ḳıl

643 Bir sen eyle bunlara iʿṭā

Ḳılasın tā birisini ibḳā[126]

644 Ḳısm-i ṯānīye vāḳıf olduñ ise

Mesʾele ehl-i redde min ḫamse

645 Dördi de ḳızlaruñ biri ceddüñ

Böyledür ḥāli ṣāḥibü'r-reddüñ

646 Yedi bāḳī beşe mübāyindür

Küllini külle ḍarb kānidür

647 Bunda külden murād maḫrecdür

Yediye ḍarb añlama güçdür

648 Sekize ḫamse ḍarb olunsa hemāñ

[126] Beyitte vezin aksamaktadır.

Ḳırḳ olur mā-belaġ bilā noḳṣān

649 Erbaʿīn üzre buldı çünki niẓām
Bu ferīḳine maḫrec oldı tamām

650 Şimdi zevcāt elindeki birisin
Beşe ḍarb ile ḫamse vir erken

651 Yediye dördi ḍarb idince benāt
Tā yigirmi sekizde buldı ṣebāt

652 Biri ḍarb ile ceddeler ḥālā
Sebʿayı eylediler istīfā

653 Gerçi şimdi bu iş tamām oldı
Fırḳalar ḳısmeti yerin buldı

[96a]

Fī taṣḥīḥ-i ṣūretü'l-mübāyeneti

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

654 Münkesirdür sihām-ı efrāda
Daḫı olmaz muṣaḥḥiḥ āzāde

655 Çünki dört zevce ḫamse almış idi
Cümlesinüñ elinde ḳalmış idi

656 Sehmle reʾsine naẓar olunur
Arasında mübāyenet bulunur

657 Cümlesi vefḳ ile olup mevṣūf
Ḥāṣılı bunda dört olur merḳūf

658 Ḳızlaruñ sehmini daḫi bilesin
Yaʿnī ʿışrīn ile ṣemāniyesin

659 Tisʿadur reʾsi bunlaruñ ẓāhir
Sehmi ile mübāyenet bāhir

660 Eyledik tisʿayı daḫı merḳūf
Fenn-i taṣḥīḥde budur maʿrūf

661 Altı cedde elinde çün bir var
Bunda daḫı mübāyenetdür kār

662 Sitte mevḳūf olur kemāl üzre
Olmaya tā ki iḫtilāf üzre

663 Hep sihām-ı ruʾūs arasında

Bitdi iş ḳalmadı verāsında

664 Gel uṣūl-i ruʾūse ḳıl nigārān

Ki ne vardur beynlerinde hemāñ

665 Altı idi ruʾūs-i ceddātuñ

Daḫı dört idi reʾs-i zevcātuñ

666 Bulunupdur mübāyenet bunda

Bi’n-nıṣfdur muvāfaḳat bunda

667 Birinüñ nıṣfı küll-i uḫrāya

Ḍarbla ḥāṣıl oldı sermāye

668 İkiyi eyle ḍarb altıya tā

Üçi ḍarb eyle dörde bī-pervā

669 İki taḳdīr ile olur ḥāṣıl

On iki sehme mā-belaġ vāṣıl

670 Tisʿ adur bunda çün ruʾūs-i benāṭ

Yoḳlayup mā-belaġla bi’d-defeʿ āt

671 Birbirine mütābaʿat bulduḳ

Ki ṣülüṣde muvāfaḳat bulduḳ

[96b]

672 Birinüñ vefḳına olup ṭālib

Küll-i uḫrāya oluruz ḍārib

673 Ṭoḳuza dört ḍarb olunsa eger

On ikiye yā üç bi-vech deger

674 Otuz altı olur kemāli bunuñ

Ġayriye ḳalmaz iḥtimāli bunuñ

675 Çün otuz altı oldı meczūmuñ

Yaʿnī maḍrūb oldı maʿlūmuñ

676 Ḳırḳa ḍarb ile ṣıḥḥati buldu

Biñ daḫı dört yüz ile ḳırḳ oldı

677 Şimdi taṣḥīḥ olundı mesʾelemüz

Üç ʿamel bitdi ḳalmadı kellemüz

678 Ḳaldı ancaḳ iki ʿamel bāḳī

Keşfinüñ ḫāme oldı müştāḳı

679 Birisi kim nedir naṣīb-i ferīḳ
Birisi de naṣīb-i ferde ṭarīḳ

680 (...) maḍrūba ḍarb eyle ḥālā
Eyleyüp her ferīḳa ḥaḳḳın edā

681 Yüz ü seksen ferīḳ zevcāta
İki yüz elli iki ceddāta

683 Ḳırḳ beşer her birine zevcātuñ
Ḳırḳ ikişer de oldı ceddātuñ

684 Ḳızlaruñ her biri yüz on ikişer
Sehm alurlar bi-ġayri kesr u żarar

685 Yazılan şimdi ferde ḳısmetde
Budur eshel-i ṭarīḳ nisbetde

686 Ḳāʿide ẕikr olundı bālādā
Olma tekrārını temennāda

Su’āl ü cevāb Fī Ḥaḳḳ-ı İnʿıdāmi’l-muvāfaḳati Fi’l-ḳısmi’r-rābiʿu

687 Bunda Seyyid suʾāl ider īrād
Ruḥunı şād ide Ḫudā-yı ʿibād

688 Yine virür cevābını anuñ
Naḳl olunduḳda ḫaṭṭ ider cānuñ

689 Evvelā yazdıġı suʾāl budur
Diñle bir ḫoşca basṭ-ı ḥāl budur

[97a]

690 Ḳısm-i şāliṯde geçdi üç ṣūret
Cümle buldı ḥisābiyle ṣıḥḥat

691 Zevc ile zevce sehm alup farżā
Ne ḳadar sehm itseler īfā

692 Reʾs-i aṣḥāb-ı redd ile sehmen
Yaḳılurdı nedür olan meṯelen

693 İʿtibār olunur mu ṯelāseye
Hem tevāfuḳ ile mübāyeneye

694 Olmuş idi bu üç aṣl sārī
Her biriyle ʿamel olup cārī

695 Ḳısm-i rābiʿde yā nedür ḥikmet
Yoḳdur aṣlā tevāfuḳa ṣūret

696 Yaʿnī ḥāl-i temāṯül oldı ʿayān
Daḫı ancaḳ tebāyün oldı beyān

697 Niçün olmaz muṭābaḳat bunda
Niye yoḳdur muvāfaḳat bunda

698 Böyle yazdı cevābın ey dānā
Şöyle taḳrīr idüp ider inhā

699 Maḫrec-i zevc ve zevceden fażla
Vāḥid veya ṯülüṯe yā sebʿa

700 Bu üçiyle hemān ʿale't-taḥḳīḳ
Cümle maḫrecleriyle ḳıl taṭbīḳ

701 Mesʾele ehl-i red içinde hemān
Naẓar etsek yā bulunur iṯnān

702 Yā s̱elās̱e yā erbaʿa bulınur

Daḫı ḫamse ile iḫtitām olınur

703 Bunlar içün muṭābaḳat yoḳdur

Faẓlalarla muvāfaḳaṭ yoḳdur

704 Ḳısm-i s̱āliṣ bunuñ ḫılāfīdur

Vāḳıʿā bu cevāb şāfīdür

705 Zīrā anda ruʾūsadur ḳısmet

Böyle olmaḳlıġa budur ʿillet

706 Ki ruʾūsuñ ziyāde olması var

Daḫı nāḳıṣda olmasıdur kār

707 Gāh bāḳī ile muvāfıḳ olur

Geh mübāyin gehi muṭābıḳ olur

708 İntihā buldı bu suʾāl ü cevāb

ʿİlm-i mevlādadur kemāl-i ṣavāb

[97b]

709 Ḳısm-i rābiʿ daḫı bulub encām

Bāb-ı redde uruldı ḫatm-i ḫitām

Bāb-ı Tevrīş-i Ẕevi’l-erḥām

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

710 Gel imdi ẕevi’r-raḥm diñle tamām
Ki ʿavn-i Ḫudā ile idem tamām

711 Luġatde ẕevi’r-raḥmdür muṭlaḳā
Ḳarābet dimek oldı maʿnā dilā

712 Şerīʿat de tafṣīl ider ḳurbeti
Ki bir ṣınıf ola meyyite minneti

713 Velāḳin ʿaṣūbetde dāḫil degil
Daḫı ṣāḥib-i farża vāṣıl degil

714 Ḳarābet ola olmaya ẕī-sehm
Ẕevi’r-raḥm olur bu anı ḳıl fehm

715 Çü meyyitle bunlarda var intimā
Ki meyyitle vāriṣ ola aḳrabā

716 Ki mīrāṣ degmez didi baʿżıları
Ki Nuʿmān Ṣābit buyurdı deger

717 Bu ḳavl üzre virildi fetvā ana
Ana ṣābit olmuşdı taḳvā aña

718 Ki dört ṣınıfa mebnī bular bil yaḳīn
Beyān ideyüm żabṭ idegör hemīn

Eṣ-ṣınfü'l-Evvel

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

719 Ki ṣınf-ı yeki ezber eyle anı
Odur kim ola meyyite minneti

720 Ki yaʿnī ola meyyite müntesib
Ki vardur anuñçün daḫı bil muṣīb

721 Olar meyyitüñ ḳızı evlādıdur
Ẕükūr u inās̱ı berāberdürür

722 Ẕükūru da vāriṣ inās̱ı daḫı
Bunı yañlış añlama sen ey aḫī

723 Daḫı oġlunuñ ḳızı evlādı hem
Bu da ṣınf-ı evveldürür lā-cerem

Eṣ-ṣınfü'ş-Şānī

724 Daḫı ṣınf-ı ş̱āniye eyle şurūʿ
Aṣıldur o meyyitler ana furūʿ

[98a]

725 Ki meyyit bu ṣınfa ola müntemī
Ferāyiż oḳı nāsik ol aʿlemi

726 Ki meyyit aña müntesib ola hem
O ecdād ki aña *sāḳiṭūn*[127] didi hem

727 Daḫı sāḳıṭāṭ ola ceddāt eger
Bu da ṣınf-ı ş̱ānī olur muʿteber

728 Biri meyyitüñ māderinüñ ebi
Daḫı māder-i māderinüñ ebi

729 Bular cedd-i sāḳıṭ olur bī-mekān
Buña cedd-i fāsid didiler hemān

[127] Hükümsüz.

Eṣ-ṣınfü’ş-Ṣāliṣü

730 Daḫı ṣınf-ı ṣāliṣ nedür ey civān

Ola müntesib babasına hemān

731 Ölenüñ babasına ola müntesib

Ẓevi’r-raḥm olur ol da alur naṣīb

732 Anuñ ḳızḳarındaşı evlādı ger

Burada ṣınf-ı ṣāliṣ olur muʿteber[128]

733 Daḫı meyyitüñ er ḳarındaşınuñ

Ola ḳızları ger ḳarındaşınuñ

734 Li-ebeveyn olursa daḫı böyle bil

Li-eb yā li-ümde yoḳ ḳāl u ḳīl[129]

735 Daḫı ana bir ḳardaş oġulları

Yaʿnī ki li-üm ḳardaş oġulları

736 Bula da ẓevi’r-raḥm olur lā-kelām

[128] Beyit “Daòi merd ü zenne berÀber deger” olarak yazılmış sonra üstü çizilmiştir.

[129] Beyitte vezin aksamaktadır.

Bunuñ cümlesi on olur lā-kelām

Eṣ-ṣınfü'r-rābiʿu

737 Beyān eyle hem ṣınf-ı rābiʿ nedür
Daḫı bunda metbūʿ u tābiʿ nedür

738 Ola meyyitüñ ceddine müntesib
Anı daḫı żabṭ eyleyüp ol muṣīb

739 Yāḫūd ceddeteynine ola müntemī
Bunı añla gider göñülden ġamı[130]

740 Olupdur çū aʿmām bundan murād
Li-üm ola añla ṣāḥib-i fuʾād

741 Ola meyyitüñ babasınuñ eger
Ana bir ḳarındaşı olursa er

[98b]

742 Daḫı oldı ʿammāt anı bil meger
Ola meyyitüñ babasınıñ eger

[130] Beyitte vezin aksamaktadır.

743 Ola ḳız ḳarındaşları anı bil

Li-ebeveyn ola yā li-eb ġam degil[131]

744 Ola meyyitüñ anasınuñ eger

Ḳarındaşları ger inās̱ ü ẕeker

745 Li-eb ola yāḫut li-üm tamām

Ẕevi’r-raḥm olurlar bular ve’s-selām

746 Yigirmi sekizdür bunuñ cümlesi

Buña müntesib olanuñ cümlesi

747 Ẕevi’r-raḥmüñ oldise baḫs̱i tamām

Bunı naẓm u neṯr ile bil ey hümām

Mebḥaṯ-i Ẕevi’l-erḥām Bā-neṯr

Tevrīṯ-i ẕevi’l-erḥām naẓmla beyān ve yigirmi sekiz ṭāyife oldıġı ʿayān olunmuş idi bunlaruñ efrādı ʿadd olunmaḳ lāzım geldikde naẓmla ʿadd olunsa ṭālibe tefhīmde ʿusret olmaġın metn-i ferāyiż ve seyyid-i şerīf ve şihābdan bilā şübhe istiḫrāc ve bu maḥalle neṯr ile taḥrīr olundı ve bi’l-lāhi’t-tevfīḳ

Ẕevi’l-erḥām dört ṣınıfdur

Eṣ-ṣınfü’l-evvel

[131] Beyitte vezin aksamaktadır.

Ṣınf-ı evvel olan ṭāifedür ki meyyite münremī yaʿnī meyyite müntesib ola bu daḫı dört ṭāyifedür evvelā meyyitüñ ḳızınuñ oġlı(1) ve ḳızı(2) s̱āniyā Meyyitüñ oġlınuñ ḳızınuñ oġlu(3) ve ḳızı(2) bu vecihle dört ṭāyife olur

Eṣ-ṣınfü’s̱-s̱ānī

Ṣınf-ı s̱ānī budur ki meyyit ol ṭāyifeye müntemī ola ol ṭāyife daḫı dörtdür anlar ki ecdād-ı sāḳıṭūn ve ceddāt-ı sāḳıṭāṭdur baʿżı ḳavilde iki nefer ʿadd olunmuş baʿżı ḳavilde dört nefer ʿadd olunmuş eger ṣınf-ı s̱ānīde ẕevi’l-erḥāmdan ecdād-ı sāḳıṭūn ile ceddāt-ı sāḳıṭāt iki nefer ʿadd olunursa

[99a]

mecmūʿ-ı ẕevi’l-erḥām yigirmi altı olur eger dört ṭāyife ʿadd olunursa mecmūʿ-ı ẕevi’l-erḥām yigirmi sekiz olur meṣelā ecdād-ı sāḳıṭūn Meyyitüñ anasınuñ babası yāḫūd(7) ceddāt-ı sāḳıṭāt meṣelā Meyyitüñ anasınuñ babasınuñ anası(3) yāḫūd Meyyitüñ anasınuñ babasınuñ anasınuñ anası gibi

Eṣ-ṣınfü’s̱-s̱āliṣ

Ṣınf-ı s̱āliṣ bir ṭāyifedür ki Meyyitüñ babasına müntemī yaʿnī müntesib ola anlar daḫı on ṭāyifedür evlād-ı aḫavāt li-ebeveyn yaʿnī Meyyitüñ ana baba bir ḳız ḳarındaşuñ oġlu(1) ve ḳızı(2) yāḫūd evlād-ı aḫavāt li-eb yaʿni Meyyitüñ baba bir ḳarındaşınuñ oġlu(3) ve ḳızı(4) iki daḫı dört olur yāḫūd evlād-ı aḫavāt li-üm yaʿnī Meyyitüñ ana bir ḳız ḳarındaşınuñ oġlu(5) ve ḳızı(6) iki daḫı altı olur yāḫūd benāt-ı eḫūhü li-ebeveyn yaʿnī Meyyitüñ ana baba bir erkek ḳarındaşınuñ ḳızı(7)bir daḫi bu yedi oldu yāḫūd benāt-ı eḫūh li-eb yaʿnī Meyyitüñ baba bir erkek ḳarındaşınuñ ḳızı(8) bir daḫı bu sekiz yāḫūd benāt-ı eḫū li-üm yaʿnī Meyyitüñ ana bir erkek ḳarındaşınuñ ḳızı(9) bir daḫı ṭoḳuz olur benü’l-eḫūh li-üm yaʿnī Meyyitüñ ana bir erkek ḳarındaşınıñ oġlu(10) bir daḫi bu tamām on ṭāyife oldı

Eṣ-ṣınfü’r-rābiʿu

Ṣınıf-ı rābiʿ şol ṭāyifedür ki Meyyitüñ ceddeynine yāḫūd ceddeteynine müntemī ola yaʿnī müntesib ola bunlar daḫı on ṭāyifedür meṣelā ʿammāt ki cemʿ-i ʿammedür yaʿnī

Meyyitüñ babasınuñ ḳız ḳarındaşlarıdur bu ʿammāt da daḫı aḥvāl-i ṣelāṣe mütaṣavvirdür meṣelā ʿammete li-ebeveyn(1) olmaḳ var

[99b]

ʿammete li-eb(2) olmaḳ var ʿammete li-üm(3) olmaḳ var bu vecihle üç nefer olur biri daḫi aʿmāñ li-ümmdür ki Meyyitüñ babasınuñ ana bir erkek ḳarındaşıdur buña ʿamm li-üm(4) derler bir daḫı bu dört olur yāḫūd biri daḫı ḫāldür ki aña dayı dirler meṣelā Meyyitüñ anasınuñ erkek ḳarındaşlarıdur keẕālik bunda daḫi aḥvāl-i ṣelāṣe mutaṣavvireüir ḫāl li-ebeveyn olmaḳ var ḫāl li-eb olmaḳ var ḫāl li-üm olmaḳ var bu vech üzre üç nefer daḫi olıcaḳ yedi olur biri daḫı ḫālātdur ki deyze dirler meṣelā Meyyitüñ anasınuñ ḳız ḳarındaşlarıdur bunda daḫı aḥvāl-i ṣelāṣe mutaṣavviredür ḫālete li-ebeveyn olmaḳ var ḫālete li-eb olmaḳ var ḫālete li-üm olmaḳ var bu vech üzre üç nefer bunlar olıcaḳ mecmūʿ-ı ẕevi'l-erḥām yigirmi sekiz ṭāyife tamām olur ve bunlaruñ kendileri ḥayātda olmayup evlādları olursa anlar daḫi ẕevi'l-erḥāmdandur.

Bābü'l-Münāsaḫa

(mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün)

748 Eyā bezm-i şerīʿatde ṭolular nūş iden yārān
Anuñ keyfiyle seyrān eyle esrārı olup ḥayrān

749 Zihī keyfiyyet-i ʿuẓmā zihī esrār-ı mā-evḥā
Bunıñ sāḳīsidür sulṭān-ı ʿālem şāh ev ednā

750 Bunuñ yokdur ḫumārı ẕerre deñlü añla ey dānā
Yürü var sen de nūş eyle bu meyden bir nice ṣaḥbā

751 Ḳadeḥ-nūşān-ı bezm ʿilm-i maʿnīyi iden tedḳīḳ
Ḫumārı iḫtilāfı defʿ idüp ẓāhir olur taḥḳīḳ

752 Aña kim feyż-i rabbānī irişdi buldı taḫḳīḳi
Aña kim sırr-ı rūḥānī irişdi buldı tevfīḳi

753 Yine micred-i ġarrāyı beyān itmek diler ḫāme
Taḳīd ḳıl bu müşkildür ola ġufrānına nāme

754 Münāsaḫa beyānında iderse ḫāme pey-revlik
Müfāʿaledür anuñ vezni iderüz aña pīş-revlik

[100a]

755 Luġatde nesḫa maʿnā virdiler cümle müʾellifler
Ki yaʿnī naḳl u taḥvīldür didi aña muṣannifler

756 Fe emmā ıṣṭılāḥīde ne virdiler aña maʿnā
Ḥuṣūlü'l-mevt baʿde'l-mevt[132] taʿbīr ider ḥālā

757 Bunı daḫı muḥaḳḳaḳ anlaġıl ey ṭālib-i ʿirfān
Rivāyet ḳāl u ḳīl ile olursa yazmadum elʾān

[132] Öldükten sonra ölmenin meydana gelmesi.

758 Yine mā-naḥnü-fīhe ricʿat eyle ey dil-i dānā

Şinā-verlik gerekdür baḥr-i fıḳh içinde bil ammā

759 Ki fevt olsa birisi emr-i Ḥaḳ ile ḳalan vāriṯ

Ṣabūr olsa naṣībin olmaġa ger olmasa ḥāriṯ

760 Ki ḳable'l-ḳısmet fevt olsa biri daḫı o vāriṯden

Anuñ ḫod sehmi var idi bu ẕikreyledügin irṯden

761 Ki şimdi ḳısmet-i ṯānī ider ūlāsını tensīḫ

Ki ṯānī ūlā ṯāliṯ de ṯānīyi ider tefsīḫ

762 Ki ḳable'l-ḳısmedürür ṯümme ve ṯümme dū ʿibāretdür

Bunı fehm eylemek erbāb-ı ʿirfāna ticāretdür

763 Beyān itdi ṭarīḳ-i nesḫi bu demde nice üstāḏ

Ḫudā şād ide ervaḥın ki tilmīẕīn ider irşād

764 Eger kim meyyit-i ṯānī olursa evvele vāriṯ

Ki ʿayn-ı meyyit ūlāya vāriṯ ola bil ḥādiṯ

765 Ṭarīḳ-i ḳısmet-i ūlāyı taġyīr etmese ṯānī

Ki yaʿnī bozmaz ise ḳısmet-i ūlāyı bil anı

766 Kifāyet eyledi bu ṣūrete çün ḳısmet-i vāḥid
Cedīdā ḳısmete ḥācet degüldür añla ey cāḥid

767 Bunuñ tafṣīline teʾvīline lā-büd gerek tenḳīḥ
Bu ṣūretde saña bir mesʾele lāzım idem taṣḥīḥ

768 Bir adam ölse ḳalsa bir nice oġlu ve ḳızları
Daḫı ḳısmet olunmadın biri ölse gör añları

769 Ki yaʿnī oġlunuñ biri yāhūd ḳızlarınuñ biri
Eger fevt olur ise añla tā kim keşf ola sırrı

770 İki oġlān yerini ḳız alur lā-büd budur sehmi
Ne yüzden olur ise *liʾz-zekerdür miṯl-i ḥaẓ*[133] sehmi

771 Bu ṣūretde buña lāzım degil münāsaḫa aṣlā
Ne sehminde teġayyür var ne ḫod mesʾelede ḳaṭʿā

772 Buña tecdīd-i ḳısmet etmege yoḳdur velī ḥācet
Teġayyür var ise ḳısmetde anda ġayridür ṣūret

773 Gel imdi diñle sehminde teġayyür oldı ṣūret

[133] Hisse erkek içindir.

Cedīdā ḳısmete muḥtāc ola anda budur ḥālet

[100b]

Mes’ele Budur ki ʿAyniyle Taḥrīr Olundı

(mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün / mefāʿīlün)

774 Bir adam fevt olup zevcesinden bir oġul ḳalsa
Bir āḫer zevcesinden yine anuñ üç ḳızı olsa

775 Oġul bir zevceden ḳızlar da āḫer zevceden ammā
O ḳızlardan birisi müteveffiye ola farżā

776 Ana baba bir iki ḳız ḳarındaşı ḳalur anuñ
Aña uḫteyn li-ebeveyn di eger var ise ʿirfānuñ

777 Daḫı hem baba bir bir er ḳarındaşı ḳalur anuñ
Buña aḫ li-eb derler bilüp ḫaẓẓ eylesün cānuñ

778 Gel imdi meyyit-i ṣānīnüñ eyle mālını taḳsīm
Kime derseñ anı da eyleyem tertīb ile tefhīm

779 Ana baba bir iki ḳız ḳarındaş ile bir erkek
Ki baba bir ola erkek ḳarındaş añlaġıl lā-şek

780 Nice taḳsīm olur bunda ḳavāʿid geldi meydāna
Nice tefhīm olur bu ḳāʿide gel añla rindāne

781 Ne idi ḥāli uḫteynüñ ki bālāda yazılmışdı
Li-eb aḫ ḥāleti daḫı yazılmış hem çizilmişdi

782 Eger uḫti bir olsa nıṣf alur zāyid ṣülüṣāndur
Yine bu mesʾele uḫteyn li-ebeveyndür ṣülüṣāndur

783 Virirüz mā-beḳā aḫ li-eb içün bu demde biz
Bunuñ ḥāli daḫı budur teġāfül eyleme her kez

784 Çü nevʿ-i evvel ile nevʿ-i ṣānī olmadı maḫlūṭ
Bu ṣūretde bulınur arar iseñ ṣūret-i maḫrūṭ

785 Bunuñ ḥāli olurmuş mesʾele ekṣeri maḫrecden
Nedür maḫrec diyü teşvīşe düşicek bu maʿrecden

[101a]

786 Ṣülüṣāndur buña ekṣer-i maḫrec bunı ẓabṭ eyle
Ṣülüṣān maḫreci de altı oldı anı rabṭ eyle

787 Bu kez altı da ṣülüṣān dört olur uḫteyne vir anı

Ḳalupdur mā-beḳā aḫ li-eb ḥiṣṣesine ṣānī[134]

788 Bu kez sehmile efrādı olınca müstaḳīm böyle
Ne ḥācet bunı ḍarb itmege var taḳsīmini eyle

789 *Felā ḥācete ile'ḍ-ḍarbi*[135] ile taʿbīr itdi metninde
Münāsib geldi efrādiyle daḫi reʾs-i sehminde

790 Daḫı taṣḥīḥ-i ṣānī ile mā-fi'l-yed nedür añla
Naẓar ḳıl ḥālet-i ṣāliṣe ile żabṭ eyleyüp diñle

791 Nedür mā-fi'l-yed añla sen bilüp maʿnā-yı taʿbīri
Muḳaddem bir ḳız oldu sehmi birdür etme taḳsīmi

792 Anuñ sehmi bir ider çünki mā-fi'l-yed daḫı birdür
Bu iʿṭā-i ilāhīdür ʿaceb ḥikmet ʿaceb sırdur

793 Muḳāddem mesʾele beşden ki üç ḳıza birer virdik
İki daḫi oġlana virüp müşkillerin gördük

794 Ölen ḳız biridür bunuñ anuñ bir sehmi mā-fi'l-yed

[134] Beyitte vezin aksamaktadır.

[135] Çarpma işlemine gerek yok.

Bunı al ḫāmeye taṣvīrin eyle çekme aṣlā derd

795 Maḥallinde beyān itdüm saña üç hāli ey dānā
Mümāṣele muvāfaḳa mübāyenedürür ammā

796 Eger taṣḥīḥ-i ṣānīye muvāfıḳ olsa mā-fi'l-yed
Anı ḍarb eylemek lāzım degil yoḳ bunda kedd ü red

797 Çü bunda mesʾele altı velī mā-fi'l-yed oldı bir
Mümāṣil yoḳ muvāfıḳ yoḳ mübāyene oldı bunda sır[136]

798 Gel imdi küllini taṣḥīḥ-i ṣānīlikde ḍarb eyle
Velī taṣḥīḥ olanuñ daḫı külline ḍarb eyle

799 Bu kez taṣḥīḥ-i ṣānī altıdur taṣḥīḥ-i ūlā beş
Beşi altıya ḍarb itdikde bildiñ sen daḫı (...)

800 Daḫı beş kerre altı otuz ider anı taḳsīm it
Ne gūne oldıġın hem añla hem ṭullāba taʿrīf it

801 İki mesʾelede mā-fi'l-yedüñ bir mā-belaġ otuz
Gel imdi herkesüñ sehmine ḍarb eyle anı dübdüz

[136] Beyitte vezin aksamaktadır.

802 Al imdi meyyit-i ūlāya vāriṣ olanuñ sehmüñ

Anı maḍrūba ḍarb eyle gider dilden ḫaṭā vehmüñ

803 Eger maḍrūbı bilmezseñ bil imdi altıyı aldın

Düşüb teşvīşe ey dil sen de baḥr-i fikrete daldıñ

804 Gel imdi al ele taṣḥīḥ-i ṣānīyi li-ecli'ḍ-ḍarb

Daḫı vefḳına da ḍarb eyleseñ yine budur meẕheb

[101b]

805 Püser imdi vāriṣ-i evvellerüñ ḥiṣṣesini bildür

İki oġlana virilmiş idi ḳızlara birdür bir

806 İki sehmi var oġlanuñ anı eline ḍarb itdik

İki kez altı on iki olur üslūbuyla gitdik

807 Vir on ikiyi oġlana anuñ sehmi budur añla

Yine iki kez altı on iki olur anı diñle

808 İki ḳıza vir altışar yigirmi dört tamām oldı

Ölen ḳızuñ yine bir ḥiṣṣesi altı ẕimām oldı

809 Yine bir kerre altı altıdur olur ḳızuñ sehmi

Bir iken şimdi mā-fi'l-yed olur altı gider vehmi

810 Bu altıyı ne gūne vāriṣe virsek gerek şimdi
Ölen kimdür ḳalan kimdür bunı żabṭ idüp imdi

811 Ölen ḳız iki ḳız ḳardaş ḳodı kim ana baba bir
Daḫı bir er ḳarındaş ḳodı ol daḫı ana baba bir

812 Ṣülüṣān sehmi uḫteynüñ bu elde ḳāʿide maʿlūm
Bu dem aḫ li-eb olana mā-beḳādurur maḳsūm

813 Vir imdi altınuñ ṣülüṣānını uḫteyne bī teʾḫīr
İki mā-beḳā aḫ li-eb ḥiṣṣesidür taḳdīr[137]

814 Bura bir ḫoşca añlandı ḥamdü li'l-lāh degil müşkil
Çü ḳızlar ikişer farżiyyetiyle aldılar bilgil

815 ʿAṣūbetle ikiyi baba bir erkek alur lā-şek
Bunuñ böyle oldıġın bildiñ cedelden ġayri sen el çek[138]

816 Bu ḳızlara virüp taṣḥīḥ-i evvel altışar sehmi
İkişer daḫı bunda ḥiṣṣe aldılar gider vehmi

[137] Beyitte vezin aksamaktadır.

[138] Beyitte vezin aksamaktadır.

817 Olur her bir ḳızuñ sehmi sekizer ey püser añla
On altı oldı sehmi iki ḳızuñ bunı pek diñle

818 İki sehmi aldı oġlān bunda on ikiden evvelden
Olur on dört anuñ sehmi bu dem vehmi çıḳar dilden

819 On altı ile on dördi idüp cümle eyā ḫāme
Tamām oldı otuz yine mālı buldı bu nāme

Mes'ele-i Uḫrā

820 Ḳızuñ birisi daḫı öldi emr-i ḥaḳḳıyla diñle
Bir erkek ḳardaşın ḳodı ki baba birdürür añla

821 Daḫı ḳız ḳarındaş ḳodı ana baba bir
Bu iki vāriṣüñ aḥvālini taṣḥīḥ idüp bildür

822 Nıṣfdur ḥiṣṣesi uḫtün li-ebeveyn olıcak maʿlūm
Bir ise nıṣf idi sehmi ki dilden olmaya maʿdūm

[102a]

823 Baba bir er ḳarındaşına mā-beḳā olur ḥiṣṣe
Bunı bir ḫoşca taṣḥīḥ eyle aṣlā çekme sen ġuṣṣa

824 Pes imdi maḫreci nıṣfuñ nedür iṯneyn imiş bildük
Çü lāzım geldi biz de mesʾeleyi ikiden ḳılduk[139]

825 Virince nıṣfı ḳardaşa ki ḳızdur ḳaldı bir şaḳḳı
Anı da er ḳarındaşa virelüm budurur ḥaḳḳı

826 Ne ise meblaġuñ evlā maḳāmı farż idüp anı
Otuzdur meblaġuñ añla görmez eyle iḫvānı

827 Naẓar ḳıl şimdi mā-fi'l-yed nedür taṣḥīḥ-i evvelden
Sekizdür bunda mā-fi'l-yed küdürātı çıḳar dilden

828 Nedür taṣḥīḥ-i ṯānī beyni mā-fi'l-yedde ḳıl tevfīḳ
Az ile çoġı ifnā eyle bulsun mesʾele taḥḳīḳ

829 İki ile gir sekize altı ḳaldı bir daḫı gerek
Ḳalur dört bir daḫı girdik iki ḳaldı anı bildük

830 Muvāfaḳa bi'n-nıṣf dirler buña ey ʿāḳıl u dānā
Bu kez taṣḥīḥ-i ṯānīnüñ olup vefḳini ḳıl inşā

[139] Bu beyitten sonra bir ferâiz meselesi misali vardır:
Mesele baʿde'l efnā / Müteveffiye şod Ḫadīce ve tereket Aḫ li-eb ʿÖmer(1) Uḫt li-ebeveyn(1)

831 Nedür taṣḥīḥ-i ṣānī vefḳi derseñ nışfı kim birdür
Biri taṣḥīḥ-i ūlā külline ḍarb ile bir sırdur

832 Olur bir kerre otuz yine otuz itdük istiḫrāc
Nicedür ḥāli bunuñ ḳāʿideden eyledük iḫrāc

833 Bu kere meyyit-i ūlāya vāriṣ olanuñ sehmi
İdüp taṣḥīḥ-i ṣānī vefḳine ḍarbı gider vehmi

834 Biri ḍarb itdük on dörde yine on dörd olur ẓāhir
Biri sekize ḍarb itdük yine sekiz olur bāhir

835 Yigirmi iki oldı bunları bir ḫoşca żabṭ eyle
Bu kere meyyit-i ṣānī sihāmın daḫi rabṭ eyle

836 Ki birdür her birinüñ sehmi maʿlūmuñdur ey ʿāḳıl
Sekiz mā-fi'l-yedüñ vefḳi ki dörtdür olmaġıl ġāfil

837 Biri ḍarb eyleyince dörde yine dört olur ḥāṣıl
Vir imdi uḫt li-ebeveynine dördi yoḳdurur ḥāʾil

838 Çü dördi ḳaldı bāḳī aḫ li-eb ḥiṣṣesidür añla
Anı da er ḳarındaşına vir de sözimi diñle

839 Yigirmi ikiye virür sekizi otuz olur kāmil

Münāsaḫasın taṣḥīḥe saʿy eyle olup ʿācil

840 Li-eb aḫ aldı on dördi bu kez taṣḥīḥ-i evvelden

Daḫı şimdiki dördi żamm idüp vehmi çıḳar dilden

[102b]

841 Olur on sekiz aḫ li-ebe ḥiṣṣe budur taḳdīr

Ana baba bir ḳız ḳardaşı daḫı idüp taḳrīr

842 Geçen taṣḥīḥ-i evvelden sekiz idi ana ḥiṣṣe

Bu defʿa dördi vir on iki oldı çekme sen ġuṣṣa

843 On iki on sekizle otuz oldı mesʾele kāmil

Müdeḳḳiḳdür maḥal fehm eylediñse ol buña ʿāmil

844 Ḫudāyā cürmümüz nesḫ eyle iḥsān eyle tevfīḳi

İşüm her cümle taḳlīd oldı iḥsān eyle taḥḳīḳi

Temme mebḥaṣil Münāsaḫa[140]

[140] Münâsaha bahsi bitti.

Bābü’l Ḫünṣā

feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün

845 Bāb-ı ḫünṣāyı da beyān idelüm
Rāh-ı naẓma uṣūl ile gidelüm

846 Kütüb-i muʿteberede ḫünṣā
Yazdılar veznini anuñ fuʿlā

847 Diñle ḫünṣāyı ideyüm tefsīr
İdelüm anı saʿy ile taḳrīr

848 Ne dimekdür luġatde bu ḫünṣā
Yazdılar aña bir nice maʿnā

849 Evvelā ālet-i ricāl ü nisā
İkisi daḫi bir kişide ola

850 Ferci ola anuñ miṣāl-i nisā
Ne miṣāl bil ki ʿayn-ı ferci ola

851 Ẓekeri ola hem miṣāl-i ricāl
Ne miṣāl ẕeker deʿ ayn-ı ricāl

852 Yāḫūd olmaya ikisi aṣlā

Ne ola ferc ü ne ẕeker ḳaṭʿā

853 Böyle maḫlūḳ ʿaṭūf u leyyin olur

Buña ḫünṣā denilse hemīn olur

854 Daḫı mefʿullüġi ol ide ḳabul

Yaʿnī ʿatf ile olsañ aña vuṣūl

855 Kendüye olmaya elem-i cārī

Bu fiʿlleri Ḫudā ideʿārī

856 Daḫı dirler muḫanneṣe ḫünṣā

Yaʿnī deyyūṣ olur buñā maʿnā

857 Olmaya şiddet ü ṣalābet hīç

Aña virilmeye mehābet hīç

[103a]

858 Daḫı bir şāb-ı emred olsa hemān

Oda mefʿūl ü leyyin olsa revān

859 İctināb etmese şenāʿatden

Kesb-i feyż etmese ṣalābetden

860 Yaramazlarla eylese ülfet

Fusaḳā ile itse ünsiyyet

861 Meyl ede rūy-i dille sīm u zerre

Edeb olmasa yüzi düşse yere

862 Ne ḳadar dilber olsa ol raʿnā

Aña dirler muḫanneṯ u ḫünṯā

863 Diñle ey ṭālib-i ḥuceste-seyr

Diyeyüm saña bir ṣaḥīḥ ḫaber

864 Çün ḫilāfet ki geldi Fārūḳ'a

ʿAdl ü dādı irişdi ʿayyūḳa

865 Var idi ol zamānda bir dilber

Nice dilber ki her yeri ḫoş-ter

866 Ḳadd-i bālāsı ġāyetiyle laṭīf

Cümle evżāʿı ḫūb u daḫi naẓīf

867 Bedr olup māh-ı nev gibi o civān

Şems-i ṣayf idi ġūyiyā raḫşān

868 Ebr-dān-ı ḥaddinüñ idi müjgān

Beyni bir sīm-i ḫāliṣ idi hemān

869 Serv-veş cünbüşe gelince o ḳad

Aña ʿāşıḳ olan olunmaz ʿadd

870 Aña dūş olsa bir kişi nā-gāh

Dehşetinden dir idi yā Allāh

871 Görse anı eger ricāl u nisā

Anı fikr ider idi ṣubḥ u mesā

872 Oldı çün ḥüsni anuñ ʿālem-gīr

Görmege saʿy ider ġanī ü faḳīr

873 Niceler mürġ-i rūḥı eyledi bend

Zülfi zencīr-i ḫalḳa oldı kemend

874 Niceler zülfine esīr oldı

Niceler bāy iken faḳīr oldı

875 Velvele ṣaldı çünki āfāḳa

Hāy u hevā irdi saḳf-ı eflāka

876 Semʿ-i Fārūḳ'a irdi çün bu ṣadā

Neyledi şimdi gör o merd-i Ḫudā

[103b]

877 Getürüp gördi ol civānı hemān

Nefyini eyledi anuñ fermān

878 Bildi ol nev-civān ṣāḥib-i dil

Neye uġradıġını ve'l-ḥāṣıl

879 Geldi ḳatına Ḥażret-i ʿÖmer'üñ

Yaʿnī Fārūḳ-i *aʿdelü'l-beşerüñ*[141]

880 İtdi taḳbīl-i dāmen ol meh-rū

Daḫı itdi duʿā ḫalīfeye o

881 Didi ey adl ü dād ile meşhūr

Ne ki emr itseñ olurum meʾmūr

882 Līk cürmüm nedür benüm bildür

Lāzım ise hemān beni öldür

883 Didi aña ḫalīfe-i ʿādil

[141] İnsanların en âdili.

Sende yoḳ ẕerrece cürm anı bil

884 Bunda mücrim benüm anı añla
Bu sözüm gūş-i cānla diñle

885 Emr-i nefyüñde eyledüm teʾḫīr
Ḳatına ṣalduñ bu ḫalḳı itdüñ seyr

886 Saña ḥüsnüñ ʿaceb belā olmuş
Cümle ḫalḳ aña mübtelā olmuş

887 Çünki Ḥaḳḳ'dan olup saña bu kerem
Lā-büd ehl-i hevā görüp ola nerm

888 Giderek ʿāḳıbet fesāda varur
Hep ʿibādetleri kesāda varur

889 Bu maḳāmı bilürseñ ey dānā
ʿArş u ferşden daḫi budur aʿlā

890 Bu ṣadefdür o dürr-i beyżāya
Seni nefy itdigüm bu maʿnāya

891 Ki o ẕāt-ı laṭīf bunda iken

Olasuñ mūcib-i kemāl-i fiten

892 Dār-ı hicretdür ideyüm taṭhīr

Baña ʿusr oldi çün bu emr-i yesīr

893 Yine vaḳtinde sen ziyārete gel

Yaʿnī pür-liḥye ol ticārete gel

894 Didi nefy itdi ol civāñı hemīn

Var emīn ola benüm elümden emīn[142]

895 Ġayret-i Ḥaḳ ẓuhūr idince meger

Lā-büd icrā ider bir ehl-i hüner

[104a]

896 Bu ḳadarla tamām olup bu kelām

Rūḥuna ola daʾimā ikrām

897 Bunda çoḳ ḥiṣṣe vardur ehl-i dile

Ḳalma tenhā ṣaḳın biriyle bile

898 Kim ki ḥacc itmege Ḥicāz'a gider

[142] Beyitte vezin aksamaktadır.

Görüp ol dilberi mecāza gider

899 Meger ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳat ola hemān

ʿAfv-i ġufrānına olur fermāñ

900 Lāyıḳ olan kemālle ʿiffet

Yine mā-naḥnü-fīhe ḳıl ricʿat

901 Āleteyn olsa bir kişide hemāñ

Ḥükmini anuñ eyle şimdi beyān

902 Buña ḫunṣā-i müşkile dinilür

Bunuñ aḥvāli şerʿla bilinür

903 Ẓekerinden tebevvül itse eger

Ḥükmi ẓāhir olur ki erdür er

904 Bevli fercinden eyler ise ẓuhūr

Zennedür diyü ḥükm ider cumhūr

905 İkisinden de bevli olsa revān

İbtidā bevlini gözet her ān

906 Ẓekerinden gelürse evvel bevl

Racül olmaḳda müttefiḳdür ḳavl

907 Lī̆k fercinden evvel olsa ʿayān

Ḥükm-i nisvāna dāḫil ola hemān

908 Keṣret-i bevle iʿtibār olmaz

Anda ḥükm-i şerʿ yerin bulmaz

909 Esbaḳ olana iʿtibār olunur

Esbaḳı ne ise aña ḥükm olunur[143]

910 İkisinden berāber olsa revān

Yine ḫunṣā-i müşkile olan

911 Böyle ḫunṣā bülūġa erse yaḳī̆n

İḫtilām olsa er gibi o hemī̆n

912 Ẓekerine gelürse ḳuvvet eger

Daḫı olsa cimāʿa ḳudreti ger

913 Ẓekeri ḳalḳa dimdik ola hemān

[143] Beyitte vezin aksamaktadır.

Ḳoyacak bir yer araya o zamān

914 Liḥyesi hem berūtı (?) ẓāhir ola

Racül oldığı ġayri bāḫir ola

[104b]

915 Yāḫūd olsa ʿalāmet-i nisvān

Ḥayż u ḥamli anuñ olursa ʿayān

916 İnkisār-ı südi de şāhiddür

Memesi ḳopdığı müşāhiddür

917 Memeden süd gelürse daḫı hemīn

Vatʾdan kendüye gele temkīn

918 Daḫı mefʿūl olursa ḥaẓẓ etse

Vaṭʾ olunmaġa fercini dutsa

919 Böyle olursa ḥükmi ʿavretdür

Bunı fehm eyle kim ne ḥikmetdür

920 Yāhūd olmaya bu iki ḥālet

Ne nisā u ne ḫod racūliyyet

921 Ya iki ḥāli de berāber ola

Yaʿnī kim ḥālini hep bir ola

922 Yine ḫunṣā-i müşkile dinilür

Yine şerʿa mürācaʿat ḳılınur

923 Bunda eşkāle baḥṣ ider fuḳahā

Ne dindilerse eyleyüm imlā

924 Ṣābit olursa bunda ger eşkāl

Ẓāhir olur bülūġa dek bu meʾāl

925 Her ḳaçan bāliġ olsa böyle kişi

Ẓāhir olur ʿalāmetüñ o kişi

926 Bunı diyen İmām Muḥammed'dür

Bu daḫı emr-i şerʿ-i Aḥmed'dür

927 *Raḥime'l-lāh*[144] ile duʿā idelüm

Ḳavl-i Nuʿmān Ṣābit'e gidelüm

928 Ḳavl-i Nuʿmāñ'ı eyleyüp taḥrīr

[144] Allah rahmet etsin.

Ne didiyse anı idem taḳrīr

929 Bāliġ olisiydi böyle ḫünsā

Daḫi eşḳal ṣābit olmasa tā

930 Evṣaḳ u aḥvaṭ ile eyle ʿamel

Yaʿnī kim iḫtiyāṭ idüp o maḥal

931 Nicedür aḥvaṭı beyāñ idelüm

Yaʿnī bu evṣaḳı ʿayān idelüm

932 Örtü ile ḳıla namazını ol

Ṣaff-ı evvelde yoḳdurur aña yol

933 Böyle ḫünsā cemāʿat ile namāz

Ḳılmaḳ ister namāz ola o namāz

[105a]

934 Ṣaff-ı evveldedür ricāle maḳām

Vire ḫünsā ikinci ṣāffa niẓām

935 Hem üçincide ṭuta cümle nisā

Ger ṣalāt-i ṣubḥ ola ya mesā

936 Ṣaff-ı evvelde dursa ger ḫünṣā

Nicedür ḥükmi ol ṣaffıñ eyā

937 İki yanında olan iki kişi

Rast-ı ardındaki kişinüñ işi

938 Nicedür diyü itseñ istifsār

Üçi eyler namāzını tekrār

939 Lāzım oldı iʿāde anlara hem

Böyledür emr-i şerʿ-i müstaḥkem

940 Ṣaff-ı nisvānda dursa ger ḫünṣā

Kendüsine iʿāde lāzım ola

941 Giymez böyle kimse lebs-i ḥarīr

Bunı da böyle itdiler taḥrīr

942 Daḫı sīm u zer itmez istiʿmāl

Ẓahrine baṭnına naẓarda muḥāl

943 Kaʿbe'de muḥrim ola ger ḫünṣā

Giye iḥrāmı anda miṣl-i niṣā

944 Eger olsa ziyārete ʿāzim

Aña ferrāce maḳrama lāzım

945 Zenler içine girmeye aṣlā

Hem ricāl ile olmaya ḳaṭʿā

946 Lāzım olursa aña ger ḥammām

İdemez zenler ile istiḥmām

947 Giricek erler ile ḥammāma

Şoyunup çıḳarınca ger câme

948 Lāübālī̄ vücūdı keşf idemez

Erler ötesine açıḳ gidemez

949 Er ü ʿavretle idemez ṣoḥbet

İkisiyle de idemez ülfet

950 Sefere gitse böyle bir ādem

Maḥremiyle olur yine hemdem

951 Ḫalvet iderse maḥremiyle ider

Nereye gitse maḥremiyle gider

952 Sünnet olursa böyle bir ḫünṣā

Yaʿnī kim ālet-i ricāli ola

[105b]

953 Anı ḳaṭʿ eylemez er üʿavret

Böyle olduḳda nicedür ṣūret

954 Mütemevvile ise eger ḫünṣā

Aña bir cāriye oluna şirā

955 Baʿdehū taʿlīm olına cāriyeye

Yaʿnī sünnet ümūrı māriyeye

956 Yaʿnī ol cāriye ider sünnet

Ḥācet olmaya ġayrine minnet

957 Ger faḳīr ise nicedür çāre

Fikr eyle sen de olma āvāre

958 Yine bir cāriye şirā olunur

Yaʿnī mīrīden iştirā olunur

959 Emr-i sünnet bulunca itmāmı

Yine beyʿ ideler o dem anı

960 Ṣümün ḳabż ider yine mīrī
Eylemez hīç żarar yine mīrī

961 Yine sen baḥr-i fıḳha ol ḫavvāṣ
Çıḳa tā bir nice cevāhir-i ḫāṣ

962 Böyle ḫünṣā ki ḥāli müşkil ola
Er ü ʿavret midür bilinmeye tā

963 Keşf olunmaya tā ki aḥvāli
Yaʿnī bilinmeye iki ḥāli

964 Böyle iken ola bi-emri'l-lāh
Nedür çāre sen de ol āgāh[145]

965 Anı kim ġasl ider suʾāl eyle
İşüñi sen de pür-meʾāl eyle

966 Anı ġasl etmeñiz didi fuḳahā
Bir (...) kifāyet ider aña

967 Daḫı zenler gibi olur tekfīn

[145] Beyitte vezin aksamaktadır.

Aña beş ṣevb ola tamām-ı kefīn

968 Yā mürāhiḳ olursa ol ādem
Yaʿnī ol ḥükme dāḫil oldığı dem

969 Olamaz merd ü zenne ola ġassāl
İdemez ġasli böyledür bu miṯāl

970 Defn olurken mezāra diñle beni
Çekülür perde aña zenne gibi

971 Diñle aḥvālüñ añla baʿde'l-fevt
Emr-i ḥaḳla erişse bir yine mevt

[106a]

972 Nicedür ḥiṣṣe olsa ger mīrāṯ
Ne ẕeker ḥiṣṣesi olur ne ināṯ

973 Bunda hep emr-i şerʿi söylediler
Hem *aḫassü'n-naṣībeyn*[146] didiler

974 Sözile añlanmaz ey dānā
Buña lāzım gelür miṯāl olına[147]

[146] İki hissenin iyi olanı.

[147] Beyitte vezin aksamaktadır.

975 Nicedür dirler ise buña miṣāl

Yüsr miṣāl ile añlanur bu meʾāl

976 Emr-i ḥaḳḳile bir kişi ölse

İki evlādı arta ḳalsa[148]

977 Bir erkek biri ola ḫünṯā

ʿAcabā ḥāli bunlaruñ ne ola[149]

978 Erkeküñ iki sehmi var maʿlūm

Biri ḫünṯāya böyledür mersūm

979 Böyledür ḳavl-i Ḥażret-i Nuʿmān

ʿİlm-i fıḳh içre ṣāḥibü'l-fermāñ

980 Böyle virildi çün buña fetvā

Cānla eylerüz anı ışġā[150]

981 Şimdi bir ġayri ṣūrete gelelüm

Anuñ aḥvālini daḫı bilelüm

[148] Beyitte vezin aksamaktadır.

[149] Beyitte vezin aksamaktadır.

[150] Beyitte vezin aksamaktadır.

982 Ölse bir ʿavret añla ḥālini sen
Diñle vārişlerini yazdum ben

983 Zevci ve ümmi ḳalsa añla anı
Hem li-üm uḫtı ḳalsa diñle beni

984 Bir de ḫünşā li-eb ḳalursa eger
Bilemem ḥişşe bunlara ne deger

985 Līk farż-ı ẕeker (?) ola ḫünşā
Mesʾele böyle żabṭ ola ammā

986 Bunı Seyyid Şerīf ider taṣḥīḥ
Yazdılar çizdiler idüp taṣrīḥ

987 *Seyyidü'l-ḳavm*[151] idi o ẕāt-ı şerīf
Ḫādimü'ş-şerʿ[152] idi o cism-i laṭīf

988 Mesʾele altıdan olur bu maḥal
Nışfı zevcüñ olur gel itme cedel

[151] Kavmin efendisi.

[152] Şeriatın hizmetkârı.

989 Südüsi ümme vir bu ḥāle göre

Südüsi uḫt li-ümmine virile

990 Südüs alur li-eb olan ḫünṣā

Līk ḫünṣāyı bil degil ünṣā

[106b]

991 Böyle taṣḥīḥ olur bu mesʾele hem

Şerʿla ḥiṣṣe oldı bunda ne ġam

992 Yine bir mesʾele olup ẓāhir

Şerʿla ḥaḳları ola bāhir

993 Yine öldi bu demde bir ʿavret

Düşdi çün aḳrabāsına firḳat

994 Ḳaldı zevciyle üm ve uḫt li-ümmi

Bir de ḫünṣā ḳala ki uḫt li-ebi

995 Bunda ḫünṣā degil ẕeker ünṣā

Yaʿnī zenne dimek olur maʿnā

996 Nıṣf var hem südüsle mesʾelede

Her umūrunda sen di besmelede

997 Mesʾele altıdandur itme gümān

Sekize ʿavl ider burada hemān

998 Zevc alur nıṣfı yoḳdur evlādı

Zevcüñ olur bu demde muʿtādı

999 Südüsini daḫi ümme vir ey dil

Uḫt li-üm de südüs alur anı bil

1000 Li-eb uḫte geldi şimdi maḥal

Aña ḥiṣṣe nıṣfdur itme cedel

1001 Altınuñ nıṣfı üç virince aña

Sekize vādī-i mesʾele ḥālā

1002 Nicedür ʿavli anı eyle beyān

Üçi vir zevce tā ki ola ʿayān

1003 Birini ümme vir südüs ḥiṣṣe

Uḫt li-üm südüs aldı bī-ġuṣṣa

1004 Üçini daḫı alıcak ḫünṯā

Sekiz olur ḳuṣūrı yoḳ aṣlā

1005 Yine bir ṣūret itdi şimdi ẓuhūr

Kütüb-i muʿteberdedür mesṭūr

1006 Yine öldi bu demde bir ʿavret

Zevc ile ḳaldı li-ebeveyn aḫavat

1007 Ḳız ḳarındaşı hem ana baba bir

Saña taʿlīm idem bunı birebir

1008 Baba bir uḫtı ḳalsa añla anı

O da ḫünṯā olursa diñle beni

1009 Līk ḫünṯā ẓeker degil ünṯā

Yaʿnī zen şekli ẓāhir olmuş ola

[107a]

1010 Li-ebeveyn uḫt olsa nıṣf alur

Bī-tekellüf nıṣf da zevcüñ olur

1011 Mesʾele altıdan olursa eger

Üçi zevc üçi daḫı uḫte deger

1012 Ḳaldı ḫünṯā açıḳda ey dānā

Mesʾele ʿavl ider idiyse dilā

1013 Biri daḫı virile ḫünṣāya

Ki südüsdür naṣīb ünṣāya

1014 Eger uḫtı bir olsa nıṣfı deger

Ṣülüṣāndur iki olursa eger

1015 Şimdi iki olursa ḳız bunda

Ṣülüṣān idi ḥişşeler bunda

1016 Li-ebeveyndür biri li-eb de biri

Fıḳh içinde bunuñ bulundı yeri

1017 Südüsi tekmile içün ṣülüseyn

Yaʿnī kim *tekmiletün li'ṣ-ṣülüṣeyn*[153]

1018 Südüsin virdi yine ḫünṣāya

Vāṣıl ol sırr-ı lafẓ u maʿnāya

1019 Ḥaḳḳ-ı ḫünṣāda nicedür taʿbīr

Eyle ey ḫāme anı da taḳrīr

[153] İki sülüsü tamamlamak.

1020 Hem *eḳallü'n-naṣībeyn*[154] didiler

Es'elü'l-ḥāleyn[155] daḫı didiler

1021 Ẕālike'l-ḥikme geldi çün ṣūret

Diñle kim gelmeye saña dehşet

1022 Yine taṣvīr olundı bir ṣūret

Yaʿnī bir imreye irişe mevt

1023 Li-ebeveyn uḫt ve zevcini ḳoya hem

İkisi daḫı nıṣf alur bī-ġam

1024 Aḫ li-eb ḳalsa ölse ol ḫünṯā

Nice ḫünṯā ki olmaya ünṯā

1025 Baba bir ḳardaş ola bu ḫünṯā

O da erkek ola gel itme ḫaṭā

1026 Mes'ele altıdan olur bu maḥal

Nıṣfı vir zevc içün gel itme cedel

[154] İki nasibin az olanı.

[155] İki halin kolay olanı.

1027 Ḳız ḳarındaşı hem ana baba bir

O daḫı nıṣfını alur āḫir

1028 Aldılar altıyı ikisi hemān

ʿAṣabeye naṣīb yoḳ bu zamān

[107b]

1029 ʿAṣabe oldı bunda çün ḫünṯā

Yoḳdurur mā-beḳā ol da ala

1030 Ḥāṣılı bunda oldı bu maḥrūm

Böyledür mesʾele olup meczūm

1031 Şaʿbī'den alup Ebū Yūsuf

İtdi taḫrīc İmām Ebū Yūsuf

1032 Zeyd fevt olsa ibni ḳalsa anuñ

Bir de ḳızı ola yine ölenüñ

1033 Bir de ḫünṯāsı ḳala müşkil ola

Ḥāli anuñ bilinmeye aṣlā

1034 Bunı taḫrīr ider yine ḫāme

Ola ġufrānına anuñ nāme

1035 Bir oġul nıṣfı ḳız alur maʿlūm

Daḫı ḫünṯā da olımaz maḥrūm

1036 Ala *nıṣfu'n-naṣībeyn*[156] ḫünṯā

Şimdi müşkil olur bu mesʾele hā

1037 Bu iki ḥiṣṣenüñ nedür nıṣfı

Ḥiṣṣesiyle beyān idüp ṣınfı

1038 Birdür oġlāna ḥiṣṣe daḫi tamām

Öyle farż eyle dört ola sihām

1039 Nıṣfını ḳızuñ iki farż idelüm

İkisi altı oldı farż idelüm

1040 Altınuñ nıṣfı üçdür ey ʿāḳıl

Aña nıṣfu'n-naṣībeyn didi bil

1041 Ṯülüṯ-i erbaʿadur buña taʿbīr

Eyle bir ḫoşca sen anı taḥrīr

1042 Üçi żamm eyle altıya bu maḥal

[156] İki hissenin yarısı.

Ṭoḳuz olur sehm gel itme cedel

1043 Dördin oġlān ikisini ḳız alur

Üçi ḫünṣāya vir yerini bulur

1044 Mesʾele çün ṭoḳuz olur kāmil

Buña eyle ʿamel olup ʿāmil

1045 Şimdi ḳavl-i Muḥammed'e gelelüm

Anuñ emri daḫı nedür bilelüm

1046 Mesʾele erbaʿīn olur ḳavli

Bunda nedür ölene ḫodʿavli

1047 İbne vir on sekizin etme ḥaẕer

Ṭoḳuzın ḳız alur ki gitdi gider

[108a]

1048 On üçi ḳaldı çünki ḫünṣāya

Ḳırḳ olur mesʾele bu maʿnāya

1049 Şimdi ḳavl-i Muḥammed oldı tamām

Rūḥına ola raḥmet ile selām

1050 Baḥṣ-i ḫünṣā daḫi tamām oldı

Mesʾele cümle yerin buldı[157]

Faṣlun Fī Beyān-ı Aḥvālü'l-Ḥaml

feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün

1051 Nevbetüñ ḥamle geldi ey ḫāme

Yazanuñ ḥaḳḳ̄ına daḫı nāme

1052 Ḥamlüñ aḥvālini daḫı bilelüm

Ḥaḳḳını aña daḫı ayır görelüm

1053 Müddeti ḥamlüñ ekṣeri iki yıl

Bū Ḥanī̄fe ḳatında böylece bil

1054 Leyṣ ü Saʿd'üñ ḳatında üç senedür

Yaʿnī̄ Leyṣ bin Saʿd anı buyurur

1055 Şāfiʿī̄nüñ ḳatında dört yıldur

Lāzım olmazsa da anı bildür

1056 Zührī̄ʿ indinde yedidür añla

[157] Beyitte vezin aksamaktadır.

Yedi yıldur demiş anı diñle

1057 Līk fetvā İmām-ı Aʿẓam ile
Daḫı taḳvā hümām-ı ekremle

1058 Müttefeḳdur iki sene müddet
Daḫı fetvāya virdiler ṣıḥḥat

1059 Bunı da böyle itdiler tekmīl
Bu idi bunda yine vech-i cemīl

1060 Ḥaml içün bil tevaḳḳuf eylerler
Bilmeyenler teʾessüf eylerler

1061 Nice olur tevaḳḳufı bilelüm
Şimdi taṣḥīḥ-i müddeʿā ḳılalum

1062 Gelelüm şimdi ḳavl-i Nuʿmān'a
Düşme fikrile sen deʿummāna

1063 Buyurur Bū Ḥanīfe-i ʿādil
Dört oġul ḥiṣṣesi ḳalur anı bil

1064 Daḫı dört ḳız sihāmını ṣaḳla

Çün tevaḳḳuf olan budur bekle

[108b]

1065 Daḫı bunda baḳiye ḳalanıdur

Vereṣe olana sihāmını vir

1066 Anı vāriṣlere idüp taḳsīm

Añla bu ṣūreti idüp tefhīm

1067 Şimdi gelesin Muḥammed'üñ sözine

Bū Ḥanīfe'mizüñ tilmīzine

1068 Anuñ ʿindinde üç oġul sehmi

Ḳıl tevaḳḳuf gider dimiş vehmi

1069 Bir rivāyet daḫı diyem saña ben

İki oġlan sehmini al sen[158]

1070 Çün rivāyet ider bunı Ḫaṣṣāf

Hem Ebū Yūsuf olup vaṣṣāf

1071 Bir oġul ḥiṣṣesi tevaḳḳuf olur

[158] Beyitte vezin aksamaktadır.

ʿĀrif olan bu sırra vāḳıf olur

1072 Bunı ġāyet güzel dimiş Ḫaṣṣāf
Bu sözi añlayan ider inṣāf

1073 Mā-ʿadā vāriṣe olur taḳsīm
Böylece itdiler bunı tefhīm

1074 Līk şol ḥiṣṣeye kim tevaḳḳuf ola
Bunda bir ḫoşca şey taṣarruf ola

1075 Kime teslīm olursa ol mevḳūf
Bir kefīl alına budur maʿrūf

1076 Buña daʿvācı kim olur bilelüm
Kim alur bu kefīli añlayalum

1077 Buña daʿvācı oldı ḳāḍīlar
Ḳāḍīya daḫl iderse ʿāṣīler

1078 Anlar esrār-ı Ḥaḳḳ'a vāḳīfdur
Daḫı sırr-ı Resūle ʿārifdür

1079 Ḫādim-i şerʿ-i ẕāt-ı Aḥmed’dür

Ḳātil-i düşmen-i Muḥammed’dür

1080 Ḥaml ise ḥāline olup ʿāciz

Ruʾyet-i ḥāle olımaz fāʾiz

1081 Diñle bir mesʾele diyem saña ben

Cidd ü cehd ile tā ki añlayasın

1082 Ferʿ-i meyyitdürür ḥaml añla

Beni sen gūş-i cānla diñle

1083 Ekṣer-i müddetiñ eḳallinde

Ki ẓuhūr etse ḥamli ol ḥīnde

[109a]

1084 ʿİddetüñ inḳıżāsını zevce

Daḫı iḳrāra açmasa ferce

1085 Böyle olursa ḥaml olur vāriṣ

Ki ola yāḫūd olmaya ḥādiṣ

1086 Aḫiri daḫı ḥamle vāriṣ olur

Daḫı emr-i şerʿ yerini bulur

1087 ʿİddeti çıḳdıġını merʾe eger

Zevcinüñ öldigi gününden ger

1088 Eger iḳrār iderse żabṭ eyle

Ḥaml vāriṯ degil ki rabṭ eyle

1089 Pes ḫurūcuñ taṣavvur eyleseler

Uysa tārīḫ-i ʿiddet aña eger

1090 Ḥaml vāriṯ olımaz ey dānā

Daḫı āḫir de vāriṯ olmaz añla

1091 Bunda ʿillet nedür beyān eyle

Ḫayli muġlaḳdurur ʿayān eyle

1092 Dört ay on gün tamām olur ʿiddet

Budur ḥayżına anuñ müddet

1093 Çünki tekmīl-i ḥayż ider iḳrār

Nice eyler ḥaml baṭında ḳarār

1094 Ḥīn-i fevtinde babanuñ evlād

Olmamaḳ lāzım oldı ey üstād

1095 Baba fevtinde olmasa mevcūd

Nice vāriṯ olur aña o vücūd

1096 Şimdi ḥamlüñ ḫurūcın añlayalum

Püser ḫurūcını daḫı diñleyelüm[159]

1097 Veledüñ ger eḳalli etse ḫurūc

Fevt olup etmese ḫurūc-ı vülūc

1098 Bir bölük çıḳsa ikisi ḳalsa

Bu kez ol ḥālle veled ölse

1099 Olımaz yine babaya vāriṯ

*Ke'l-ʿadem*dür[160] sen olmaġıl ḥāriṯ

1100 Ḥamlüñ olursa eger ẓāhir

Vāriṯ olacagı anuñ bāhir

1101 Ṭoġar iken anadan evlādı

Bunı diñle ne dimiş üstādı

1102 Ḥamlüñ iki bölüği çıḳsa eger

[159] Beyitte vezin aksamaktadır.
[160] Yok hükmünde.

Ana ḳarnında bir bölük ḳala ger

[109b]

1103 Ölse ol ḥālle o dem evlād
Vāriṯ olur didi aña üstād

1104 Ger ḫurūc etse istiḳāmetle
Ṣadrını gözle sen de diḳḳatle

1105 Bunda ṣadrına iʿtibār olunur
Bu daḫı böyle iḫtiyār olunur

1106 Ger ḫurūc eylese veled-i menkūs
Çün ẓuhūr eylediyse ola maʿkūs

1107 Naẓar eyle göbegine anuñ
Böyle çoḳ ḥāli olur insānuñ

1108 Sürresi çıḳsa böyle menkūsen
Göbegi ẓāhir olsa maʿkūsen

1109 O zamān vāriṯ olur evlādı
Böyle żabṭ eyle didi üstādı

1110 Bunı fehm eyle sen de ʿākıl iseñ

Añla bir ḫoşca anı kāmil iseñ

1111 Şimdi bir mesʾele ider īrād

Daḫı eyler beyān vech-i teżād

1112 Bunda üç oldı şimdi mesʾelemüz

Buʿd ü ḳurb iledür çü merḥalemüz

1113 Ẕeker olursa ḥaml yā ünṯā

Belki ẓahir olan veled-i ḫünṯā

1114 Yine olduḳ miṯāle biz muḥtāc

Ben diyem diñle sen hemān gözüñ aç

1115 Ḥamlimüz ola ḳız yāḫūd oġlan

İdeyüm saña ḥālini iʿlāñ

1116 Çün iki mesʾele olup ẓāhir

Naẓar itdüñ meyāñına bāḫir

1117 Ki muvāfiḳ olursa mesʾeleler

Pek ḳarīb oldı bunda merḥaleler

1118 Birinüñ vefḳı oldı çün maḍrūb

Āḫerin külline budur üslūb

1119 Ger mübāyin olursa mesʾele tā

İkisinüñ de küllin al ḥālā

1120 Biri birine ḍarb idüp anı

Küllini küllinedür añla anı

1121 Ḥāṣıluñ ne ise çün odur taṣḥīḥ

Hīç ḫilāf olmaya bu ola ṣaḥīḥ

[110a]

1122 Ṣoñra şol şeyi ḍarb ider üstāḍ

Ki sihām-ı ẕükūr ola añа ād

1123 Yine ḍarb oluna bu demde ẕükūr

Yā inūṯe ya vefḳına meẕkūr

1124 Añla ḫünṯāyı da bunuñ gibidür

Yaʿnī taṣḥīḥi anlaruñ biridür

1125 Ṣoñra bu vechile idüp taḳsīm

Ne ise ḥaḳları idüp terḳīm

1126 Ne ḳalursa taṣḥīḥden fażla

Yine mevḳūfı ḥamline ṣakla

1127 Ḥamli ẓāhir olup eger ḳız ola

Yine ḳız sehmi ne ise anı ala[161]

1128 Çün oġul sehmi idi ol mevḳūf

Ḥaml ḳız ṭoġdı nice maṣrūf[162]

1129 Ḳızdan artan ne ise vāriṣe vir

Ben saña bunları didim bir bir

1130 Saña ben bir miṣāl idem īrād

Nice taḥrīr ider anı üstāḏ

1131 Zeyd fevt oldı bir ḳızını ḳodı

Anası babası daḫı ḳaldı

1132 Zevcesin daḫı ḳodı ḥaml ile bil

Nice olur şimdi bunlar ey ʿāḳil

[161] Beyitte vezin aksamaktadır.

[162] Beyitte vezin aksamaktadır.

1133 Mesʾelede s̱ümünle var südüsān

Ḳaçdan olursa mesʾele elʾān

1134 Anı luṭf it beyān idüp söyle

Ne ise ḥaḳları beyān eyle

1135 Mesʾele oldı erbaʿa ʿışr̄in

Böyle olunca añla buldı yerin

1136 Ḳıza vir nıṣfını ki on ikidir

Dördi eb dördi daḫi ümme vir

1137 S̱ümüni üçdür ki zevce virile

Biri bāḳ̄i ki ʿaṣabeye biline[163]

1138 Ger ünūs̱̄i olursa mesʾelemüz

Geldi yaḳlaşdı yine merḥalemüz

1139 Mesʾele oldı sebʿa ve ʿışr̄in

Mesʾele ḍarb ile bulur seyrin

1140 On üçi vir ḳıza ʿadāletdür

[163] Beyitte vezin aksamaktadır.

Böyle olmaz ise baṭāletdür

[110b]

1141 Dört ebe dördi daḫi ümmine vir

Üç de zevce alur bu da bir sır

1142 Dördi ḳaldı bu demde bil mevḳūf

Böyle bil bunda da budur maṣrūf

1143 Ḍarb vefḳ oldı āḫire ey dil

İki yüzle (?) on altıdur ḥāṣıl

1144 Böyle taḳdīr olur ẕükūr olsa

Böyledür mesʾele yerin bulsa

1145 Hem yigirmi yediyi zevceye vir

Otuz altışar eble ümmine vir

1146 On üçi ḳız alur bunı diñle

Ger ünūṣi olursa mesʾelede

1147 Vir yigirmiyle dördi zevceye sen

Ne olursa seniñ yoluñ rūşen

1148 Ḥamli oġlān ola yāḫūd ḳız ola

Yine taṣḥīḥ ile yerini bula

Faṣlun Fī Beyān-ı Ḥükmi'l-Mefḳūd

feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün

1149 Gel ey ḫāme-i ḥuceste eṣer

Bize taḥrīr idüp özge ḫaber

1150 Sende ḥüsn-i beyāna ḳudret var

Gizlü sırrı ʿayana ḳudret var

1151 Pey-revüñ şerʿ-i Muṣṭafā olsun

Rehberüñ nūr-i pür-żiyā olsun

1152 Gelelüm şimdi ḥükm-i mefḳūda

Kalma ayaḳda olma fersūde

1153 Zeyd ġāyib olursa diñle beni

Ben de āgāh idem bu demde seni

1154 Ġāyibüñ malı ḥıfẓ olur lā-büd

Bunı ʿālem bilür degil ʿābid

1155 ʿĀbidi kimse eylemez inkār

Elin öp al duʿāsını her bār

1156 Līk ḥall ide müşkilüñ ʿālim

Siper et şerʿi olasın sālim

1157 Maʿrifet de şerīʿatüñ biridür

Hem ṭarīḳat de anuñ ʿunṣurıdur

1158 Pes ḥaḳīḳat de ey dil-i dānā

Cümleye tāc-ı sırdurur ammā

[111a]

1159 Behrüñ olursa cümlesinden eger

Olasın ʿālem içre bir ulu er

1160 Gelelüm şimdi māl-i mefḳūde

Yürü mā-naḥnü-fīh-i maʿhūde

1161 Kimse olmaz o māla vāriṣ hem

Böyle buyurur anı İmām-ı Aʿẓam

1162 Ṣıḥḥat ü mevti olıcaḳ ẓāhir

Anı ḥıfẓ ile ḥāfıẓ ola fāḫir

1163 Mālı lā-büd anuñ tevaḳḳuf olur

Ṣıḥḥat ü mevte tā ki vāḳıf olur

1164 İttifāḳ itdi bunda ʿālimler

El uzatmaya aña ẓālimler

1165 Bunda şerʿī nedür beyāñ eyle

Ne ḳadar beklerüz ʿayān eyle

1166 Anuñ aḳrānı ḳalmaya ḳaṭʿā

Fevt ola biri olmaya aṣlā

1167 Ḥasen bin Ziyād'dur rāvī

Bū Ḥanīfe kelāmını ḥāvī

1168 Yüz yigirmi sene olunca tamām

Bir yere ḥıfẓ oluna didi imām

1169 Ṭoġduġı günden anı ʿaddeyle

Vārisine bu ḳavli seddeyle

1170 Hem Ebū Yūsuf açdı bunda dehāñ

Didi yüz beş olunca sene hemān

1171 Ḥākimüñ reʾyi olmalı munżam

Bunı böyle iderse çekmez ġam

1172 Munḳıżı olsa çünki bu müddet

Vāriṣ alur o mālı bī-minnet

1173 Meger iṣbāt olursa ṣıḥḥat-i mevt

Müddeti eylerüz o sāʿat-i fevt

1174 Daḫi taṣḥīḥ-i mesʾele iderüz

Bunda daḫi uṣūl ile giderüz

1175 Böyledür böyle ḥāli mefḳūdüñ

Böyledür emri bunda maʿbūduñ

Faṣlun Fī Beyāni'l-Mürted

feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün

1176 Şimdi mürtedüñ añla aḥvālin

Yaʿnī kim bil anuñ daḫı ḥālin

[111b]

1177 Ḥıfẓ ide cümlemüz Ġaniyy ü Vedūd

Dem-i āḫirde eyleye mesʿūd

1178 Her ḳaçan mürd olursa bir mürted

Cāy-ı dūzaḫ ola aña merḳad

1179 Ḥükm-i ḳāḍıyla ṣābit olsa eger

Dār-ı ḥarbe luḥūḳ iderse o ḫar

1180 Bu ḫabīṣüñ nice olursa mālı

Ya nicedür bu kāruñ aḥvāli

1181 Müslümān iken eyledi ise kesb

Vereṣe müslimīn olur ḳıl naṣb

1182 Ḥāl-i dertde kesb-i māl itse

İddiḫār eyleyüb anı gitse

1183 Aḫẕ ider anı cümle beytü'l-māl

Böyledür ḥāli sen de añla meʾāl

1184 İrtidādında kesb olan mālı

Bunda hep söyle ḳīl ile ḳāli

1185 Bu ġazā mālıdur ġanīmetdür

Bu feydür bir özge niʿmetdür

1186 Kimseye vāriṣ olımaz mürted

Mūriṣi daḫi ger ola mürted

1187 Ḥıfẓ ide Ḥażreti cenāb-ı Raʾūf

Ola bir nāḥiye bütün maʿrūf

1188 Cümlenün irtidādı birden ola

Yaʿnī bir demde cümle birden ola

1189 Cümlesi birden olsa mürted

Öyle cārī degil ki red ola ked

1190 Bütün ol nāḥiye olup melʿūn

Cümlesi olsa ser-be-ser maġbūn

1191 Ol zamān birbirine vāriṣ olur

Mālı aḫẕ eylemekde ḥāriṣ olur

1192 *Demmera'l-lāh* ile duʿā idelüm

Bunda laʿnetle iktifā idelüm

Faṣlun Fī Beyān-ı Ḥükmi'l-Asārā

1193 Nedür ḥükmi püser asārānuñ
Yaʿnī müslim olan asārānuñ

1194 Anuñ aḥkāmı müslümāñ gibidür
O da mevtā-yı müslimüñ biridür

[112a]

1195 Meger anuñ da dīni farḳ oluna
Yaʿnī kāriz-i küfre ġarḳ oluna

1196 Ḥükmi anuñ da ḥükm-i mürteddür
İrtidādı velīk-i müṣbetdür

1197 Ger ḥayātıyla mevti nā-maʿlūm
Olsa ki irtidādı da maʿdūm

1198 Ḥükm-i mefḳūdı eyleyüp icrā
Meger iṣbātla ola iḥyā

Faṣlun Fī Beyān-ı Ḥükmi'l- Ġarkī ve'l- Ḥarḳī ve'l-Hedmī

(feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün)

1199 Ḥükmi ġarḳī ve ḥarḳī ve hedmī

Şerʿ la añlaġıl gider vehmi

1200 Cümlesi birden oldılar ise ġarḳ

Yāḫūd olsaydı cümle birden ḫarḳ

1201 Hedmi daḫi buña ḳıyās eyle

Şerʿ -ı nūrından iktibās eyle

1202 Ḳanġısı evvel veya ṣoñra öle

Kimse olmaya ṣıḥḥatiyle bile

1203 Cümlesi birden öldi farż olunur

Yine aḥkām-ı şerʿ la bilinür

1204 Ṣāġ olan vāriṯüñ olur mālı

Böylece añla pes budur ḥāli

1205 Ölü ölüye olımaz vāriṯ

Ne ḳadar vāriṯ olsa ger ḥāriṯ

1206 Buldı biñ yüz yigirmide itmām

Bu risālemde naẓmım oldı tamām

1207 Yā İlāhī ancaḳ şerʿ-ı Resūl

Der-geh-i ʿizzetinde eyle ḳabūl

1208 Ṣıdḳ ile buña eyledüm iḳdām

Tā ola mübtedīlere ilhām

1209 Rū-siyāhum egerçi aḳ ṣaḳalum

Saña lāyıḳ degil benüm ʿamelüm

1210 Ḫādim-i şerʿ-i müstaḳīmüñdür

Bāb-ı ḫiẕmetindedür muḳīmindür

1211 Ḥürmetine Muḥammed'in yā Rab

Ḥubbına nūr-ı Aḥmed'iñ yā Rab

1212 Maġfiret ḳıl bu ʿabd-i nālānı

Lāyıḳ et cennet ile rıḍvānı

1213 Nāciye zümresine ilḥāḳ it

Şürur dūzaḫuñdan ıṭlāḳ it

1214 Ṣalavāṭ u selām ider her bār

Rūḥ-i pāk-i resūline tekrār

Ḳad temme taṣnīfü'r-risāleti'l-manẓūmeti fī-şehr-i cemāziye'l-āḫir li-seneti ʿışrīne ve miʾe ve elf min-hicreti ẕi'ş-şeref.[164]

Ve vaḳaʿa itmām-ı kitābetī mā fi't-tārīḫi'l-meẕkūr āḫir-i cumʿa min-cemāziye'l-uḫrā ʿan-yedi'l-ʿabdi'ż-żaʿīf Yūsuf bin Muḥammed fī-ḳaṣabati Mudānya nefeʿa'l-lāhü sübḥānehū ve teʿālā bihā ve ẕürriyyetehū fi'd-dünyā ve'l-āḫireti.[165]

[164] İstinsah kaydı: Bu manzum risâlenin tasnifi hicrî 1120 Cemâziyelâhir'inde bitti.

[165] İstinsah kaydı: Bu kitap Mudanya kasabasında mezkür tarihin (hicrî 1120) cemâziyelâhirinde cuma öğleden sonra aciz bir kul olan Yusuf bin Muhammed (Allah ona ve soyundan gelenlere dünya ve ahirette yardım etsin) eliyle tamamlandı.

SONUÇ

Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi (İnceleme – Çeviri yazılı Metin) adlı çalışmamızda vardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesinde 5344-II demirbaş numarasıyla kayıtlı olan ve bugüne kadar varlığından haberdar olunmayan *Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi* adlı eseri edebiyat dünyasına tanıtmış olduk. Böylelikle klasik edebiyatın az bilinen ürünlerinden olan manzûm ferâizlerle ilgili çalışmalara bir yenisini daha eklemiş olduk.

Elimizdeki çalışmayla, hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan ve edebî kişiliğine dair bilgiler tezkirelerde geçen az sayıda şiirle sınırlı olan Mehmed Hâşim Efendi'nin bir eserini gün yüzüne çıkarmış ve edebiyat tarihinde yer almasını sağlamış olduk.

Mehmed Hâşim Efendi, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Asıl adı Mehmed'dir ve seyyid olduğu için Hâşim mahlasını tercih etmiştir. İyi bir tahsil gördüğü, müderrislik ve kadılık yaptığı tespit edilmiştir. 1708 yılında son kadılık yeri olan Tırhala'da vefat etmiştir.

Mehmed Hâşim Efendi'nin şair olduğu bilinmektedir ve az sayıda şiiri kaynaklarda yer almaktadır. Bu şiirleri incelendiğinde şairlik yönünün kuvvetli olduğu görülmektedir. Müellifin eserleri hakkında bilgi yoktur ancak kalemi kuvvetli, ilim sahibi bir şahsiyet olduğu için dîvânının olması kuvvetle muhtemeldir.

Mehmed Hâşim Efendi'nin Manzûm Ferâizi adlı eser, müellifin bilinen tek eseri konumundadır ve tespit edilen manzûm ferâizler içinde en hacimli birkaç eserden biri olma özelliğini taşımaktadır.

Eser; ferâiz ilmine dair, didaktik bir üslupla kaleme alınmıştır. Dolayısıyla estetik yönü zayıf kalmıştır. Arapça, Frasça tamlamalar ve ferâizle ilgili kavramlar çokça kullanılmıştır. Müellif eserini Secâvendî'nin *Sirâciyye* eserini kılavuz edinerek yazmıştır.

Müellif, ferâiz ilmine dair böyle bir manzûme kaleme almakla edebî bir eser vermiş olmanın yanında kendi sahasının literatürüne önemli bir katkı yapmıştır.

İslam fıkhının karmaşık bölümlerinden biri kabul edilen ve matematik, sosyoloji gibi farklı alanlarla da bağlantısı olan ferâiz ilmine dair manzûm bir eser

kaleme alınması, edebiyatın diğer bilim dallarıyla dinamik bir ilişkide olduğunun işaretidir. Bu durum aynı zamanda eserin yazıldığı dönemde, edebiyatın toplumu ilgilendiren birçok alana nüfuz ettiğini ve diğer meslek erbabının da edebî ürünler ortaya koyduğunu göstermektedir.

Dinî ya da din dışı toplumsal bir meseleyi muhataplara ulaştırmakta edebiyatın yol gösterici olarak kabul edilmesi ve edebiyata böyle bir misyon yüklenmesi, eserin yazıldığı dönem toplumunun edebiyat tasavvurunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Akbayar, Nuri (haz.). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî.* 2:652. İstanbul: tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Akyüz Eyüp Sertaç. *Muhammed Bin Abbas Manzûme-i Ferâiz*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Altuntaş, Halil vd. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. 12. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Aybakan, Bilal. "Şafiî". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 223-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Aydın, Ahmet. Manzum Fıkıh Metinleri-I. *Usûl İslam Araştırmaları*. 26 (Temmuz-Aralık 2016): 144.

Bardakoğlu, Ali. "Ferâiz". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12:362. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Bardakoğlu, Ali. "Miras". *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 3:244. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.

Berki, Ali Himmet. *İslam Hukunda Ferâiz ve İntikal*, 2. bs. Ankara: DİB Yayınları, 1985.

Biyografya.com. "Ebu Hanife". erişim: 12/10/2022, https://www.biyografya.com/biyografi/2547.

Buhari, Mustafa Korkmaz. *İslam Miras Hukuku Ferâiz*. Gaziantep: Özcan Ofset Matbaacılık, 2016.

Cumbur, Müjgan. "Hâşim". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi.* 4:412. Ankara: AKM Yay. 2004.

Çakan, İsmail Lütfü. "Abdullah bin Abbas**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.1:76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Çapan, Pervin. *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM Başkanlığı Yay. 2005.

Çavuşoğlu, Halime Mücella Demirhan. İslam Medeniyetinde Matematiğin İşlevselliği: İlm-i Feraiz Örneği. *Tokat İlmiyat Dergisi.* 9/2 (Aralık 2021): 563.

Çiftçi, Mehdin. Ankaralı Nakîbüleşraflar ve Meşîhat Arşivi'ndeki Nakîbüleşraf Defterleri. *İslâmî Araştırmalar*. 32/3, (2021): 701-702.

Ekinci, Ramazan Ekinci (haz.). *Vekâyi'u'l-Fuzalâ Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*. PDF: Türkiye YEK Başkanlığı Yayınları, 2018. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/vekayi%E2%80%98u%E2%80%99l-fuzala--takim-4-cilt-_628.aspx.

El-Kazvinî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce. *Sünen-i İbni Mâce.* ter. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.

Erul, Bünyamin. "Zeyd bin Sâbit**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44:321-322. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Ali**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2:371-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Genç Selim. *Şîrî'nin Manzum Feraiz-nâmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.

Gözübenli, Beşir. “Hasan b. Ziyad**”.** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16:361-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Güler, Mehmet. *Türk Edebiyatında Manzum Ferâiz-nâmeler*. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Gümüş, Sadreddin.“CÜRCÂNÎ Seyyid Şerîf**”.** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8:133-136. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

İnce, Adnan (haz.). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim-Tezkiretü'ş-şu'arâ*, PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-203805/mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39ara.html.

İpekten, Haluk v. dğr. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Kandemir, M. Yaşar. “Şa’bî**”.** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 38:217-218. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Karagöz, İsmail Karagöz v. dğr. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 6. Baskı. Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 9. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.

Koca, Ferhat. “el-Ferâizü’s-Sirâciyye**”.** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12:367. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Koçak, Muhsi. “Ömer**”.** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34:50-52. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kubbealtı Lugatı. “Ferâiz”. erişim: 07/08/2022, http://lugatim.com/s/feraiz.

Kuru, Levent. *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 1:24. Ankara, TTK Yayınları, 2008.

Okuyucu, Cihan vd. *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*. 1. bs. Ankara: Kesit Yayınları, 2011.

Öğüt, Salim. "Ebû Yusuf**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10:260-265. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Özel, Ahmet. "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36:266-268. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özen, Şükrü. "Leys bin Sa'd**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27:164-168. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Özkan, Halit. "Zührî**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44:544-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Öztürk, Abdülvehhab. "Hassaf**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16:395. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Taş, Aydın."Şeybani**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39:38-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "Hâşim, Seyyid Mehmed Hâşim Efendi", erişim: 12/01/2023, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasim-seyyid-mehmed-hasim-efendi

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 2. Baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı. 3. bs. Ankara:TTK Basımevi, 1988.

Ünver, İsmail. "XIX. Yüzyıl Dîvân Şiiri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32/1 (1998): 131-140.

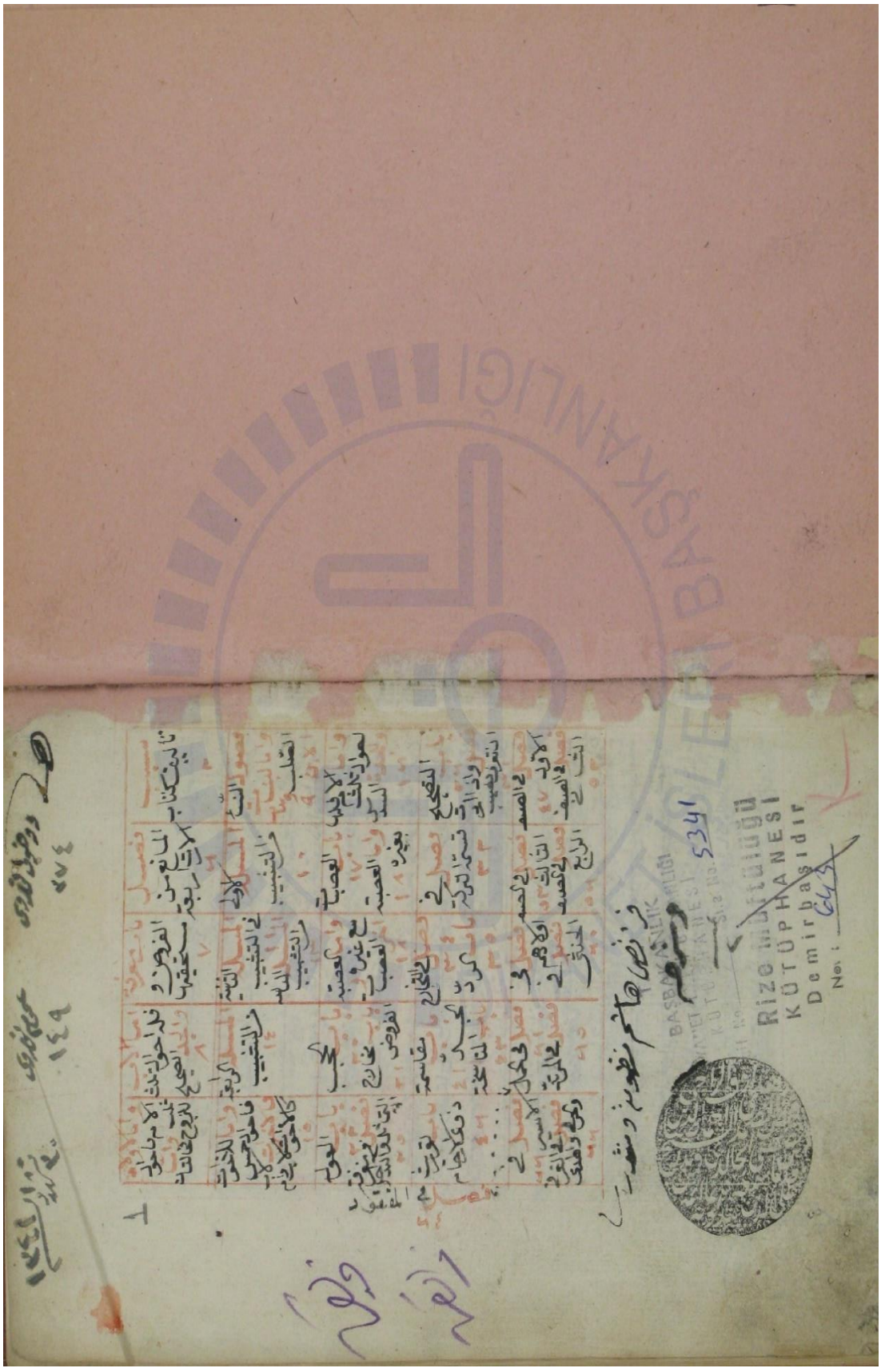
Yaşaroğlu, M. Kamil. "İsa bin Dinar**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22:479-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yiğit, İsmail. "Osman**".** *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33:438-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

EK

Ek-1

vr. 1a

BAŞBAKANLIK
RİZE MÜZESİ
KÜTÜPHANESİ
Demirbaşıdır
No: 5341

vr. 72b-73a

vr. 73b-74a

vr. 74b-75a

vr. 75b-76a

vr. 76b-77a

vr. 77b-78a

vr. 78b-79a

vr. 79b-80a

vr. 80b-81a

vr. 81b-82a

vr. 82b-83a

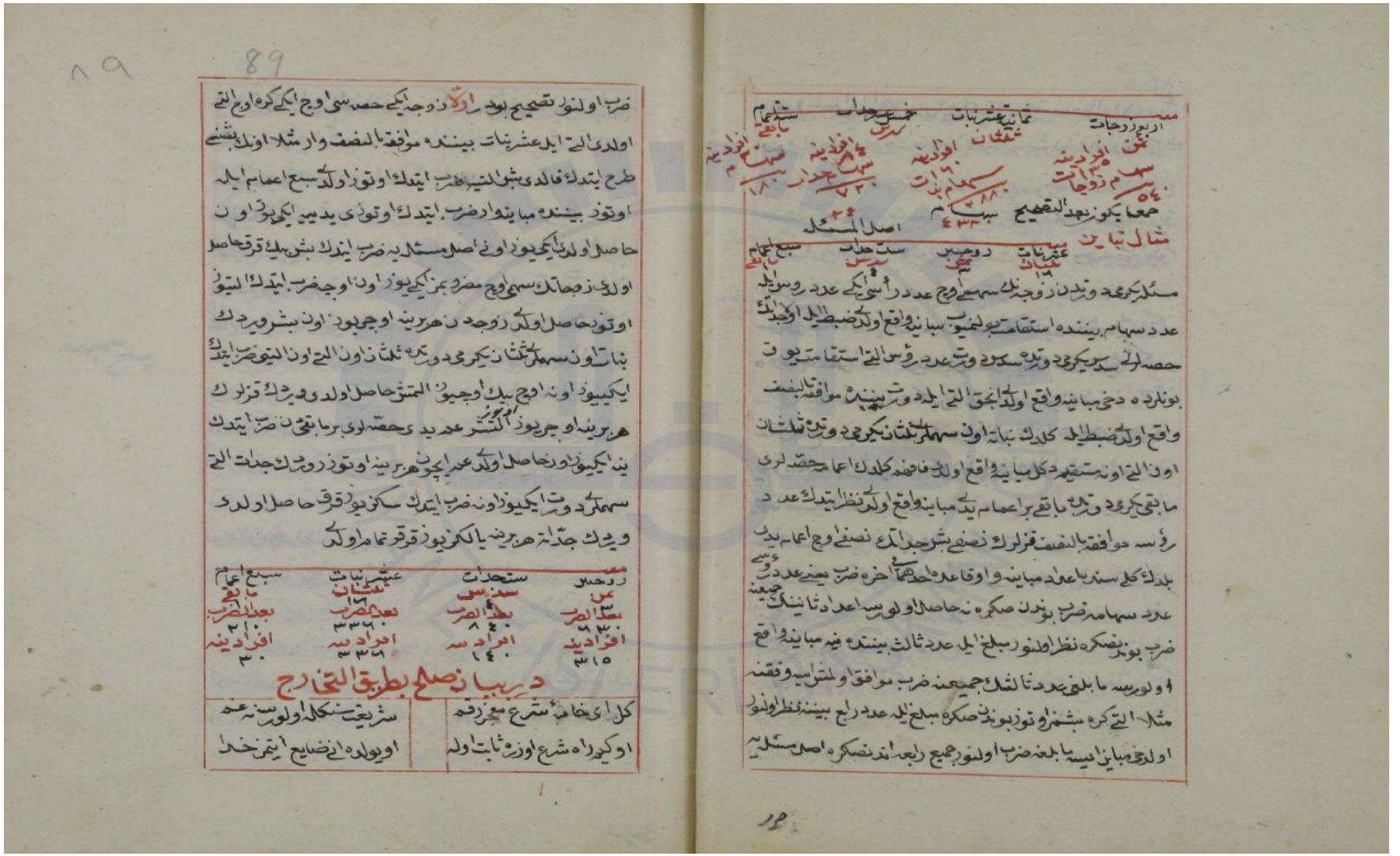
vr. 83b-84a

vr. 84b-85a

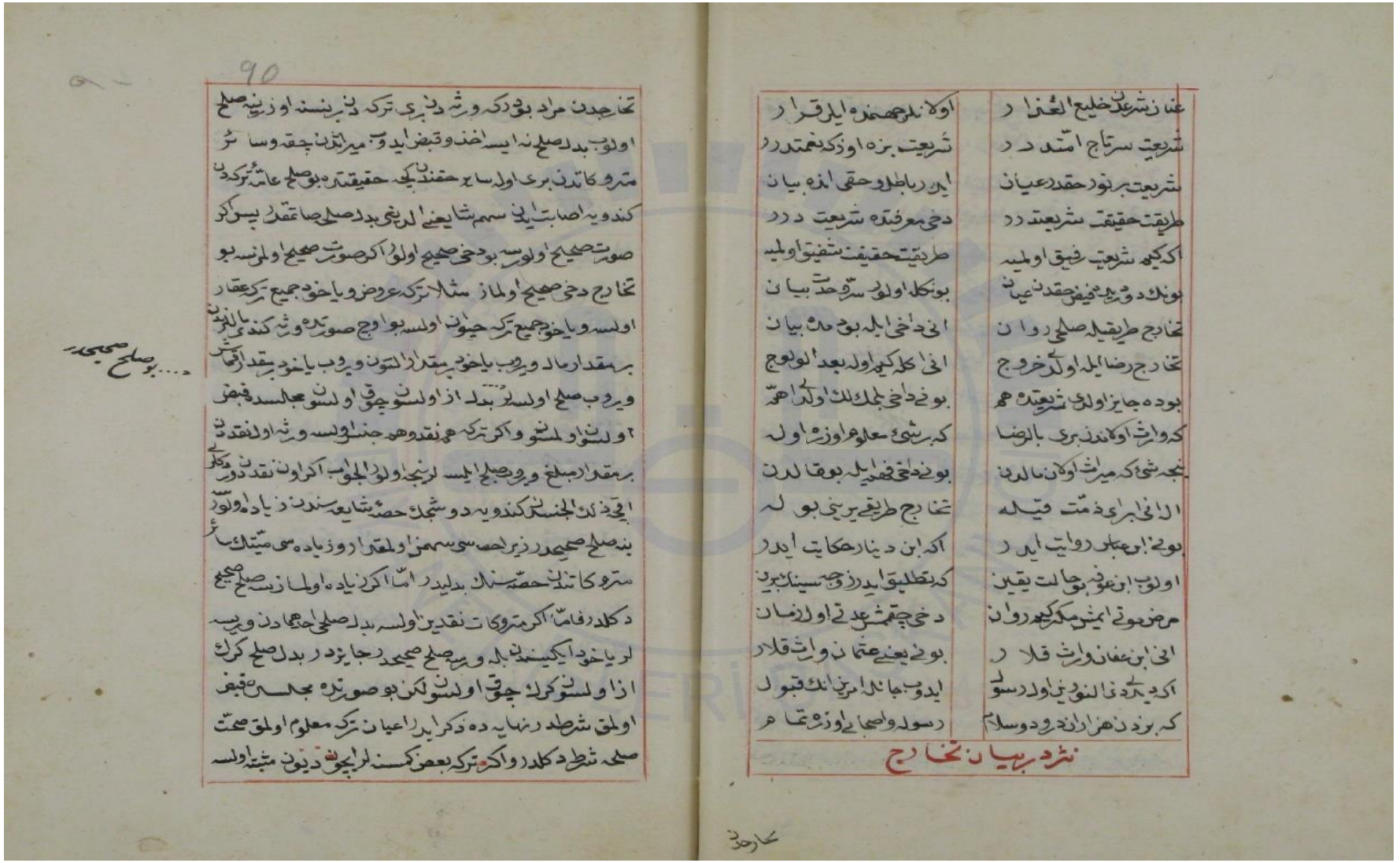
vr. 85b-86a

vr. 86b-87a

vr. 87b-88a

ek s. 18

عفا ز شرعدان خلیع العذار
اولا نظم همذه ایل قرار

شریعت سرتاج امتدر
شریعت بزه اوزکه نعمتدر

شریعت برنور حقدر عیان
ایر رباطل و حقی انده بیان

طریقت حقیقت شریعتدر
دخی معرفتده شریعتدر

اکر کیم شریعت رفیق اولمیه
طریقت حقیقت شفیق اولمیه

بونك دوریدر فیض حقدن عیان
بونکله اولور سرّ وحدت بیان

تخارج طریقیله صلحی روان
انی دخی ایله بولمدی بیان

تخارج رضا ایله اولکی خروج
انی اکله کیر اولمز بعد الولوج

بوده جایز اولدی شریعتده هم
بونی دخی بلمك لازم اولدی اهم

که وارث اوکاندن بری بالرضا
که بر شیء معلوم اوزره اولمه

بعضه شیء که میراث اولان مالدن
بونی دخی فهم ایله بوقالدن

الی ابراء ذمّت قیله
تخارج طریقی بر بنی بولمه

بونی ابن عباس روایت ایدر
اکه ابن دینار حکایت ایدر

اولور ابن عوف بو حالت یقین
که تطلیق ایدرز وجه سیناً برین

مرض موتی ایمش مکر کیم روان
دخی چقمش عدتی اولزمان

الی ابن عفان وارث قلار
بونی یعنی عثمان وارث قلار

اکه یوقدی النوبی اولدی رسول
ایدوب جانله ارینه ترك قبول

که بر دن هزار اولدی رود وسلام
رسول و اصحابی اوزره تمام

نژد بیان تخارج

تخارجدن مراد بودر که ورثه دن بری ترکه دن بر بنسنه اوزرینه صلح
اولوب بدل صلحی نه ایسه اخذ و قبض ایدوب میراثدن حقه وسائر
متروکاتدن بری اولسا بر حصه دن یکی حقندن بو صلح عامه ترك ایدن
کندویه اصابت ایدن سهم شایعی الدیغی بدل صلحی صاحق قدر پس اکر
صورت صحیح اولوب بو دخی صحیح اولور اکر صورت صحیح اولمز ایسه بو
تخارج دخی صحیح اولماز مثلا ترکه عروض و یاخود جمیع ترکه عقار
اولسه و یاخود جمیع ترکه حیوان اولسه بو اوچ صورتده ورثه کندی مالدن
بر مقدار مال ویروب یاخود بر مقدار اثاث ویروب یاخود بر مقدار اقمش
ویروب صلح اولسه بدل صلح اولسون چونکه اولسون مجلسده قبض
اولسون اولمسون و اکر ترکه هم نقد و هم جنس اولسه ورثه اولنقددن
بر مقدار مبلغ ویروب صلح ایلسه اربعه اولوالجواب اکر اولنقددن دور ایکی
ایچی ذلك الجنسدن کندویه دوشمك حصه شایعه سندن زیاده اولور
بونه صلح صحیحدر زیرا حصه سی سهم اولمقدار و زیاده سی میتك سائر
متروکاتندن حصه سیدر امّا اکر زیاده اولمازسه صلح صحیح
دکلدر فامّا اکر متروکات نقدین اولسه بدل صلحی احدهما دن ویرسه
لر یاخود ایکیسندن بایله ویروب صلح صحیحدر جایزدر بدل صلح کرك
از اولسون کرك چونکه اولسون لکن بو صورتده مجلسده قبض
اولمق شرط دکلدر و نهایه ده ذکر ایدیلمیان ترك معلوم اولمق صحت
صلحه شرط دکلدر و اکر ترکه بعض کسنه لرایچون دیون مثبته اولسه

90

بو صلح صحیحدر

ek s. 19

vr. 90b-91a

vr. 91b-92a

vr. 92b-93a

vr. 93b-94a

vr. 94b-95a

vr. 95b-96a

vr. 96b-97a

vr. 97b-98a

دخی او لری عمّات انی بیل بکر
اولد قزوقرنداشلری انی بیل
اوله میتك اناسنك اکر
لاب اوله یاخود قرعمام
یکرمی سکز دربونك جلدسی
ذوی الرحم اولدیشه کشی تمام

اول میّتك بابا سنك اکر
کا بوین اوله یاخود غیر دکل
قرنداشلری کرانات و ذکر
ذوی الرحم اولور لربولرو کسلر
بوکه منتسب اولدقلرك جملهسی
بو فی نظم و نثر ایله بیل ای همام

مبحث ذوی الارحام با نثر

تورّیث ذوی الارحام نظملهٔ بیان ویکرمی سکز طایفه اولدقلری عیان
اولمقله ایدی بعونلرك افرادی عدد اولمغوّله لازم کلدکده نظملهٔ عدد
اولنمشدر طالب تفهیمده عسرت اولمغین متن فرایضده سیدشریف وشارحلر
بلا شبهه استفراغ وبو محلده نثر ایله تحریر اولندی وبالله التوفیق

ذوی الارحام دورت صنفدر **الصنف الاوّل** صنف اوّل اول
طایفه دکه میّته منتمی یعنی میته منتسب اوله بو دخی دورت طایفهدر
اوّلا میتك قزنیك اوغلو وقزی **ثانیا** میّتك اوغلونك قزنیك
اوغلو وقزی بو وجهله دورت طایفه اولور **الصنف الثانی**
صنف ثانی بودر که میّته اول طایفه یه منتمی اوله اول طایفه دخی
دورتدر انلرکه اجداد ساقطون وجدات ساقطدر بعض قوله
ایکی نفر عدا اولمش بعض قوله دورت نفر عدا اولمش اکر صنف ثانیده
ذوی الارحامدن اجداد ساقطون ایله جدات ساقط ایکی نفر عدا اولمشدر

مجموع ذوی الارحام یکرمی التی اولور اکر دورت طایفه عدا اولمشدر
مجموع ذوی الارحام یکرمی سکز اولور **مثلا** اجداد ساقطون میتك
اناسنك بابا سی **یاخود** جدات ساقطات **مثلا** میتك اناسنك بابا
سنك اناسی **یاخود** میتك اناسنك بابا سنك اناسنك اناسی
کبی **الصنف الثالث** صنف ثالث بر طایفه دکه میتك بابا سنه
منتمی یعنی منتسب اوله انلره دخی اون طایفه در **اوّلا** اولاد اخوات کا بوین
یعنی میتك انا بابا سز قرنداشلری اوغلو وقزی **یاخود** اولاد اخوات لاب
یعنی میتك بابا سز قرنداشلری اوغلو وقزی ایکی دخی دورت اولور
یاخود اولاد اخوات لام یعنی میتك انا بر قرنداشلری اوغلو
وقزی ایکی دخی التی اولور **یاخود** بنات اخوه کا بوین یعنی میتك
انا بابا بر ارکك قرنداشلرك قزی بر دخی بو یدی اولدی **یاخود**
بنات اخوه لاب یعنی میّتك بابا بر ارکك قرنداشلرك قزی بر دخی بو
سکز **یاخود** بنات اخوه لام یعنی میتك انا بر ارکك قرنداشلرك
قزی بر دخی بو طقوز اولور **یاخود** بنو الاخوه لام یعنی میتك
انا بر ارکك قرنداشلرك اوغلو بر دخی بو تمام اون طایفه اولدی **الصنف**
الرابع صنف رابع شولی طایفه دکه میتك جدّ ینه یاخود
جده ینه منتمی اوله یعنی منتسب اوله بو نلره دخی اون طایفه در **مثلا**
عمّات که جمع عمّه در یعنی میتك بابا سنك قرقرنداشلریدر
بو عمّاته دخی اخوال ثلثه متصوّر **مثلا** عمّه کا بوین اولور یا

vr. 99b-100a

vr. 100b-101a

ek s. 30

vr. 101b-102a

vr. 102b-103a

ek s. 32

vr. 103b-104a

vr. 104b-105a

vr.105b-106a

vr. 106b-107a

vr. 107b-108a

ek s. 37

vr. 108b-109a

vr. 109b-110a

vr. 110b-111a

vr. 111b-112a

vr. 112b

